UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS" GALAŢI
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ŞI TEOLOGIE
DEPARTAMENTUL DE TEOLOGIE

Pr.lect.dr.Cristian Gagu

ISTORIA SINOADELOR ECUMENICE

- curs universitar-

GALAŢI
2013

I. SCURTĂ INTRODUCERE ÎN STUDIUL IZVOARELOR PRIVIND ISTORIA SINOADELOR ECUMENICE

Mântuirea creştinului este condiţionată de mărturisirea credinţei în Dumnezeu şi în Mântuitorul Iisus Hristos după adevăr, iar mărturisirea dreptei credinţe presupune cunoaşterea adevărului de credinţă, aşa cum a fost el formulat în hotărârile dogmatice ale celor VII sinoade ecumenice pe baza Sfintei Scripturi şi a scrierilor Sfinţilor Părinţi. Prin urmare pentru creştini este esenţial să cunoască şi să se se încredinţeze de adevărul de credinţă pe care trebuie să-l mărturisească, iar calea cea mai sigură pentru această încredinţare o reprezintă studiul istoriei sinoadelor ecumenice pe temeiul izvoarelor istorice.

Principalele izvoare pentru cunoaşterea istoriei sinoadelor ecumenice şi a adoptării dogmelor sunt procesele verbale ale şedinţelor de lucru ale acestor sinoade şi mărturisirile de credinţă adoptate. La începutul secolului al XVIII-lea, mai precis în anul 1714, Jean HARDOUIN publica la Paris primele colecţii de documente şi acte ale sinoadelor ecumenice sub titlul *Acta conciliorum et Epistolae decretales ac Constitutiones summorum Pontificum*. Primul volum conţinea actele şi documentele privitoare la primele două sinoade ecumenice, cel de-al doilea ale sinoadelor trei şi patru iar cel de-al treilea ale următoarelor trei sinoade ecumenice.

Mult mai cunoscută şi mai folosită de cercetători este însă colecţia *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, în XXX volume, publicată de Joannes MANSI începând din anul 1759, cuprinzând procesele verbale ale sesiunilor sinoadelor ecumenice, ca şi cele ale sinoadelor locale, păstrate în original sau copii. Documentele referitoare la cele VII sinoade ecumenice sunt publicate în primele XIII volume, după cum urmează:

- actele sinodului I ecumenic de la Niceea din anul 325, în vol.II, Florenţa, 1759, retipărit la Berlin, în anul 1901;
- actele sinodului II ecumenic de la Constantinopol din anul 381, în vol.III, Florenţa 1759, retipărit la Berlin în anul 1901;
- actele sinodului III ecumenic de la Efes din anul 431, în vol.IV, Florenţa, 1760, retipărit la Berlin în anul 1901;
- actele sinodului IV ecumenic de la Calcedon din anul 451, în vol.VI, Florenţa, 1761, retipărit la Berlin în anul 1901 şi vol.VII, Florenţa, 1762, retipărit la Leipzig în anul 1901;
- actele sinodului V ecumenic de la Constantinopol din anul 553, în vol.IX, Florenţa, 1763, retipărit la Berlin în anul 1902;
- actele sinodului VI ecumenic de la Constantinopol din anul 681, în vol.XI, Florenţa, 1765, retipărit la Leipzig în anul 1901;
- actele sinodului VII ecumenic de la Niceea din anul 787, în vol.XII, Florenţa,

1766, retipărit la Leipzig în anul 1901 şi vol.XIII, Florenţa, 1767, retipărit la Leipzig în anul 1902.

În Apus numărul colecţiilor cuprinzând actele sinoadelor ecumenice şi ale celor locale sunt în număr mult mai mare, dar dintre toate cea mai accesibilă rămâne cea a lui Mansi. De altfel, această colecţie, alături de cea a lui Hardouin, a fost cel mai des citată de autorul celei mai cunoscute istorii a sinoadelor, Charles Joseph HEFELE, care a publicat între anii 1855-1890 lucrarea *Conciliengeschichte*, tradusă apoi în franceză şi publicată între 1907-1910 de H.LECLERCQ sub titlul *Histoire des conciles*.

O altă sursă extrem de importantă pentru înţelegerea disputelor doctrinare provocate de ereziile combătute la cele şapte sinoade ecumenice este colecţia *Patrologia Graeca*(1857-1866) iniţiată de J.P.MIGNE, întrucât publică scrierile Sfinţilor Părinţi care au apărat dreapta credinţa în confruntările cu promotorii şi susţinătorii ereziilor.

Mult mai accesibilă, mai ales din perspectiva limbii în care poate fi citită, este colecţia *Sources Chrétienne*, cu peste 500 de volume, care publică bilingv, text paralel în greacă sau latină şi în traducere în limba franceză, scrierile Sfinţilor Părinţi, începând din anul 1942. Acelaşi lucru îl face şi colecţia *Fontes Christiani*, publicată în Germania.

Pentru cititorul de limbă română este utilă colecţia *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, destul de săracă încă, dar care a început să fie îmbogăţită prin noile traduceri publicate în seria nouă, precum şi traducerile din ce în ce mai numeroase a scrierilor Sfinţilor Părinţi şi a cronicarilor bizantini publicate în colecţia *Tradiţia creştină* a editurii Polirom. Cât priveşte istoria sinoadelor ecumenice, în limba română cea mai completă lucrare de până acum aparţine pr.Nicolae CHIFĂR, care a tratat acest subiect în volumul II al lucrării *Istoria creştinismului*, publicat în anul 2000. Pot fi consultate, de asemenea, şi diferitele manuale de *Istorie Bisericească Universală* pentru studenţii facultăţilor de teologie, care nu intră însă în amănunte despre desfăşurarea sinoadelor ecumenice, ci oferă doar date generale.

Cursul de faţă îşi propune să prezinte istoria sinoadelor ecumenice într-un mod mai amănunţit, fără a intra însă în prea multe detalii, care pot îngreuna urmărirea desfăşurării evenimentelor, urmărind în principal *Histoire des conciles* a lui Ch.J.Hefele.

II. SINOD ŞI SINODALITATE

Termenul sinod este un cuvânt de origine greacă, format prin compunerea a două cuvinte, σύν(sin)-aceeaşi, şi ὁδός(odos)-cale, însemnând a urma aceeaşi cale.

În literatura clasică greacă termenul *sinod* desemna o reuniune cu caracter laic care avea împuternicirea de a delibera asupra problemelor luate în discuție.

În vocabularul bisericesc termenul sinod apare pentru prima dată în *Canoanele apostolice* și în *Constituțiile apostolice*, scrieri alcătuite pe la începutul secolului al III-lea, desemnând pentru început întrunirea creștinilor pentru a celebra cultul divin.

Cu timpul termenul sinod a fost folosit pentru a desemna în mod special întrunirea epicopilor convocați pentru a delibera și a hotărî în problemele de natură bisericească specifice: cultice, canonice, dogmatice, administrative.

Scopul final al oricărui sinod a fost acela de a apăra şi de a afirma unitatea Bisericii prin păstrarea unităţii dogmatice, canonice, cultice împotriva curentelor centrifuge eretice ori schismatice. Unitatea nu este un atribut al Bisericii, ci însăşi viaţa ei în temeiul faptului că Întemeietorul Bisericii şi Capul acesteia este Unul, Domnul şi Mântuitorul Iisus Hristos, care a lăsat o singură învăţătură de credinţă şi un singur botez – „Este un Domn, o credinţă, un botez"(Ef.4, 5).

Sinodalitatea îşi are temeiul, mai întâi de toate, în învăţătura Mântuitorului Iisus Hristos şi, în al doilea rând, în viaţa Bisericii din epoca apostolică. Cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos „unde sunt doi sau trei adunaţi în numele Meu, acolo voi fi şi Eu în mijlocul lor"(Mt.18, 20), „(…)cel ce vrea să fie mai mare acela să vă fie vouă slujitor"(Mt.20, 26) „Fiul Omului n-a venit să I se slujească, ci să slujească"(Mt.20, 28) şi „(…) prin aceea vor cunoaşte oamenii că sunteţi ucenicii mei, de veţi avea dragoste între voi"(In.13, 34-35) sunt socotite temeiuri ale sinodalităţii înţeleasă ca împreună-vieţuire şi slujire în dragoste, atât la nivelul Bisericii locale, cât şi la cel al Bisericii universale, liantul tuturor acestor comunităţi constituindu-l dreapta credinţă.

Cea dintâi manifestare a sinodalităţii în viaţa Bisericii a constiuit-o întrunirea de la Ierusalim din anul 52 a Sfinților Apostoli, reuniți pentru a decide asupra celei dintâi probleme cu care s-a confruntat Biserica la începuturile ei: observarea Legii lui Moise, în mod deosebit tăierea împrejur, de către creștinii dintre neamuri(Fp.15, 1-29).

Exemplul Sfinţilor Apostoli a fost urmat de episcopii Bisericii atunci când situaţia a impus adoptarea unor norme canonice care să asigure unitatea bisericească, unitatea cultică, disciplina vieţii bisericeşti ori stabilirea şi afirmarea adevărului de credinţă.

Sinodul, ca sinaxă a episcopilor, socotiţi de Sfântul Vasile „stâlp şi întărire a adevărului", reprezintă autoritatea canonică în Biserică, în Bisericile locale

autoritatea canonică având-o sinodul local iar în Biserica universală autoritatea canonică absolută având-o sinodul ecumenic. Mai presus însă de autoritatea sinodului, fie a celui local, fie a celui ecumenic, se află autoritatea pleromei Bisericii, care trebuie să confirme hotărârile sinodale adoptate prin mărturisirea şi respectarea lor, în caz contrar acestea devenind nule, inoperante. Sfântul Vasile arată aceasta într-una din epistolele sale, zicând: „Hotărârile privitoare la Biserică se iau de către cei cărora le-a fost încredinţată conducerea Bisericii şi ele sunt confirmate de popor".

Teologii nu prezintă unanimitate de păreri asupra faptului dacă sinoadele sunt instituții divine sau omenești. Ch.J.Hefele crede că sinodul este o instituție apostolică întemeiată sub inspirația Mântuitorului Iisus Hristos, bazându-și afirmația pe cuvintele de încheiere ale sinodului de la Ierusalim "părutu-s-a Duhului Sfânt și nouă"(Fp.15, 28). În fapt, sinoadele ecumenice au avut această convingere că hotărârile lor au fost luate sub inspirația Sfântului Duh.

Cele mai vechi sinoade cunoscute au avut caracter local sau particular, fiind numite *sinoade locale sau particulare*. Pentru că erau convocate cel mai adesea de episcopul rezident în oraşul reşedinţă de provincie s-au mai numit şi *sinoade mitropolitane*. Astfel de sinoade s-au ţinut în secolul al II-lea în Asia Mică, în Frigia, pentru a combate erezia montanistă, în Sicilia şi în Tracia iar în secolul al III-lea la Cartagina, prezidate de Sfântul Ciprian(†258), pentru a reglementa problema reprimirii în Biserică a lapsilor, a celor ce au apostaziat în timpul persecuţiilor, în Antiohia, în Spania, la Elvira, în anul 300, în Galia, la Arelate, în anul 314, care a lămurit problema botezului ereticilor.

Unele astfel de sinoade cu caracter local au căpătat o importanţă deosebită pentru Biserică datorită receptării hotărârilor lor canonice de către întreaga Biserică. Este cazul sinoadelor întrunite la Ancira, în anul 314, la Neocezareea, în anul 315, la Gangra, în anul 340, la Antiohia, în anul 341, la Laodiceea, în anul 343, la Sardica, în anul 343, la Constantinopol, în anul 394, şi la Cartagina, în anul 419.

O categorie aparte a reprezentat-o *sinodul endemic*, specific patriarhiei Constantinopolului, care era întrunit de patriarhul capitalei bizantine şi la care luau parte toţi episcopii care se găseau în acel moment în cetate, chiar şi cei care aparţineau canonic de alte patriarhii din Răsărit. Astfel de sinoade s-au ţinut însă şi în Apus în secolele III-IV, fiind numite însă *sinoade mixte*.

Cu denumirea de sinoade mixte au fost denumite în mod curent sinoadele care dezbăteau atât probleme bisericeşti, cât şi chestiuni civile, şi la care participau, alături de episcopi şi clerici, şi laici.

Pentru soluţionarea disputelor doctrinare grave ce puneau sub semnul întrebării dreapta credinţă şi, deci, mântuirea creştinilor, au fost întrunite *sinoadele ecumenice*, o formă extraordinară a sinodului mixt, întrucât la ele au luat parte

deopotrivă episcopi, preoţi, diaconi, monahi şi laici.

Ecumenicitatea redă universalitatea sau catolicitatea aproape numai în sens spaţial, un sens restrictiv totuşi în comparaţie cu înţelesul profund şi real al acestei realităţi a vieţii bisericeşti. Termenul sobornicitate, de origine slavă, provenind de la sobor, care desemnează atât Biserica locaş de cult în care se întrunesc credincioşii la rugăciune, cât şi sinodul mixt, surprinde mult mai adecvat sensul ecumenicităţii de comunitate de credinţă, de dragoste, de slujire şi de rugăciune.

Sinoadele ecumenice, ca manifestări ale sobornicității Bisericii, reprezintă momente de referință ale vieții bisericești, hotărârile adoptate de Sfinții Părinții întruniți în aceste sinoade, atât cele cu caracter dogmatic, cât și cele cu caracter canonic, fiind normative pentru toate comunitățile bisericești și devenind, prin urmare, repere fundamentale în desfășurarea și dezvoltarea ulterioară a vieții bisericești

Criteriile pe care trebuie să le întrunească un sinod pentru a fi socotit ecumenic au fost precizate foarte clar în sesiunea a şasea a celui de-al VII-lea sinod ecumenic de la Niceea din anul 787. Un prim criteriu este cel al stabilirii adevărului de credinţă sub asistenţa Sfântului Duh pe temeiul Sfintei Scripturi şi al Sfinţilor Părinţi. Un al doilea este cel al receptării hotărârilor dogmatice ale sinodului în întreaga lume creştină. Acesta îl subsumează pe cel al reprezentativităţii, potrivit căruia la sinodul ecumenic trebuie să participe episcopi din întreaga Biserică. Numărul participanţilor şi acceptarea hotărârilor dogmatice ale sinoadelor ecumenice anterioare sunt alte criterii necesare ale ecumenicităţii, dar acestea nu sunt şi suficiente.

Un alt criteriu este cel legat de autoritatea celui care a convocat sinodul. Dacă pentru răsăriteni acest criteriu al ecumenicităţii unui sinod constă în convocarea lui de către împăratul bizantin, pentru apuseni constă în convocarea lui de către episcopul Romei, în virtutea pretinsului primat papal al scaunului Sfântului Apostol Petru. Poziţia Bisericii Catolice a fost argumentată încă din secolul al XVI-lea de Robert Bellarmin, în *Disputationes de controversiis christianae fidei*, doar că, aşa cum arată Ch.J.Hefele, documentele citate sunt fie apocrife, aparţinând unui autor numit Pseudo-Isidor, deci fără valoare, fie tendenţios interpretate.

Deşi pentru catolici această opinia este cvasi-general acceptată, H.Leclercq precizează că în niciuna din scrisorile prin care împăraţii bizantini au convocat sinoadele ecumenice nu se face vreo referire la autoritatea episcopului Romei de a cărui aprobarea sau asentiment ar fi depins întrunirea sinodului ci, dimpotrivă, din aceste epistole reiese că împăraţii bizantini au avut conştiinţa că este dreptul lor legitim de a convoca aceste sinoade.

Trebuie avut în vedere că sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol din anul 381 Biserica Romei nu a fost nici măcar reprezentată, cu atât mai puţin nu se poate pune problema convocării lui de către episcopul Romei. De altfel, din această

cauză apusenii socotesc acest sinod un sinod răsăritean cu caracter general, calitatea de sinod ecumenic dobândind-o numai după acceptarea hotărârilor sale dogmatice de către Biserica Romei.

Această diferenţă de interpretare a acestui criteriu explică numărul diferit de sinoade ecumenice recunoscut de cele două Biserici, Răsăriteană şi Apuseană. În timp de Biserica Răsăriteană recunoaşte ca ecumenice doar şapte sinoade, cea Apuseană consideră drept ecumenice un număr de 20 de sinoade.

În istoria Bisericii s-au întrunit șapte sinoade ecumenice:

1. Niceea, 325, întrunit împotriva ereziei ariene
2. Constantinopol, 381, împotriva ereziei pnevmatomahe
3. Efes, 431, împotriva ereziei dioprosopiste
4. Calcedon, 451, împotriva ereziei monofizite
5. Constantinopol, 553
6. Constantinopol, 680, împotriva ereziei monotelite
7. Niceea, 787, împotriva ereziei iconoclaste

După schisma bisericească din anul 1054 împăraţii bizantini au încercat, din considerente politice, să refacă unitatea Bisericii prin unirea Bisericii Răsăritene cu Biserica Apuseană. Aşa au apărut în istoria Bisericii *sinoadele unioniste* de la Lyon, din anul 1274, şi de la Ferrara-Florenţa, din anii 1438-1439. În realitate doar sinodul de la Ferrara-Florenţa a fost cu adevărat un sinod unionist, cel de la Lyon fiind un sinod general apusean.

Bibliografie:

Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome III, première partie, Paris, 1908, pp.1-334; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.8-10; Pr.Liviu STAN, Despre sinodalitate, în *Studii Teologice*, XXI, nr.3-4, 1969, pp.155-163; Pr.Ioan G.COMAN, Ortodoxia şi mişcarea ecumenică, în *Ortodoxia*, XIV, nr.1-2, 1962, pp.60-106; Pr.Ioan G.COMAN, Sinoadele ecumenice şi importanţa lor pentru viaţa Bisericii, în *Ortodoxia*, XIV, nr.1-2, 1962, pp.291-325; Pr.Ioan G.COMAN, Sinoadele ecumenice ca expresie a universalităţii Bisericii, în Studii Teologice, XIX, nr.1-2, 1967, pp.3-22; Pr.Cristian GAGU, Canonul 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic şi învăţătura Sfântului Vasile cel Mare despre primatul de onoare în Biserică, în vol. *Studii de Istorie şi Spiritualitate bizantină*, Ed.Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2013, pp.70-93

III. SINODUL I ECUMENIC DE LA NICEEA, 325

Învățătura profesată de Biserică dintotdeauna în privința Fiului a fost în acord cu revelația divină, potrivit căreia Fiul, pe de o parte, este Dumnezeu adevărat și egal cu Tatăl, pe de alta, persoana Fiului este distinctă de cea a Tatălui. Acestă învățătură nu a fost formulată însă dintru început în termeni clari și preciși. Unii teologi din primele trei secole, în mod deosebit apologeții, din dorința de a face credința creștină mai inteligibilă păgânilor, au expus doctrina despre Cuvântul întrupat în termeni mai apropiați de filosofia păgână platoniciană și philoniană, ceea ce i-a condus către teorii ce au adus atingere dumnezeirii Fiului.

Prima manifestare eretică prin care s-a adus atingere demnității și slavei persoanei Fiului lui Dumnezeu a fost sabelianismul, promovat de Sabelie care, apărând dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu, a distrus deosebirea persoanlă între Tatăl și Fiul. Sabelianismul a condus către extrema opusă căci, încercând să salveze deosebirea personală dintre Tatăl și Fiul, unii teologi au căzut în subordinațianism, subordonând persoana Fiului celei a Tatălui. Cel dintâi care a teoretizat erezia subordinațianistă a fost Dionisie cel Mare din Alexandria. Învățătura acestuia a fost condamnată de un sinod ținut la Roma pe la anul 260.

Alți teologi alexandrini, precum Theognost, conducătorul școlii catehetice din Alexandria, și episcopul Petru au urmat linia ortodoxă despre Fiul lui Dumnezeu.

În Antiohia încercările de a salva unitatea lui Dumnezeu au degenerat în erezia promovată de episcopul Paul de Samosata, adeptul unui monarhism dinamic, conceput ca o Treime a Tatălui, Înțelepciunii și a Logosului, care până la creație au format un singur ipostas. Acesta afirma că Logosul divin, socotit deci impersonal, nedeosebit de Tatăl, s-a sălășluit în omul Iisus.

Ideile episcopului Paul de Samosata au fost preluate și duse mai departe de preotul Lucian din Antiohia, fondatorul școlii teologice din Antiohia. Unul din punctele fundamentale ale doctrinei lui Lucian a fost negarea egalității Fiului cu Tatăl sub raportul eternității.

Doctrina promovată de Paul de Samosata și de Lucian din Antiohia a fost transplantată în Alexandria de un discipol al lui Lucian, preotul Arie din Alexandria.

III. 1. Arie şi erezia ariană

Originar din Libia, patria ereziei sabeliene, Arie a fost consacrat diacon la Alexandria de episcopul Petru, care apoi l-a excomunicat pentru că intrat în rândul schismaticilor meletieni. Succesorul lui Petru, Achilas, l-a reintegrat în Biserică și l-a consacrat preot pentru biserica Baucalis din Alexandria. Fiind un om instruit și

un dialectician abil, dar în același timp și o fire mândră și ambițioasă, și orgolios, se pare că Arie și-ar fi dorit să-i succeadă episcopului Achilas în scaunul Alexandriei. Unii istorici cred că alegerea ca episcop a lui Alexandru ar fi unul din motivele pentru care Arie a început să răspândească deschis erezia subordinaționistă. În realitate, în pofida unei antipatii evidente între Arie și episcopul Alexandru, o perioadă de timp de câțiva ani între cei doi nu au existat controverse, Arie fiind ținut chiar în mare onoare de episcopul alexandrin.

Cauza izbucnirii disputei în Biserica alexandrină a fost se pare o cuvântare ținută de episcopul Alexandru în prezența clerului alexandrin pe tema unității Sfintei Treimi, în care Arie a crezut că întrezărește erezia sabeliană, motiv pentru care l-a contrazis public pe episcopul său, afirmând că dacă Tatăl l-a născut pe Fiul, atunci Fiul are un început și, prin urmare, a fost o vreme în care Fiul nu a existat.

Arie și-a clădit întreaga argumentație pe nașterea Fiului din Tatăl, pe care însă a raportat-o la categoria timp, ca pe orice altă naștere, rezultând că Fiul nu poate exista din veșnicie cu Tatăl, nu poate fi coetern cu Tatăl. Deși nu înțelegea timpul în sensul unei priorități temporale proriu-zise, ci mai curând ca o durată de timp atât cât poate exista aceasta pentru Tatăl și Fiul, Arie a sfârșit prin a afirma despre Fiul că, deși este născut înainte de timp, este o creatură a Tatălui, cea mai perfectă, prin care Tatăl a creat lumea și timpul, dar totuși o creatură. Mergând pe firul acestui raționament Arie a susținut că Fiul nu poate fi născut de Tatăl din ființa Sa pentru că astfel s-ar distruge unitatea substanței divine, a unui Dumnezeu indivizibil, incorporabil și imutabil.

Arie, întemeindu-se pe filosofia neoplatonică, potrivit căreia Dumnezeu este o monadă indivizibilă, învăța că Fiul a fost creat din nimic din voinţa Tatălui, nu din ființa Sa, fiind prima Sa creatură, avându-şi existenţa înaintea de timp, dar nu din veşnicie. Tatăl a creat pe Fiul, susţinea Arie, pentru a crea lumea, deoarece Dumnezeu Cel PreaÎnalt nu putea crea universul material decât prin intermediul unei creaturi, aceasta fiind o erezie gnostică potrivit căreia materia este rea în sine şi Dumnezeu nu se poate atinge de ea. Pentru că prin El Dumnezeu a Creat lumea poate fi numit Dumnezeu, datorită harului divin primit de la Tatăl, şi Fiu adoptiv al Tatălui, deosebindu-se însă substanţial de Tatăl, motiv pentru care nu poate fi numit deofiinţă cu Tatăl.

Arie a început răspândirea ereziei în Alexandria în anul 318. În anul 321 episcopul Alexandru al Alexandriei a convocat la sinod episcopii din Egipt, condamnând învăţătura lui Arie. Acesta a părăsit Egiptul mergând la episcopul Eusebiu al Cezareei şi apoi la Eusebiu al Nicomidiei cu care a fost coleg de studii, atrăgându-i de partea sa. Între cei care au împărtășit erezia profesată de Arie s-au mai numărat episcopii Patrofil de Scythopolis, Paulin de Tyr, Theonas de Marmarica, Secund de Ptolemaida, Theodot de Laodiceea.

Pentru a-și populariza erezia și în rândul creștinilor de rând, neinstruiți în

taainele filosofiei, Arie a alcătuit o lucrare, parte în proză, parte în versuri, intitulată *Thalia*, adică *Banchetul*, care a ajuns extrem de populară în rândul arienilor, fiind socotită ca o a doua Biblie. Această specie literară intitulată *Thalia* era de asemenea extrem de populară și în rândul păgânilor, care le cântau la banchete pentru a întreține veselia.

III.2. Convocarea şi desfăşurarea sinodului I ecumenic de la Niceea din anul 325

Rămas singur împărat al întregului Imperiu Constantin a conștientizat faptul că erezia ariană amenința să distrugă mult dorita unitate a Imperiului motiv pentru care a scris celor două tabere cerându-le să se împace. Misiunea episcopului Osiu de Cordoba, trimis de Constantin cu scrisori la episcopul Alexandru şi la Arie spre a se împăca şi a pune capăt disputei teologice, eşuând, împăratul a convocat la Niceea, în Bitinia, în anul 325, episcopii din întreaga lume creştină la sinod.

Au răspuns apelului împăratului nu doar episcopii din cadrul Imperiului, ci şi din Armenia, Persia şi Goţia. În *Viața fericitului împărat Constantin*, referindu-se la episcopii participanți la sinod, Eusebiu de Cezareea scria că “s-au adunat acolo, trimiși de toate bisericile (care cuprindeau Europa întreagă, Libia și Asia), cei mai de seamă slujitori ai lui Dumnezeu. În una și aceeași casă de rugăciune au putut încăpea și sirieni și cilicieni și fenicieni și arabi și palestinieni (de parcă însuși Dumnezeu ar fi făcut-o deodată mai încăpătoare), iar odată cu aceștia: egipteni, tebani, libieni și trimiși veniți tocmai din Mesopotamia; era de față și un episcop al Persiei; *nu lipsea din ceată nici cel al sciților*; Pontul, Galatia, Capadocia și Asia, Frigia și Pamfilia își aveau și ele trimișii lor; la fel cu tracii și cu macedonenii, cu aheenii și cu epiroții, precum și cu celelalte neamuri, aflate încă și mai departe;...” (III, 7).

Informația potrivit căreia din soborul episcopilor întruniți la sinod nu lipsea *”nici cel al sciților”* este socotită de majoritatea cercetătorilor români, a teologilor îndeosebi, dar nu numai, drept cea mai elocventă dovadă în favoarea prezenței episcopului tomitan la acest sinod, în opinia majorității termenul “scit” desemnându-l pe episcopul din provincia Scythia Minor.

Alți cercetători, analizând modul în care Eusebiu a enumerat provinciile din cadrul Imperiului și regiunile din afara granițelor acestuia care au fost reprezentate de episcopi la sinod au observat “corectitudinea geografică impecabilă” respectată de acesta, conchizând, prin urmare, că scitul “nu reprezenta Scythia Minor, nici Goția din Crimeea, ci un teritoriu din afara imperiului...ce se întindea din Ucraina până în Asia Centrală”, cunoscut sub numele de Scythia nord-pontică.

Având în vedere enumerarea în ordine geografică a provinciilor reprezentate de episcopi la sinodul I ecumenic, pe de o parte, precum și faptul că la sinodul al II-

lea ecumenic de la Constantinopol scaunul episcopului Aeterius de Kersones din Crimeea era localizat în provincia Scythia, pe de alta, atunci devine mult mai plauzibilă identificarea scitului pomenit de Eusebiu cu episcopul Cadmus de Bosphor din Crimeea.

Papa Silvestru I al Romei a trimis reprezentanţi doi preoţi. Au mai participat, între alţii, episcopul Osiu de Cordoba, sfetnicul impăratului, Sfântul Spiridon al Trimitundei, episcopul Alexandru al Alexandriei și Sfântul Athanasie cel Mare, la acea vreme secretarul episcopului alexandrin, Eusthatie al Antiohiei și Macarie al Ierusalimului, cei doi Eusebiu, de Nicomidia și de Cezareea, Pafnutie al Thebaidei de Sus, care purta pe trup urmele chinurilor suferite în timpul persecuției lui Maximin Daia, Paul de Neocezareea, căruia i-au fost arse mâinile cu fierul înroșit sub Liciniu, Iacov de Nisibe, despre care se spunea că a înviat morți, Leontie de Cezareea, care avea darul profeției, care în drum spre sinod l-a botezat pe tatăl Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Nicolae al Mirelor Lichiei. Numărul sinodalilor s-a ridicat la 300. Sinodul s-a deschis la 20 mai 325 şi a durat până la 25 august acelaşi an.

După dezbateri lungi şi tensionate apărătorii ortodoxiei au avut câştig de cauză. S-a hotărât pe baza Sfintei Scripturi şi a Părinţilor că Fiul este deofiinţă(ὁμοούσιος-omousios) cu Tatăl, iar Arie şi erezia ariană au fost anatematizaţi. Sinodul a adoptat primele opt articole ale mărturisirii de credinţă. Cei care au refuzat să recunoască hotărârile au fost depuşi şi exilaţi la Singidunum (Belgrad) – Theonas de Marmarica și Secund de Ptolemaida. Arie a fost exilat, de asemenea, în Singidunum.

Sinodul I ecumenic a dezbătut şi problema celebrării datei Paştelui, hotărându-se ca acesta să se serbeze în prima duminică cu lună plină ce urmează echinocţiului de primăvară, iar dacă această zi coincide cu data Paştelui evreiesc, creştinii să serbeze Paştele o duminică mai târziu.

Osiu de Cordoba a propus adoptarea unui canon care să impună celibatul nu doar episcopilor, ci şi preoţilor şi diaconilor, propunere respinsă de episcopul Pafnutie al Tebaidei de Sus, un vestit eremit care a arătat că acela care a intrat în cler celib trebuie să rămână așa, în schimb cel care în starea de laic nu a fost căsătorit decât o singură dată să poată intra în cler fără a i se impune să se separe de soția sa.

S-au mai adoptat hotărâri cu privire la disciplina bisericească şi la reprimirea în Biserică a melitienilor şi novaţienilor, faţă de care s-a arătat indulgenţă.

Sinodul I ecumenic a adoptat un număr de 20 de canoane, mai semnificative fiind următoarele:

Can.4, care rânduia ca ”episcopul să se așeze de către toți episcopii din eparhie iar dacă ar fi greu un lucru ca acesta…adunându-se în orice chip trei la un loc, împreună alegători făcându-se și cei absenți și consimțind prin scrisori, atunci

sa se facă hirotonia”.

Can.6, hotăra ”să se țină obiceiurile vechi, cele din Egipt și din Libia și din Pentapole așa încât episcopul din Alexandria să aibă stăpânire peste toate acestea, pentru că acesta este și obiceiul episcopului Romei. De asemenea și în Antiohia și în celelalte eparhii să li se păstreze Bisericilor întâietățile”.

Acest canon avea să fie invocat de legatul papal Paschasinus la sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon ca argument în favoarea primatului jurisdicțional papal în întreaga Biserică, pe de o parte, și împotriva prevederilor canonului 3 al sinodului al II-lea ecumenic de la Constantinopol, din 381, pe de alta. Paschasinus a urmărit să afirme și să obțină din partea Părinților întruniți la cel de-al IV-lea sinod ecumenic recunoașterea faptului *“Quod Ecclesia Romana semper habuit primatum”.*

Aceeași interpretare o dădea canonului 6 al sinodului întâi ecumenic și împăratul Valentinian al III-lea(425-455) al Apusului care credea că prin acest canon “sfântul sinod a confirmat primatul scaunului apostolic”. Interpretarea pe care a înțeles să o dea împăratul Apusului acestui canon denotă faptul că primatul bisericesc nu era o chestiune exclusiv eclesiastică, ci și una de interes politic, întâietatea episcopului din capitală contribuind într-o bună măsură la creșterea și întărirea prestigiului tronului imperial și la creștera autorității acestuia în relațiile cu Biserica. Prin urmare, oricât ar dori acest lucru, apusenii nu pot nega faptul că, în condițiile în care mai multe Biserici au fost întemeiate de unul dintre Apostolii Mântuitorului, factorul politic a contribuit decisiv la recunoașetrea unei întâietăți de onoare scaunului Romei, ca fostă capitală a Imperiului Roman.

Maasden vedea în referirea la “obiceiul” Romei “dovada cea mai frapantă a respectului profund al Părinților de la Niceea pentru conducătorul văzut al Bisericii”. El afirma că sinodalii întruniți la Niceea au preferat să facă referire la obiceiul Romei spre a justifica privilegiile acordate Alexandriei și Antiohiei pentru că astfel canonul a fost recunoscut și aprobat de episcopul Romei, care se bucura de un statut asemănător, în mod implicit. În caz contrar, dacă ar fi promulgat canonul fără să facă referire la cutuma Romei, sinodalii, potrivit lui Maasden, ar fi trebuit să-l supună aprobării episcopului Romei, fapt pe care aceștia au dorit să-l evite.

Deși prin modul de abordare și de explicare a textului canonului 6 de la Niceea Maasden urmărea să susțină primatul papal, urmarea logică a afirmațiilor sale conduce tocmai către opinia contrară, în sensul că, în timp ce episcopul Romei își aroga acest primat juridic, Părinții întruniți la Niceea, prin invocarea obiceiului roman pentru o situație similară și, deci, prin recunoașterea implicită a canonului de către Roma, au infirmat pretențiile jurisdicționale papale.

În realitate, Părinții întruniți la Niceea nu s-au referit la obiceiul Romei ca la un temei în baza căruia să se recunoască și să se promulge privilegiile și drepturile episcopilor de Alexandria și Antiohia asupra eparhiilor din diocezele lor, ci doar ca

la un argument în plus, care confirma faptul că obiceiul deja existent și în Alexandria nu era unul local, ci era în uz și în alte dioceze.

Can.7 stabilea ca, ”deoarece a avut tărie obiceiul și vechea predanie ca episcopul din Aelia(Ierusalim) să se cinstească, să aibă urmarea cinstei, păstrându-se însă pe seama mitropoliei propria ei vrednicie”.

Canonul recunoștea episcopiei Ierusalimului o cinste onorifică, deoarece este episcopia din Sfânta Cetate, în schimb drepturile canonice rămân pe seama mitropoliei din Cezareea Palestinei căreia îi era sufragană episcopia din Ierusalim.

Canoanele 6 și 7 consacră cutuma, obiceiul ca izvor al dreptului bisericesc, recunoscându-i puterea de lege.

Can.13 statornicea ca ”în privința muribuzilor să se observe și acum vechea și canonica lege, încât dacă cineva stă să moară, să nu fie lipsit de cea mai de pe urmă și mai trebuitoare merinde(Sfânta Împărtășanie)”.

Can.18 rânduia că diaconul nu poate să împărtășească pe preot și nici să se împărtășească înaintea episcopului sau a preotului ci întotdeauna după preot, fiind împărtăşit de către episcop sau de către preot.

Can.20 oprea îngenuncherea Duminica și în perioada cuprinsă între Înviere și Cincizecime.

III.3. Consecinţele sinodului I ecumenic

Condamnarea lui Arie și a ereziei sale de către sinodul I ecumenic de la Niceea nu a dus la instaurarea păcii în Biserică pentru că Arie și susținătorii săi au continuat să provoace tulburări și să-și suțină învățăturile eretice. Mai mult, chiar arienii s-au împărțit în trei grupări care se combăteau reciproc.

Anomeii sau ***eunomienii***, prima grupare, erau arienii extremiști, care afirmau că Fiul este întru toate neasemănător Tatălui, că este deosebit după ființă de Tatăl. S-au mai numit eunomieni, după numele episcopului Eunomiu de Cizic.

Omiusienii sau ***semiarienii***, erau arienii moderați, care învățau că Fiul este asemănător după ființă cu Tatăl. S-au mai numit eusebieni, după numele episcopului Eusebiu de Nicomidia, care s-a aflat în fruntea acestei partide.

Omienii sau ***acacienii***, care afirmau că Fiul este asemănător cu Tatăl în toate. S-au mai numit și acacieni, după numele episcopului Acaciu al Cezareei.

Eusebiu de Nicomidia, apelând la termenul ὁμοιούσιος(omiusios– asemănător după ființă) în locul lui ὁμοούσιος(omousios - deoființă), a creat confuzie, reușind să atragă de partea sa foarte mulți episcopi și preoți. În cele din urmă l-a câștigat de partea ereticilor semiarieni și pe împăratul Constantin, pe care l-a determinat să-l recheme din exil pe Arie și pe partizanii acestuia.

În anul 328 scaunul în episcopal al Alexandriei a urcat Sfântul Atanasie cel Mare.

Având susținerea împăratului Constantin arienii au început să convoace sinoade în care i-au depus pe episcopii niceeni obținând chiar exilarea lor.

În anul 330 la Antiohia s-a întrunit un sinod care l-a depus și exilat pe episcopul Eustațiu al Antiohiei.

În anul 335 s-a întrunit un sinod arian la Constantinopol care l-a depus și exilat pe episcopul Marcel al Ancirei.

În anul 335 într-un sinod întrunit la Tir a fost depus Sfântul Atanasie cel Mare, exilat de împăratul Constantin la Treveri în Galia(primul exil – 335-337).

În anul 346 a murit Arie la Constantinopol iar un an mai târziu a murit și împăratul Constantin.

Doi dintre fiii împăratului Constantin, Constantin al II-lea şi Constans, au fost apărători ai Crezului de la Niceea, în timp ce Constanțiu al II-lea i-a apărat pe arieni. La începutul domniei Constanţiu, pentru a respecta dorinţele fraţilor săi, i-a repus în drepturi pe episcopii niceeni exilaţi de Constantin cel Mare, inclusiv pe Sfântul Atanasie cel Mare.

În anul 339 Sfântul Atanasie(al II-lea exil – 339-346) a fost iarăşi depus de împăratul Constanțiu, refugiindu-se la Roma, iar episcopul Pavel al Constantinopolului, susţinătorul său, înlocuit cu episcopul arian Eusebiu al Nicomidiei.

În anul 340 Papa Iulius I al Romei a convocat un sinod care a decis repunerea în drepturi a Sfântului Atanasie al Alexandriei.

În anul 341, după moartea lui Eusebiu, Constanţiu al II-lea a numit episcop al Constantinopolului pe Macedonie, adversar al arianismului, care avea să devină el însuşi eretic.

În anul 343, la presiunile lui Constans, Constanţiu a convocat un sinod la Sardica, dar episcopii răsăriteni, în marea lor majoritate arieni, i-au părăsit pe cei din occident şi au ţinut sinodul la Adrianopol, depunându-l încă o dată pe Sfântul Atanasie, în timp ce occidentalii, dimpotrivă, l-au susţinut pe acesta.

Nemulţumit de atitudinea răsăritenilor, Constans i-a cerut fratelui său să-i reinstaleze pe episcopii ortodocşi din Răsărit ce fuseseră exilaţi. Pentru a evita un război cu fratele său, Constanţiu a acceptat repunerea în drepturi a celor exilaţi, inclusiv a Sfântului Atanasie, dar nu i-a destituit pe cei arieni, care le luaseră locul ortodocşilor şi nici nu a acceptat crezul niceean. S-a ajuns astfel ca Biserica să fie mai divizată ca niciodată până atunci, în multe locuri existând comunităţi creştine rivale şi episcopi în conflict.

În anul 356 Sfântul Atanasie(al III-lea exil – 365-362) a plecat în exil pentru a treia oară, retrăgându-se în pustiul Nitriei și în Tebaida, de unde s-a reîntors abia în anul 362, când împărat era Iulian Apostatul.

În acest răstimp, între anii 351-359 s-au ținut patru sinoade ariene la Sirmium, acolo unde împăratul Constanțiu al II-lea își stabilise curtea, fiecare sinod(351, 347,

358, 359) adoptând o altă formulă de credință ariană. În cele din urmă a triumfat formula omiană pe care sinodul de la Constantinopol din 360 a încercat s-o impună în întregul imperiu.

Această formulă omiană a fost adoptată de popoarele germanice de la Dunăre, care au răspândit-o apoi până în Spania.

Ultimul mare apărător al arianismului a fost împăratul Valens, care l-a exilat pentru a cincea oară pe Sfântul Atanasie cel Mare(al V-lea exil – 365-366), după ce și împăratul Iulian Apostatul îl exilase între 362-363(al IV-lea exil – 362-363) pentru că reușise să converteaască mulți păgâni la Hristos.

Reîntors în scaunul său în anul 366 Sfântul Atanasie cel Mare a păstorit în pace până în anul 373, când s-a mutat la Domnul.

Opera SfântulAtanasie cel Mare a fost susținută și apoi continuată de Sfinţii Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nyssa.

Cei care au dat lovitura de grație arianismului au fost împăratul Teodosie I cel Mare și Sfântul Grigorie de Nazianz care, după ce a fost înscăunat episcop al Constantinopolului, prin predicile rostite în capela Învierea din Constantinopol a întors pe aproape toți ereticii arieni din capitală la credința ortodoxă.

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, II, Florentiae, 1759; EUSEBIU de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introd. de Prof.Emilian Popescu, trad. și note Radu Alexandrescu, col.*Părinți și Scriitori Bisericești*, vol.14, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991; TEODORET, Episcopul Cirului, Istoria Bisericească, trad. de Pr.Vasile Sibiescu, col.*Părinți și Scriitori Bisericești*, 44, Ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995; CASIODOR, *Istoria Bisericească Tripartită*, traducere de Liana și Anca Manolache, introducere și note de Pr.prof.dr.Ștefan Alexe, col.*Părinți și Scriitori Bisericești*, vol.75, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998; FILOSTORGIU, *Istoria Bisericească*, trad. de Dorin Garofeanu, studiu introd. şi note de Dragoş Mîrşanu, POLIROM, Iaşi, 2012; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome III, première partie, Paris, 1908, pp.335-632 ; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.11-46; Jacques ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, col.*Studia Historica*, vol.48, Roma, 1967; Dan Gh.TEODOR, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*,

Ed.Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1991; Vasile ITINEANȚ, *Viața creștină la Dunărea de Jos(secolele IV-VI d.Hr.)*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2006; Liliana TROFIN, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, Ed.Universității din București, 2005, p.170; Pr.Nicolae DURĂ, *"Scythia minor"(Dobrogea) și Biserica ei Apostolică; Scaunul Arhiepiscopal și Mitropolitan al Tomisului(sec.IV-XIV)*, Ed.Didactică și Pedagogică, București, 2006; Pr.Adrian GABOR, *Biserica și Statul în primele patru secole*, Ed.Sofia, București, 2003; Arhid.Ioan N.FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, Sibiu, 1993; Ernest HONIGMANN, Recherches sur les listes des péres de Nicée et de Constantinople, *Byzantion*, t.XI(1936); E.HONIGMANN, La liste originale des pères des Nicée, *Byzantion*, t.XIV(1939); Emilian POPESCU, și Teritoriile românești nord-dunărene în secolele IV-VI, în *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală, I, De la începuturi până în secolul al XIX-lea*, Ed.Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2009, p.58; Emilian POPESCU, Ierarhia ecclesiastică pe teritoriul României. Creșterea și structura ei până în secolul al VII-lea, în *Biserica Ortodoxă Română*, CVIII, nr.1-2, 1990; Emilian POPESCU, Theophilus Gothiae, episcop în Crimeea ori la Dunărea de Jos?, în *Studii Teologice*, seria a II-a, XXXIX, nr.5, 1987; Alexandru SUCEVEANU, Contributo alla storia des cristianesimo nella Scizia Minore, în *Opuscula Scythica*, 14, Ed.Academiei Române, București, 2009; A.A.BOLȘAKOV-GHIMPU, Episcopul de Tomis a participat la sinodul I ecumenic de la Niceea, în *Glasul Bisericii*, anul XXXIII, nr.5-6, 1974

IV. SINODUL AL II-LEA ECUMENIC DE LA CONSTANTINOPOL – 381

În timpul domniei împăratului arian Valens(364-378) ortodocșii rămăseseră extrem de puțini în Constantinopol, ei neavând nicio biserică în capitală. După moartea lui Valens(378) Orientul a fost guvernat o vreme de împăratul occidentului Grațian, care a dat ortodocșilor libertatea de a se manifesta. În anul 379 ortodocșii au reușit, după patruzeci de ani, să aleagă un episcop ortodox la Constantinopol, în persoana Sfântului Grigorie de Nazianz(379-381).

Sfântul Grigorie de Nazianz a transformat casa părinților săi din Constantinopol în biserică, numind-o capela Învierii. Din această capelă modestă și-a început Sfântul Grigorie Teologul lucrarea de restaurare a credinței ortodoxe și de combatere a ereziei ariene.

În anul 380 a intrat în Constantinopol noul împărat al Orientului, Teodosie(381-395), care-și propusese restabilirea unității religioase a Imperiului răsăritean în baza credinței adoptate la Niceea. Una din primele măsuri adoptate de Teodosie a fost aceea de a-i obliga pe arieni să restituie ortodocșilor toate bisericile și bunurile pe care le-au fost luate cu forța de la aceștia. Episcopul Demophilus(370-380) al Constantinopolului, refuzând să se supună ordinului împăratului de a îmbrățișa ortodoxia, a fost nevoit să-și părăsească scaunul.

În timpul în care Sfântul Grigorie își împlinea lucrarea misionară de aducere la dreapta credință a tuturor arienilor din capitală a sosit în Constantinopol și s-a prefăcut a-i fi prieten și colaborator filosoful alexandrin Maxim Cinicul, care urmărea să ocupe scaunul episcopal de Constantinopol. Acesta a și fost hirotonit episcop de câtiva episcopi egipteni în frunte cu Petru al Alexandriei, în mod necanonic, fără știrea Sfântului Grigorie, chiar în capela *Anastasia*. Fiind descoperită alegerea necanonică a acestuia, Maxim Cinicul a fost depus din treaptă și alungat în chip rușinos din capitală. În locul acestuia, la cererea credincioșilor ortodocși, a fost ales episcop de Constantinopol Sfântul Grigorie de Nazianz, dar acesta a refuzat.

În acea perioadă, în toiul disputelor ariene, ca o urmare și o prelungire a acestei erezii, a apărut erezia pnevmatomahă. Această erezie punea în discuție dumnezeirea Sfântului Duh, cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi, egalitatea și consubstanțialitatea ei cu Tatăl și cu Fiul. De la numele promotorilor acestei erezii, episcopul semiarian Macedoniu, depus ca eretic de sinodul constantinopolitan din anul 360, și diaconul Maratoniu, pe care Macedoniu l-a hirotonit episcop de Nicomidia, și care a preluat conducerea pnevmatomahilor, aceşti eretici s-au mai

numit și macedonieni și maratonieni.

Primul care a combătut erezia pnevmatomahă a fost Sfântul Vasile cel Mare, în scrierea *Despre Sfântul Duh*, alcătuită între anii 374-375. El a învățat că Sfântul Duh este Dumnezeu adevărat şi că se bucură de aceeași demnitate cu Tatăl și cu Fiul.

Sfântul Epifanie de Salamina i-a combătut pe ereticii pnevmatomahi și erezia lor într-un capitol din cartea sa *Contra tuturor ereziilor(Panarion)*, scrisă în anul 377.

În anul 380 această erezie a fost combătută şi de Sfântul Grigorie de Nazianz în cea de-a cincea cuvântare teologică, rostită, ca și primele patru, în capela *Anastasia* din Constantinopol, precum și de Sfântul Grigorie de Nyssa în tratatul teologic *Despre Sfântul Duh contra pnevmatomahilor macedonieni*, în care arată că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt deoființă.

Cea mai importantă lucrare a antichității creştine despre Sfântul Duh a fost scrisă cam în aceeași perioadă de scriitotul alexandrin Didim cel Orb, care a combătut la rândul său erezia pnevmatomahă.

Deși s-au întrunit în anul 376 într-un sinod la Cizic, ereticii pnevmatomahi nu au reușit să formuleze o doctrină foarte precisă, afirmând că Sfântul Duh nu este Dumnezeu, ci doar Duh sau Spirit, superior naturii spirituale a îngerilor dar inferior dumnezeirii, fiind o creatură ce ocupa o poziţie intermediară între Dumnezeu și creaturi.

Pentru că noua erezie amenința și mai mult unitatea și așa precară a Imperiului, noul împărat Teodosie I cel Mare a promulgat la 28 februarie 380, la Tesalonic, un edict către popoarele de sub stăpânirea sa, poruncind ca toți supușii săi să mărturisească o singură dumnezeire a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, de aceeași cinste și mărire. Edictul a fost reînnoit la 10 ianuarie 381 la Constantinopol.

Pentru a pune capăt tulburărilor și pe linie bisericească, nu doar prin edicte imperiale, Teodosie a convocat în anul 381 la Constantinopol cel de-al doilea sinod ecumenic. La acest sinod, care s-a desfășurat între lunile mai și iulie, au participat 150 de episcopi ortodocși din partea răsăriteană a Imperiului, cei mai reprezentativi fiind Grigorie de Nazianz, Meletie al Antiohiei, Grigorie de Nyssa, Amfilohiu de Iconiu, Chiril al Ierusalimului, Diodor de Tars.

Sinodalilor ortodocși li s-a alăturat și un număr de treizecișișase de episcopi eretici pnevmatomahi, majoritatea din Helespont, în frunte cu Eleusiu de Cizic și Marcian de Lampsac.

După deschiderea lucrărilor sinodului, la care a participat și împăratul Teodosie, sinodalii au confirmat depunerea din treaptă a lui Maxim Cinicul și au anulat toate hirotoniiile săvârșite de acela. În locul lui a fost ales Sfântul Grigorie de Nazianz care, la insistențele împăratului și ale unui important număr de sinodali,

a acceptat în cele din urmă.

La scurtă vreme de la deschiderea sinodului a murit episcopul Meletie al Antiohiei, cel care a deținut cel dintâi președinția sinodului. Deși se hotărâse încă din timpul vieții episcopului Meletie ca, pentru a se pune capăt schismei meletiene, care sfâșia Biserica Antiohiei de multă vreme, după moartea unuia din cei doi episcopi ortodocși ai Antiohiei, Meletie și Paulin, să nu se aleagă un succesor al aceluia, ci cel rămas în viață să fie recunoscut de toți episcopii drept episcop legitim, înțelegerea nu a fost respectată, spre nemulțumirea Sfântul Grigorie, care dorea încheierea schismei. Pentru că episcopii diocezei Antiohiei și cei din Asia l-au ales în locul lui Meletie pe preotul Flavian, ceea ce a contribuit la prelungirea schismei, Sfântul Grigorie s-a hotărât să demisioneze.

În acest context au sosit la Constantinopol episcopul Ascholiu al Tesalonicului și episcopii egipteni în frunte cu Timotei al Alexandriei.

Aceștia și-au manifestat nemulțumirea pentru alegerea Sfântului Grigorie și ca episcop de Constantinopol și ca președinte al sinodului și, din cauza faptului că trimisul și pretendentul lor la scaunul de Constantinopol, filozoful Maxim Cinicul, fusese depus și alungat în chip rușinos din Constantinopol, au refuzat să intre în comuniune cu Sfântul Grigorie, acuzându-l că a fost ales necanonic episcop al Constantinopolului, după ce-și părăsise episcopia din Sasima pentru care fusese hirotonit de Sfântul Vasile cel Mare.

În aceste circumstanțe, pentru binele tuturor și pentru reinstaurarea păcii, Sfântul Grigorie a demisionat și s-a retras la Nazianz. În locul său a fost ales episcop de Constantinopol un catehumen, pretorul Nectarie, care a fost botezat mai întâi și apoi trecut prin toate treptele ierarhice până la cea de episcop.

După alegerea lui Nectarie(381-397) ca episcop de Constantinopol a fost luată în discuție erezia pnevmatomahă, împăratul însuși insistând pe lângă episcopii macedonieni să accepte învățătura ortodoxă despre deoființimea Sfântului Duh cu Tatăl și cu Fiul. Cei treizecișișase de episcopi macedonieni au refuzat să accepte mărturisirea de credință despre Sfântul Duh stabilită în sinod și au părăsit lucrările sinodului.

Sinodul a adoptat un număr de cinci articole de credință, care au completat și desăvârșit mărturisirea de credință adoptată la sinodul I ecumenic de la Niceea din anul 325. Cele opt articole de credință adoptate la Niceea împreună cu cele cinci adoptate la Constantinopol de cel de-al II-lea sinod ecumenic au alcătuit mărturisirea de credință niceo-constantinopolitană, care a devenit mărturisirea de credință oficială a Bisericii până în ziua de astăzi.

Alcătuirea simbolului de credință de la Constantinopol este atribuită de Nichifor Calist Sfântului Grigorie de Nyssa. Mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului atribuia această mărturisire Sfântului Grigorie de Nazianz. Există și opinia, socotită de unii mult mai plauzibilă, potrivit căreia autorul acestei

mărturisiri de credință să fi fost Sfântul Epifanie al Salaminei. Această părere se întemeiază pe faptul că în scrierea *Ancoratul(c.CXXI)* a Sfântului Epifanie, alcătuită pe la anul 374, există un simbol asemănător, care ar fi putut constitui modelul pe care au lucrat sinodalii și pe care aceștia l-au adoptat cu unele mici modificări.

Sinodul al II-lea ecumenic a condamnat și erezia lui Apolinarie de Laodiceea sau apolinarismul. Apolinarie, pornind de la concepția trihotomică a lui Platon despre alcătuirea omului din trup, suflet animal și suflet rațional și nemuritor, învăța că la Întrupare Domnul Hristos a primit doar trup omenesc și suflet animal, locul sufletului rațional fiind luat de Logos, cuvântul lui Dumnezeu. Această concepție distrugea integritatea firii umane a Mântuitorului Hristos, ceea ce punea în primejdie întreaga operă de răscumpărare a omului.

Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol a adoptat și un număr de șapte canoane. Asupra numărului de canoane există controverse încă. În timp ce vechile manuscrise grecești și canoniștii bizantini atestă existența unui număr de șapte canoane adoptate la Constantinopol, vechile traduceri latine și unii canoniști latini nu vorbesc decât de existența primelor patru canoane. Se crede că două canoane, canonul 5 și canonul 6, au fost adoptate de sinodul ținut la Constantinopol în anul 382 și adăugate la cele patru ale sinodului al II-lea ecumenic din 381. Canonul 7 este socotit o interpolare mult mai târzie.

Canonul 1 – confirmă mărturisirea de credință adoptată la Niceea și anatematizează ereticii arieni, pnevmatomahi, sabelieni, marcelieni, fotinieni și apolinariști.

Canonul 2 – interzice episcopilor dintr-o dioceză amestecul în viața Bisericii dintr-o altă dioceză. Acest canon nu face decât să reia în parte prevederile canoanelor 5 și 6 de la Niceea, adoptarea sa fiind determinată de imixtiunea episcopului Petru al Alexandriei în dioceza Traciei prin hirotonirea lui Maxim Cinicul pentru scaunul episcopal al Constantinopolului.

Principalele dioceze civile ale Imperiului, după care au fost calchiate și diocezele eclesiastice, erau Egiptul, cu metropola Alexandria, Orientul, cu metropola Antiohia, Asia, cu metropola Efes, Pontul, cu metropola Cezareea Capadociei, și Tracia, cu metropola Heracleea.

De asemenea, sinodul așeza fiecare provincie eclesiastică sub autoritatea sinodului.

Canonul 3 - hotăra ca *"după episcopul Romei, întâietatea cinstei să o aibă episcopul Constantinopolului, pentru că aceasta este Roma nouă"*. Sfinții Părinți participanți la acest al II-lea sinod ecumenic stabileau, așadar, prin adoptarea acestui canon, o ierarhizare onorifică a principalelor scaune episcopale ale vremii din cadrul Imperiului Roman pe considerentul importanței politice a orașelor în care rezidau aceste scaune episcopale, nicidecum o ierarhizare jurisdicțională, din

punctul de vedere al autorității canonice.

Promulgarea acestui canon a stârnit nemulțumiri și proteste, din partea Romei îndeosebi, deși scaunului din vechea capitală i se recunoștea în continuare întâietatea cinstei sau primatul de onoare față de toate celelalte scaune. Motivul nemulțumirii nu era atât ascensiunea rapidă a scaunului de Constantinopol, cât mai ales faptul că Romei i se recunoștea doar un primat justificat pe considerente politice, de fostă capitală a Imperiului, și nu pe considerente de credință sau bisericești, primatul nefiind deci unul jurisdicțional, canonic, așa cum pretindea Roma, ci unul onorific. După mai bine de jumătate de secol de la adoptarea acestui canon Papa Leon cel Mare(440-461) avea să îi scrie patriarhului Anatolie(449-458) al Constantinopolului că "Roma și Apusul nu l-au recunoscut".

Împăratul Grațian(375-383) al Apusului a cuprins acest canon în colecția de canoane, în schimb cenzorii romani au inserat canonului nota "Canon hic ex iis est, quos apostolic Romana sedes a principio et longo tempore non recipit".

De asemenea, și Alexandria și-a manifestat nemulțumirea față de acest canon întrucât, până la adoptarea lui, a deținut locul ce i s-a recunoscut ca privilegiu Constantinopolului, fiind după Roma cel mai însemnat oraș din Imperiu din toate punctele de vedere, politic, economic, cultural, până la mutarea capitalei la Constantinopol.

Canonul 7 nu apaține în realitate celui de-al II-lea sinod ecumenic și nici sinodului constantinopolitan din anul 382, ci se pare că este un fragment din scrisoarea adresată pe la anul 460 de Biserica din Constantinopol episcopului Martirie al Antiohiei în care este expusă modalitatea primirii în sânul Bisericii a diferitelor categorii de eretici.

Potrivit acestui așa zis canon ereticii care au fost botezați în numele Sfintei Treimi prin trei afundări trebuie mai întâi să dea în scris mărturisirea de credință ortodoxă și să anatematizeze toată erezia potrivnică învățăturii de credință a Bisericii după care sunt unși cu Sfântul și Marele Mir – primesc doar Sfânta Taină a Mirungerii – la frunte, ochi, nas, gură și urechi, fiind pecetluiți cu cuvintele ”Pecetea darului Sfântului Duh". Cei care nu au primit botezul valid în numele Sfintei Treimi prin trei afundări sunt primiți asemenea păgânilor, fiind mai întâi botezați.

Sinodul a ales zece garanți, dintre participanți, care să supravegheze respectarea hotărârilor adoptate. Între cei zece a fost ales și Gerontius, episcopul Tomisului, ceea ce arată prestigiul de care se bucura acesta și Biserica pe care o reprezenta, ca păstrătoare a adevărului de credință.

IV.1. MĂRTURISIREA DE CREDINŢĂ NICEO-CONSTANTINOPOLITANĂ

Cred întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Făcătorul cerului şi al pământului, al tuturor celor văzute şi nevăzute;

Şi întru Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toţi vecii. Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel deofiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut;

Care pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire S-a pogorât din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfânt şi din Fecioara Maria şi S-a făcut om;

Şi S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponţiu Pilat şi a pătimit şi S-a îngropat;

Şi a înviat a treia zi, după Scripturi;

Şi S-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui;

Şi iarăşi va să vină cu slavă, să judece vii şi morţii, a Cărui împărăţie nu va avea sfârşit;

Şi întru Duhul Sfânt, Domnul de viaţă făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi mărit, Care a grăit prin prooroci;

Întru una, sfântă, sobornicească şi apostolică Biserică;

Mărturisesc un Botez spre iertarea păcatelor;

Aştept învierea morţilor;

Şi viaţa veacului ce va să vină. Amin

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, III, Florentiae, 1759; DIDIM DIN ALEXANDRIA(CEL ORB), *Despre Duhul Sfânt*, studiu introd., trad. şi note de Pr.Vasile Răducă, Ed.Sophia, Bucureşti, 2001; Sfântul VASILE CEL MARE, *Epistole*, trad., introd. și note de Pr.Teodor, Bodogae, ed.revăzută de Tudor Teoteoi, col.*Părinți și Sciitori Bisericești*, s.n., 3, Ed.Basilica, București, 2010; Sfântul VASILE CEL MARE, *Scrieri dogmatice și exegetice*, trad. de Ierom.Policarp Pîrvuloiu și Pr. Dumitru Fecioru, studii introd. şi note de Ierom.Policarp Pîrvuloiu, Pr.Dumitru Fecioru, și Adrian Muraru, col.*Părinți și Sciitori Bisericești*, s.n., 4, Ed.Basilica, București, 2011; Sfântul GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări teologice*, trad. de Pr.Dumitru Stăniloae, Ed.Anastasia, Bucureşti, 1993; FILOSTORGIU, *Istoria Bisericească*, trad. de Dorin Garofeanu, studiu introd. şi note de Dragoş Mîrşanu, Polirom, Iaşi, 2012; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents*

originaux, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome II, première partie, Paris, 1908, pp.1-48; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.47-72; Arhid.Ioan N.FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, Sibiu, 1993.

V. SINODUL AL III-LEA ECUMENIC DE LA EFES - 431

Apărarea umanității Mântuitorului Iisus Hristos împotriva dochetismului, erezie potrivit căreia Mântuitorul Hristos a avut un trup aparent, nu unul real, și a dumnezeirii Sale împotriva ereticilor ebioniți și arieni, a condus în mod inevitabil la chestiunea unirii celor două firi în Hristos.

La jumătatea secolului al IV-lea Apolinarie, episcopul Laodiceei din Siria, pornind de la concepția trihotomică a lui Platon despre alcătuirea omului din trup, suflet animal și suflet rațional și nemuritor, învăța că la Întrupare Domnul Hristos a primit doar trup omenesc și suflet animal, locul sufletului rațional fiind luat de Logos, cuvântul lui Dumnezeu. Această concepție distrugea integritatea firii umane a Mântuitorului Hristos, ceea ce punea în primejdie întreaga operă de răscumpărare a omului.

Erezia apolinaristă a fost demascată și combătută de Sfântul Atanasie cel Mare, de Sfântul Grigorie de Nazianz, de Sfântul Grigorie de Nyssa, de Sfântul Epifanie de Salamina, care au arătat necesitatea ca Mântuitorul Hristos să fi avut suflet omenesc asemănător sufletelor celorlalți oameni. Chestiunea unirii celor două firi rămânea însă vagă, imprecisă.

V.1. Începutul disputelor hristologice

Cei care au încercat să dea un răspuns chestiunii unirii celor două firi au fost reprezentanții Școlii antiohiene, Diodor din Tars și Teodor de Mopsuestia, din Cilicia.

Teodor de Mopsuestia, pentru a justifica existența în Hristos a sufletului uman, cu facultatea libertății morale, care implica ideea schimbării, care scandaliza prin raportarea ei la Dumnezeu, a ajuns să învețe că firea divină și cea umană au fost unite în sensul unei locuiri a Logosului în omul născut din Maria în chip mai presus de fire prin lucrarea Sfântului Duh, Logosul unindu-se cu omul în momentul în care acela s-a format în pântecele Mariei.

Teodor a mers mai departe afirmând că nu poate exista substanță de sine, ci doar ipostaziată, ceea ce l-a condus la ideea existenței unei duble personalități în Mântuitorul Hristos. Pentru a atenua acestă învățătură contrară învățăturii Bisericii, Teodor de Mopsuestia a asemănat unirea celor două firi în Hristos cu unirea bărbatului cu femeia într-un singur trup, arătând că „Logosul locuiește în omul ales ca într-un templu”, ceea ce arată concepția unei uniri exterioare a celor două firi, a unei juxstapuneri a lor. Potrivit acestei concepții firea divină și cea umană doar la exterior par a fi o singură persoană, la interior existând în realitate două persoane.

Consecința acestei învățături era negarea învățăturii Bisericii despre comunicarea însușirilor celor două firi, precum și a celei despre numirea Fecioarei Maria drept Născătoarea de Dumnezeu.

Aceste idei au început a fi răspândite și susținute cu tărie de Nestorie după ce acesta a fost ales episcop al Constantinopolului.

Născut la Germanicea, în Siria, Nestorie a venit de tânăr în Antiohia, devenind ucenic al episcopului Teodor de Mopsuestia. În Antiohia Nestorie a intrat în mănăstirea Sfântul Euprepie, dobândind repede reputația unui zelos apărător al ortodoxiei și a unui ascet riguros. A fost hirotonit diacon și apoi preot al catedralei din Antiohia, remarcându-se prin predicile ținute, care i-au adus o mare popularitate.

Reputația câștigată la catedrala din Antiohia l-a recomandat drept succesor al arhiepiscopului Sisinie al Constantinopolului(426-427), fiind consacrat arhiepiscop al capitalei la începutul anului 428.

La începutul păstoririi sale Nestorie(428-431) s-a manifestat ca un adversar neînduplecat al ereticilor, fiind numit „mâncătorul de eretici”. A arătat simpatie totuși ereticilor pelagieni, ceea ce l-a determinat pe laicul apusean Marius Mercator, aflat atunci la Constantinopol, să adreseze împăratului un memoriu în care arăta că pelagienii au fost condamnați ca eretici în Apus. În consecință, împăratul Teodosie al II-lea i-a alungat pe pelagieni din capitală.

Istoricul Socrate consemnează în *Istoria bisericească* faptul că preotul Anastasie, apropiat al lui Nestorie încă de pe vremea când amândoi erau la Antiohia, a început să răspândească învățătură conform căreia Fecioara Maria nu este Născătoare de Dumnezeu, așa cum intrase în uzul și în tradiția Bisericii, pentru că Dumnezeu nu poate fi născut de o creatură a Sa. Această afirmație, care a stârnit polemici și i-a împărțit pe creștinii din capitală în două tabere, a fost apărată apoi și de Nestorie, care învăța că Fecioara Maria poate fi numită cel mult născătoare de Hristos și că Hristos poate fi numit Fiul lui Dumnezeu doar datorită unirii dintre omul născut din Maria și Fiul lui Dumnezeu. Nestorie nu făcea altceva decât să reia învățătura dascălului său Teodor de Mopsuestia.

Nestorie i-a îngăduit apoi episcopului Dorotei al Marcianopolei să anatematizeze pe cei care ar fi afirmat că Fecioara Maria este Născătoare de Dumnezeu.

Împotriva lui Nestorie și a susținătorilor săi s-au ridicat atât o parte a preoţilor și monahilor, care au rupt comuniunea cu el, cât și poporul de rând, un avocat celebru al vremii, Eusebiu, înfruntându-l pe Nestorie în biserică și zicându-i: „Ceea ce am auzit este o minciună, o blasfemie. Adevărul este că același Cuvânt, care s-a născut din eternitate din Tatăl, s-a născut a doua oară, după trup, dintr-o femeie, pentru a ne răscumpăra”.

Cei care i s-au opus lui Nestorie au fost aruncați în închisoare, acesta

bucurându-se de sprijinul împăratului Teodosie al II-lea și al soției acestuia Eudoxia, în timp ce Pulcheria, sora basileului, îl socotea un eretic periculos.

Cel care a apărat cel dintâi învățătura de credință despre Fecioara Maria ca Născătoare de Dumnezeu a fost episcopul Proclu al Cizicului, într-o predică ținută în prezența lui Nestorie. Episcopului Proclu i s-a alăturat din anul 429, după ce erezia a ajuns în rândurile monahilor din pustiul Egiptului, și Sfântul Chiril al Alexandriei(412-444).

În anul 430 Sfântul Chiril a adresat scrisori familiei imperiale și sorei împăratului în care a tratat *Despre dreapta credință*. În acelați an, ca răspuns la predicile lui Nestorie, Sfântul Chiril a scris *Cinci cărți pentru combaterea blasfemiei lui Nestorie*. Totodată, Sfântul Chiril l-a informat și pe papa Celestin(422-432) al Romei despre erezia lui Nestorie.

În august 430 papa Celestin a ținut la Roma un sinod care și-a însușit doctrina Sfântul Chiril în privința hristologiei și l-a anatematizat pe Nestorie, însărcinându-l totodată pe monahul Ioan Casian din Scythia Minor să studieze în amănunt învățăturile lui Nestorie. Acesta a alcătuit lucrarea *Despre întrupare*, în care a combătut erezia nestoriană.

Sfântul Chiril a ținut, la rândul său, un sinod la Alexandria, în noiembrie 430. Hotărârile dogmatice ale acestui sinod au fost cuprinse într-o epistolă sinodală adresată lui Nestorie. Acesteia i-au fost atașate 12 capitole, numite ulterior *Anatematismele* lui Chiril al Alexandriei, în care se arăta pe scurt ce învățături greșite trebuia să anatematizeze Nestorie pentru a putea rămâne în continuare în comuniune cu celelalte Biserici:

1.Dacă cineva nu mărturiseşte că Emanuel este cu adevărat Dumnezeu, iar Sfânta Fecioară, pentru aceasta, Născătoare de Dumnezeu, căci a născut trupeşte pe Cuvântul lui Dumnezeu Cel întrupat, să fie anatema.

2.Dacă cineva nu mărturiseşte despre Cuvântul lui Dumnezeu-Tatăl că S-a unit cu trupul după ipostas şi că Hristos este numai unul cu propriul său trup, acelaşi adică şi Dumnezeu şi om deodată, să fie anatema.

3.Dacă cineva desparte după unire ipostasurile în unicul Hristos, unindu-le numai cu legătura demnităţii, adică a autorităţii, sau cu a puterii şi nu mai ales prin legătura unirii fizice, să fie anatema.

4.Dacă cineva împarte expresiile din scrierile evanghelice şi apostolice, sau zise de către sfinţi cu privire la Hristos, sau cele zise de El despre sine însuşi, între două persoane sau ipostasuri şi le atribuie pe unele omului, considerat deosebit de Cuvântul lui Dumnezeu, iar pe altele, ca unele ce se cuvin lui Dumnezeu, numai Cuvântului lui Dumnezeu, să fie anatema.

5.Dacă cineva îndrăzneşte să spună că Hristos este om purtător de Dumnezeu şi nu mai ales că este Dumnezeu adevărat ca Fiu unic şi natural, întrucât „Cuvântul trup S-a făcut” şi S-a împărtăşit întru toate asemenea nouă sângelui şi

trupului, să fie anatema.

6.Dacă îndrăzneşte cineva să spună despre Cuvântul lui Dumnezeu-Tatăl că este Dumnezeu şi Stăpân lui Hristos şi nu-L mărturiseşte mai ales pe unul şi acelaşi deodată şi Dumnezeu şi om, întrucât după Scripturi „Cuvântul trup S-a făcut", să fie anatema.

7.Dacă cineva zice că Iisus ca om a lucrat sub influenţa Dumnezeu-Cuvântului şi că a fost înconjurat cu mărirea celui Unul-Născut ca un altul, care există deosebit de El, să fie anatema.

8.Dacă cineva va îndrăzni să spună că omul cel luat trebuie împreună adorat cu Dumnezeu-Cuvântul şi împreună mărit şi împreună numit Dumnezeu, ca un altul, căci adăugat fiind σὺν(sin) totdeauna ne sileşte să înţelegem aceasta, şi nu cinsteşte mai ales cu o singură închinare pe Emanuel şi nu-i înalţă o singură doxologie întrucât „Cuvântul trup S-a făcut", să fie anatema.

9.Dacă cineva zice că Domnul Iisus Hristos cel unic a fost premărit de Duhul, în sensul că puterea cea folosită pentru aceasta ar fi una străină şi nu cea din El, şi că a luat de la Duhul puterea de a lucra împotriva duhurilor necurate şi de a face între oameni semnele cele dumnezeieşti şi nu mai ales că propriul său Duh este cel prin care a lucrat semnele dumnezeieşti, să fie anatema.

10.Dumnezeiasca Scriptură zice că Hristos S-a făcut arhiereu şi apostol al mărturisirii noastre şi că S-a adus pe Sine pentru noi întru miros de bună mireasmă lui Dumnezeu şi Tatălui. Deci, dacă zice cineva că nu însuşi Cuvântul lui Dumnezeu S-a făcut arhiereu şi episcop al nostru când s-a făcut trup şi om asemenea nouă, ci un alt om din femeie, deosebit de El; sau dacă zice cineva că pentru Sine S-a adus jertfă şi nu mai ales doar pentru noi, căci Cel ce n-a cunoscut păcatul n-a avut lipsă de jertfă, să fie anatema.

11.Dacă cineva nu mărturiseşte că trupul Domnului este făcător de viaţă şi propriu al Cuvântului lui Dumnezeu-Tatăl, ci zice că este al altuia afară de El, împreună cu El după demnitate, ca şi unul care adică a avut numai locuirea divină, şi nu-i mai ales de viaţă făcător precum am zis, fiindcă s-a făcut propriu al Cuvântului, Care pe toate le poate însufleţi, să fie anatema.

12.Dacă cineva nu mărturiseşte despre Cuvântul lui Dumnezeu că a pătimit cu trupul şi a fost răstignit cu trupul şi a gustat moartea cu trupul şi S-a făcut întâi- născut din morrţi, întrucât ca Dumnezeu este viaţă şi de viaţă făcător, să fie anatema.

Actele sinoadelor de la Roma și Alexandria împreună cu cele *12 Anatematisme* i-au fost înmânate lui Nestorie în mod solemn, duminica, în biserică, de episcopii egipteni Teopempt și Daniil.

Nestorie a răspuns cu *12 Contraanatematisme,* pe care le-a trimis apoi episcopului Ioan al Antiohiei, care era influențat de aceleași principii ale Școlii Antiohiene. Nestorie, pentru a-i atrage de partea sa pe episcopii din Asia, i-a

învinuit pe Sfântul Chiril și pe episcopii egipteni de apolinarism și de alte erori. Episcopii Ioan al Antiohiei, Teodoret de Cir și Andrei de Samosata l-au acuzat pe Sfântul Chiril că este incorect, arogant și un teolog slab.

De cealaltă parte, toți adversarii Școlii teologice antiohiene s-au alăturat Sfântului Chiril, în frunte cu episcopii Memnon al Efesului, care urmărea ieșirea de sub jurisdicția Constantinopolului, și Iuvenal al Ierusalimului, care viza emanciparea de sub autoritatea scaunului antiohian.

Cum disputele luau proporții, împăratul Teodosie al II-lea(408-450) a convocat un sinod care să pună capăt controverselor.

V.2. Convocarea şi desfăşurarea lucrărilor sinodului al III-lea ecumenic

Sinodul a fost convocat la Efes și s-a desfășurat între 22 iunie și 31 iulie 431. Nestorie a sosit cel dintâi la Efes, însoțit de 16 episcopi ce-i împărtășeau ideile. După cinci zile a sosit și Sfântul Chiril, însoțit de 50 de episcopi. La acest al III-lea sinod ecumenic de la Efes a participat și episcopul Timotei al Tomisului din Scythia Minor care a semnat condamnarea lui Nestorie ca al 170-lea participant la sinod.

Comitele Candidian, reprezentantul împăratului și bun prieten al lui Nestorie, a amânat în repetate rânduri deschiderea oficială a sinodului din cauza faptului că episcopul Ioan al Antiohiei și episcopii din Asia, susținătorii lui Nestorie, întârziau să apară la sinod. În cele din urmă sinodul s-a deschis la 22 iunie, în catedrala Sfintei Fecioare Maria din Efes, în ciuda protestelor partizanilor lui Nestorie.

Cei 198 de episcopi prezenți la sinod au început discuțiile având ca bază de lucru cele *12 Anatematisme* ale Sfântul Chiril, dar și scrierile Sfinţilor Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa și Grigorie de Nazianz. Pe temeiul acestor scrieri sinodalii au stabilit că în Iisus Hristos sunt două firi, una divină și una umană, dar o singură persoană, cea divină a Fiului lui Dumnezeu, și că unirea celor două firi este una firească, nu doar morală, Hristos fiind consubstanțial cu Tatăl după firea divină și consubstanțial cu oamenii după firea umană primită în sânul Fecioarei Maria, care este Născătoare de Dumnezeu.

În aceeași zi Nestorie a fost destituit din demnitatea arhierească și excomunicat.

După cinci zile, la 27 iunie, a sosit la sinod și episcopul Ioan al Antiohiei cu sufraganii săi. Sinodalii au trimis o delegație la Ioan al Efesului pentru a-l saluta și a-i aduce la cunoștință hotărârile luate în ședința din 22 iunie. Arhiepiscopul Ioan nu a primit delegația sinodală, iar soldații care-i asigurau episcopului antiohian securitatea i-au brutalizat pe trimișii sinodalilor din ordinul comitelui Irineu, prietenul lui Nestorie. În momentul în care trimișii sinodali așteptau să fie primiți de Ioan al Antiohiei acesta a întrunit ad-hoc cu episcopii săi, în număr de 43, un alt

sinod. Comitele Candidian și alți câțiva episcopi au adus acuzații grave, și calomnioase în același timp, Sfântului Chiril și episcopului Memnon al Efesului. Urmare a celor ce i-au fost spuse de simpatizanții și susținătorii lui Nestorie, Ioan a declarat sinodul din 22 iunie o simplă întrunire particulară, hotărârile sale nule și i-a depus și excomuicat pe Sfântul Chiril și pe Memnon al Efesului.

Arhiepiscopul Ioan a încercat, cu ajutorul comitelui Candidian, să-i împiedice pe Sfântul Chiril și pe Memnon al Efesului să celebreze a doua zi Sfânta Liturghie, fără a reuși, ba mai mult, a încercat chiar să-l înlocuiască pe Memnon din scaunul Efesului, fiind împiedicat de poporul ortodox din cetate.

Ambele tabere au încercat să obțină recunoașterea propriilor sinoade și a hotărârilor adoptate în cadrul acestora din partea împăratului, căruia i-au trimis scrisori prin care și-au expus și și-au motivat acțiunile și hotărârile.

Între timp au sosit la Efes și delegații papei Celestin al Romei, episcopii Arcadie și Proiect și preotul Filip, mandatați de episcopul Romei să se alăture Sfântului Chiril, în prezența cărora s-a ținut cea de a doua sesiune a sinodului, la 10 iulie.

După sosirea la Efes a delegaților papali s-au mai ținut încă șase ședințe în prezența acestora, sub președinția Sfântului Chiril. În cea de-a treia ședință, din 11 iulie, au fost confirmate hotărârile adoptate la 22 iunie.

În ședința a patra din 22 iulie sinodul a hotărât, sub pedeapsa excomunicării, respingerea oricărui alt simbol de credință altul decât cel de la Niceea.

Cea de a șaptea și ultima ședință s-a ținut în biserica Sfânta Maria la 31 iulie. În această sesiune a fost discutată chestiunea Bisericii din Cipru și pretenția arhiepiscopului de Antiohia de a-i fi recunoscut dreptul de jurisdicție canonică asupra acestei Biserici și de a-i hirotoni pe episcopii ei. Sinodul a hotărât că Biserica din Cipru este autocefală și că poate să-și aleagă singură episcopii.

De asemenea, în această sesiune a fost luată măsura depunerii și excomunicării lui Ioan de Antiohia și a partizanilor săi pentru că au refuzat să vină în sinod, deși au fost invitați în trei rânduri, și au susținut cauza lui Nestorie.

Sinodul a adoptat în această ultimă sesiune un număr de șase canoane. Acestea nu sunt însă de interes general, ele vizând doar hotărâri cu privire la ereticii nestorieni și pelagieni.

După sinod ambele partide au făcut apel la împărat pentru a recunoaște hotărârile pe care le-au adoptat. Împăratul a recunoscut în primă instanță hotărârile ambelor partide, adică și condamnarea lui Nestorie de către Sfântul Chiril și partizanii săi, și a Sfântului Chiril și a lui Memnon de către Ioan de Antiohia și susținătorii săi. În cele din urmă împăratul Teodosie al II-lea a recunoscut drept sinod canonic pe cel întrunit sub președinția Sfântului Chiril al Alexandriei. Sfântul Chiril și Memnon și-au păstrat scaunele episcopale pe mai departe. Astfel s-a

încheiat sinodul al III-lea ecumenic.

Schisma dintre Alexandria și Antiohia a persistat și după încheierea sinodului. În cele din urmă, deși Sfântul Chiril și Ioan al Antiohiei nu s-au mai întâlnit pentru împăcare, schisma a luat sfârșit în aprilie 433, după ce Ioan al Antiohiei a trimis la Alexandria pe episcopul Paul de Emesa cu o formulă de credință în care admitea că Fecioara Maria este Născătoare de Dumnezeu iar în persoana unică a Mântuitorului Iisus Hristos sunt două naturi, dumnezeiască și omenească.

Nu toți episcopii partizani ai lui Ioan de Antiohia au acceptat această împăcare, unii continuând să nu recunoască hotărârile sinodului de la Efes. Prin urmare, la intervenția arhiepiscopului Ioan al Antiohiei cincisprezece episcopi care n-au acceptat unirea au fost destituiți.

În anul 435 Nestorie a fost trimis în exil la Petra în Arabia și, de acolo, la Oasis în Egipt, unde a și murit în anul 450. Scrierile lui Nestorie au fost arse iar adunările nestorienilor interzise. Nestorianismul și-a găsit refugiul pentru o vreme la granița Imperiului, în Școala din Edesa. După închiderea acestei școli în anul 489 din ordinul împăratului Zenon nestorienii s-au refugiat în Persia, întemeind o școală la Nisibi. Din Persia nestorianismul s-a răspândit în Mesopotamia, Arabia, India și chiar în China.

Bibliografie:

Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Despre Sfânta Treime*, trad., introd. şi note de Pr.Dumitru Stăniloae, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, 40, Ed.Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994; Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Anatematismele*, trad. de Olimp Căciulă, Bucureşti, 1937; Sfântul IOAN CASIAN, Despre întruparea Domnului, trad. de David Popescu, introd. de Pr.Ioan G.Coman, în *Scrieri alese*, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, 57, Ed.Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1990, pp.749-882; MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, IV, Florentiae, 1760; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome II, première partie, Paris, 1908, pp.219-422; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.73-115

VI. SINODUL AL IV-LEA ECUMENIC DE LA CALCEDON - 451

În lupta pentru apărarea învățăturii de credință ortodoxe despre unirea celor două firi, dumnezeiască și omenească, în Persoana Fiului întrupat împotriva ereziei dioprosopiste promovate de Nestorie unii au alunecat în extrema opusă, ajungând să susțină o doctrină diametral opusă celei nestoriene, doctrina monofizită. Potrivit acestei doctrine în Persoana Fiului întrupat cele două firi au fost atât de strâns unite încât firea dumnezeiască a Fiului lui Dumnezeu a absorbit cu totul firea omenească, care a dispărut complet în cea divină precum se pierde o picătură de apă în imensitatea oceanului.

Istoria ereziilor este, în fapt, un lung șir de căderi dintr-o extremă în altă din cauza lipsei de moderație, de echilibru în gândirea teologică și a excesului de zel în combatera erorilor doctrinare. Lupta împotriva sabelianismului a condus la arianism, combaterea arianismului a provocat apariția apolinarismului, dioprosopismul a condus la monofizism.

VI.1. Continuarea disputelor hristologice

Încă din timul vieții Sfântului Chiril al Alexandriei și al luptei sale împotriva dioprosopismului ideile monofizite aveau destui partizani în Egipt, în special în rândul monahilor, zeloși luptători împotriva nestorianismului. Deși și Sfântul Chiril al Alexandriei a fost acuzat de oponenții săi de apolinarism, erezie care a stat la baza celei monofizite, el a păstrat tot timpul linia ortodoxă, evitând extrema opusă nestorianismului. Tabăra ortodoxă a suferit o grea pierdere prin moartea Sfântului Chiril în anul 444. Succesorul său, Dioscor, care i-a fost arhidiacon și care l-a însoțit la sinodul de la Efes din anul 431, a început să-și manifeste atitudinea monofizită imediat ce a fost consacrat arhiepiscop al Alexandriei, devenind șeful și susținătorul monofiților în toate diocezele și provinciile dependente canonic de scaunul alexandrin.

Cu timpul, beneficiind de sprijinul lui Dioscor, monofiziții au început să exercite presiuni și asupra episcopilor și preoților ortodocși din alte provincii, pentru a-i îndepărta din scaune și a-i înlocui cu monofiziți. Cel dintâi care a căzut victimă propagandei monofizite a fost episcopul Irineu al Tyrului, din Fenicia, pe care împăratul Teodosie al II-lea l-a exilat în anul 448, în ciuda opoziției și a apărării aceluia de către episcopul Teodoret al Cyrului.

În scurtă vreme Teodoret a fost nevoit să se apere pe sine însuși, fiind acuzat de Dioscor de nestorianism. Teodoret a răspuns printr-o scrisoare adresată lui Dioscor în care a dovedit ortodoxia credinței sale.

Învăluiţi încă în mantia ortodoxiei ereticii monofiziţi au continuat să acuze de nestorianism întregul corp episcopal din Orient, extinzându-și influența. În cele din urmă doctrina monofizită a început să fie promovată în mod deschis de Eutihie, arhimandritul unei mănăstiri din Constantinopol

Deși n-a participat la sinodul de la Efes din anul 431, Eutihie a depus mult zel în apărarea partidei ortodoxe şi a Sfântului Chiril al Alexandriei la curtea imperială de la Constantinopol, câștigându-și astfel prețuirea arhiepiscopului alexandrin şi a susținătorilor acestuia. Eutihie se bucura de mare trecere la curtea imperială datorită relației sale cu atotputernicul eunuc Chrisafius, căruia îi era naș de botez.

Zelul său împotriva nestorienilor nu a fost dublat, din păcate, și de o erudiție pe măsură, astfel încât Eutihie nu a mai făcut deosebirea între mărturisirea de credință ortodoxă privind unirea ipostatică a celor două firi, dumnezeiască şi omenească, în Persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat, și cea eretică nestoriană, ajungând să-i socotească și să-i acuze de nestorianism pe toți cei ce vorbeau de două firi în Hristos.

Primul care a combătut erezia lui Eutihie a fost episcopul Teodoret al Cyrului, în scrierea în trei părți *Eranistes-Cerșetorul*. Apoi episcopul Eusebiu de Doryleum, cel care cu douăzeci de ani mai înainte, pe când era doar avocat, a luat atitudine împotriva lui Nestorie și a ereziei sale, l-a denunțat pe Eutihie patriarhului Flavian(446-449) al Constantinopolului, acuzându-l de apolinarism.

VI.2. Sinodul de la Constantinopol din anul 448

După ce a fost acuzat de apolinarism și denunțat patriarhului Flavian, Eutihie a fost convocat pentru a-și expune doctrina în fața sinodului, la care au participat toți episcopii aflați atunci în Constantinopl. Prima ședință a sinodul s-a ținut la 8 noiembrie 448, dată la care episcopul Eusebiu a cerut ca arhimandritul Eutihie să compară în fața sinodului. Deși sinodul a trimis delegații în mai multe rânduri la Eutihie, acesta a refuzat să se înfățișeze înaintea sinodului, sub diferite pretexte. S-a descoperit totuși că Eutihie trimisese o scrisoare dogmatică mai multor monahi din mănăstirile constantinopolitane, cerându-le acelora s-o semneze, câștigând de partea sa mulți monahi.

Profitând de protecția eunucului Chrysafius, Eutihie a încercat să evite prezentarea înaintea sinodului, pretextând că a făcut vot să nu părăsească niciodată mănăstirea sau că este bolnav. În cele din urmă a fost nevoit să compară înaintea sinodului la 22 noiembrie 448. A venit însă înconjurat de mulțime de soldați, de monahi și de servitori ai prefectului pretoriului. Avea asupra sa și o scrisoare din partea împăratului Teodosie al II-lea în care acesta cerea să fie păstrată pacea în Biserică, să fie respectată doctrina ortodoxă stabilită la Niceea și Efes și, de asemenea, să participe la acea ședință a sinodului și patriciul Florent, ca

reprezentant al împăratului.

Eutihie a încercat să evite să mărturisească deschis care este învățătura sa cu privire la unirea celor două naturi în Persoana Fiului întrupat, apelând la subterfugii și la mărturisi incomplete și ambigui. Atunci când, pentru a lămuri problema și a nu lăsa loc niciunui echivoc, patriciul Florent l-a întrebat pe Eutihie dacă mărturisește că „Domnul Nostru care este născut din Fecioara este de aceeași fire cu noi, și că El are două firi după întrupare sa", acesta a mărturisit: „Recunosc că înainte de unirea dumnezeirii și a umanității El avea două firi; dar după unire, nu recunosc decât o singură fire". Pentru că a persistat în această învățătură eronată Eutihie a fost anatematizat de sinodul constantinopolitan. Sentința a fost semnată de 30 de episcopi și 23 de egumeni.

După încheierea sinodului patriarhul Flavian a trimis scrisori papei Leon I cel Mare(440-461) și episcopilor din Orient pentru a-i înștiința de hotărârile adoptate de sinod în privința lui Eutihie. La ajutorul papei a apelat și Eutihie, care a încercat să-l câștige pe episcopul Romei de partea sa.

Papa Leon I a socotit justă anatematizarea lui Eutihie pentru erezia pe care o susținea și a trimis patriarhului Flavian în luna iunie a anului 449 o epistolă dogmatică - *Epistola dogmatica ad Flavianum* - în care expunea credința ortodoxă despre unirea celor două firi în Persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat, a Mântuitorului Iisus Hristos.

Nemulțumit de anatematizarea sa, Eutihie a făcut apel la împărat, pretextând că acetele sinodului din 448 au fost falsificate de notarii patriarhului Flavian. Împăratul Teodosie al II-lea a ordonat prin urmare examinarea autenticității actelor sinodale de un nou sinod, alcătuit din episcopii prezenți în capitală în acel moment. Ancheta sinodului a demonstrat autenticitatea actelor sinodale. Nemulțumit, Eutihie a cerut împăratului ca actele să fie cercetate de o comisie alcătuită nu din episcopi, ci din înalți oficiali imperiali.

VI.3. Sinodul tâlhăresc de la Efes din 449

Pentru a pune capăt noilor tulburări împăratul Teodosie al II-lea a convocat un nou sinod la Efes în august 449. Împăratul a interzis printr-un decret participarea episcopului Teodoret de Cyr la sinod, cu excepția cazului când ar fi fost convocat chiar de sinodali.

Au fost invitați la sinod arhiepiscopul Dioscor al Alexandriei cu sufraganii săi și papa Leon I cel Mare. Episcopul Romei a trimis trei delegaţi la sinod, pe episcopul Iuliu de Puteoli, pe preotul Renatus și pe diaconul Ilarie, cu scrisori către patriarhul Flavian, către împărat, către sinodali și către Pulheria, sora împăratului.

Sinodul s-a deschis la 8 august 449 în biserica Sfintei Fecioare Maria. Au participat 127 de episcopi și alți opt au fost reprezentați. Sinodul s-a desfășurat sub

conducerea arhiepiscopului Dioscor al Alexandriei, un caracter despotic și violent, care avea la dispoziția sa o puternică gardă de soldați ce i-au fost trimiși de eunucul Chrysafius pentru a-și impune voința cu forța dacă avea să fie cazul. Dioscor a îngăduit să se citească doar acele documente conciliare emise în 448 la Constantinopol care-i erau favorabile lui Eutihie și nu a îngăduit legaților papali să citească scrisoarea papei Leon I.

În finalul lucrărilor sinodului Dioscor a propus depunerea patriarhului Flavian al Constantinopolului și a episcopului Eusebiu de Doryleum, pe care-i acuza de a fi încălcat hotărârea sinodului de la Efes din 431, prin care era interzisă modificarea sau adăugirea simbolului de credință de la Niceea, prin învățătura despre cele două firi sau naturi în Persoana lui Hristos. Episcopii care au refuzat inițial să semneze condamnarea celor doi au fost amenințați, intimidați și nu li s-a permis să părăsească biserica până nu vor fi semnat.

Au mai fost depuși și excomunicați în lipsă episcopii Ibas al Edesei, din cauza scrisorii trimisă episcopului Maris de Ardașir, şi Teodoret de Cyr pentru scrierea sa împotriva celor 12 *Anatematisme* ale Sfântului Chiril.

Papa a scris împărtului Teodosie al II-lea și surorii acestuia Pulheria, cerându-le să nu recunoască hotărârile acestui sinod, pe care l-a denumit *latrocinium Ephesinum* – sinodul tâlhăresc de la Efes.

Patriarhul Flavian al Constantinopolului a fost brutalizat de soldații ce-l excortau spre locul unde fusese exilat și a murit pe drumul exilului. În locul său a fost ales un partizan al lui Dioscor, Anatolie(449-458).

Teodosie al II-lea a recunoscut hotărârile sinodului tâlhăresc de la Efes din 449. Papa Leon I cel Mare a respins însă aceste hotărâri, condamnându-le într-un sinod întrunit în același an la Roma. Totodată papa Leon a solicitat întrunirea unui mare sinod în Italia, pentru a rezolva problemele doctrinare și canonice apărute în Răsărit din cauza lui Eutihie și a lui Dioscor.

VI.4. Sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon

După moartea împăratului Teodosie al II-lea(28 iulie 450) moștenitoare a tronului a fost sora împăratului, Pulheria, care fusese numită Augustă și cârmuise de altfel Imperiul atunci când Teodosie era minor. Pentru că nu era cu putință ca o femeie singură să guverneze Imperiul de Răsărit, Pulheria s-a căsătorit cu Marcian, general și om de stat foarte apreciat, un om virtuos și pios, care era văduv, după ce acesta a promis să respecte votul castității pe care și-l asumase împărăteasa din tinerețe.

După ce a fost încoronat în august 450, una dintre primele acțiuni întreprinse de Marcian(450-457) a fost să recheme din exil episcopii depuși de Dioscor, să aducă la Constantinopol și să înmormânteze cu cinste trupul patriarhului Flavian în

biserica Sfinţilor Apostoli și să-i aducă la cunoștință papei Leon disponibilitatea de a da curs dorinței sale de a întruni un nou sinod.

Între timp, în luna iunie a anului 451, patriarhul Anatolie, care trecuse de partea ortodocșilor, a întrunit un sinod la Constantinopol, la care a participat tot clerul capitalei, monahi și toți episcopii prezenți atunci în oraș, sinod care și-a însușit scrisoarea dogmatică a papei Leon către patriarhul Flavian, care a fost semnată de cei prezenți, și a anatematizat pe Eutihie, pe Nestorie și ereziile lor.

Din cauza invaziei hunilor conduși de Attila în Apus, papa a solicitat împăratului Marcian amânarea convocării sinodului general pentru un timp mai propice, care să îngăduie episcopilor apuseni să participe la sinodul pe care papa îl voia întrunit în Italia. De asemenea, a recomandat patriarhului Anatolie ca toți episcopii care au participat la sinodul tâlhăresc de la Efes să fie reintegrați în comuniunea Bisericii doar după ce anatematizează pe Eutihie, pe Dioscor și hotărârile acelui sinod.

Fără a ține seamă de solicitarea papei Leon cel Mare, împăratul Marcian a convocat sinodul general pentru luna septembrie a anului 451. Luând la cunoștință de convocarea sinodului papa a consimțit și a delegat ca reprezentanți ai săi pe episcopii Paschasinus de Lylibaeum, Iulian de Cos și Lucentius și preoții Bonifaciu și Vasile, pretinzând ca președinția sinodului să-i aparțină episcopului Paschasinus, ca locțiitor al său.

Papa Leon I cel Mare dorea întrunirea sinodului în Italia pentru a participa cît mai mulți episcopi din Apus, astfel încât la acest sinod să se reglementeze în sensul dorit de Roma chestiunea ierarhizării scaunelor patriarhale prin impunerea prevederilor canonului al 6-lea de la sinodul I ecumenic de la Niceea și anularea hotărârilor prevăzute în canonul al 3-lea al sinodului al II-lea ecumenic de la Constantinopol. Pentru că sinodul s-a întrunit în Orient papa a dat reprezentanților săi la sinod instrucțiuni în acest sens.

Sinodul s-a ținut între 8 și 25 octombrie 451 în biserica Sfânta Eufimia din Calcedon, numărul episcopilor participanți variind între 520 și 630, cel mai mare număr de episcopi participanți la un sinod ecumenic.

S-au ținut cincisprezece ședințe, prezidate de comisari imperiali și senatori, cea de a doua fiind condusă totuși de legatul papal Paschasinus iar ultima de împăratul Marcian.

Dioscor a fost condamnat și depus pentru brutalitățile comise la sinodul tâlhăresc de la Efes din anul 449. Din păcate nu a fost condamnat și pentru susținerea ereziei monofizite, sinodalilor părându-li-se suficientă motivarea purtării sale la sinodul de la Efes pentru a-l depune, astfel încât partizanii săi au putut apoi să pretindă și să afirme că, de vreme ce n-a fost condamnat ca eretic, credința profesată de Dioscor, monofizită, este ortodoxă.

În cea de a cincea ședință, din 22 octombrie 451, sinodul a definit doctrina

ortodoxă despre unirea firii dumnezeiești cu firea omenească în Persoana Fiului Întrupat astfel:*„Urmând Sfinților Părinți, noi învățăm și mărturisim cu toții pe Unul și același Fiu, pe Domnul nostru Iisus Hristos, desăvârșit în dumnezeire și desăvârșit în umanitate, Dumnezeu adevărat și om adevărat, având suflet rațional și trup, deoființă cu Tatăl după Dumnezeire și deoființă cu noi după umanitate, fiind întru toate asemenea nouă, în afară de păcat. Ca Dumnezeu, s-a născut mai înainte de toți vecii din Tatăl, după dumnezeire, iar ca om s-a născut în zilele cele de pe urmă pentru noi și pentru a noastră mântuire din Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu, Unul și același Hristos, Fiu, Domn, Unul născut, cunoscut în două firi, în chip neamestecat și neschimbat și neîmpărțit și nedespărțit, deosebirea firilor nefiind distrusă nicidecum prin unire, păstrându-se mai ales însușirea fiecăreia și întâlnindu-se împreună într-o singură persoană și un singur ipostas, nu în două persoane, împărțit sau despărțit, ci Unul și același Fiu, Unul-Născut, Dumnezeu-Cuvântul, Domnul Iisus Hristos”.*

Hotărârea de credință a fost promulgată în ultima ședință a sinodului, la 25 octombrie 451, în prezența împăratului Marcian și a împărătesei Pulcheria.

Sinodul a emis și un număr de 30 de canoane. Cele mai importante dintre acestea sunt:

Can.2 – osândirea simoniei, adică vânzarea harului dumnezeiesc prin hirotonirea întru episcop sau preot sau diacon a cuiva în schimbul unei sume de bani. În cazul în care s-ar fi vădit săvârșirea unei astfel de hirotonii, cel ce a primit banii, ca și cel ce ar fi intermediat această faptă, era decăzut din treapta sa ierarhică iar hirotonia era socotită nelucrătoare;

Can.3 – oprește clerul de la o seamă de îndeletniciri incompatibile cu slujirea preoțească, precum administrarea averilor sau a unor bunuri în vederea obținerii de câștig;

Can.6 – oprește hirotonirea în cele trei trepte ale ierarhiei bisericești fără o destinație precisă;

Can.7 – oprește pe clerici să ia slujbă lumească, adică să slujească în oaste sau să ia dregătorie lumească;

Can.21 – prevede ca aceia care aduc pâră vreunui cleric să fie cercetați sub aspectul moralității vieții lor, spre a se vedea dacă pâra este adusă în mod sincer, de un om cinstit, în afară de orice bănuială sau cu vreun interes ascuns, ori de cineva cu o reputație îndoielnică;

Can.28 – de departe cel mai important prin prevederile și prin urmările sale. Acest canon confirma canonul 3 al sinodului al II-lea ecumenic de la Constantinopol, prin care se recunoștea întâietatea de onoare „a noii Rome, de vreme ce și scaunului Romei vechi, părinții după dreptate i-au conferit întâietatea pentru că cetatea aceea era cetate împărătească”, stipulând „întâietăți egale prea Sfântului scaun al Romei noi, socotind a fi cu dreptate ca cetatea care s-a cinstit cu

împărăția și cu senatul și care a dobândit întâietăți deopotrivă cu ale vechii Rome împărătești întocmai ca și aceea să se înalțe și în lucrurile bisericești fiind a doua după aceea”.

Acesta este probabil unul dintre cele mai controversate canoane adoptate de un sinod ecumenic pentru că afirmă în mod explicit, așa cum canonul 3 al sinodului de la Constantinopol din 381 nu o făcuse, nu doar că întâietatea Romei este una onorifică, ci și că această întâietate îi este recunoscută pe considerentul de fostă capitală imperială. Acest canon confirmă însă și faptul că în timp Constantinopolul a transformat primatul de onoare acordat de sinodul al II-lea ecumenic într-unul jurisdicțional, extinzându-și autoritatea asupra diocezelor Pontului și Asiei proconsulare care în canonul 2 al sinodului al II-lea ecumenic apăreau ca fiind autonome și având propriile privilegii.

Papa Leon cel Mare a obiectat cu privire la fundamentarea de către sinod a întâietății Romei pe considerente politice, afirmând că “originea apostolică a unei Biserici, întemeierea ei de către Apostoli, este ceea ce îi asigură un rang înalt în ierarhie”. În baza acestui argument papa Leon cel Mare susținea că poziția a doua în cadrul ierarhiei se cuvine Alexandriei, datorită întemeierii acestei Biserici de către Sfântul Evanghelist Marcu, ucenicul Sfântului Aposol Petru, iar pe cea a Antiohiei o număra a treia în ierarhie, pentru predicarea evangheliei de către Sfântul Apostol Petru și pentru faptul că acolo s-au numit pentru prima dată ucenicii creștini.

Episcopul Romei s-a arătat însă inconsecvent în privința urmărilor logice ale acestui mod de a stabili primatul bisericesc căci, potrivit acestui tip de argumentare, Bisericii ierusalimitene ar fi trebuit să-i fie recunoscut primatul față de toate celelalte Biserici, pentru că Biserica Ierusalimului a fost prima Biserică întemeiată de Apostoli, ca urmare a predicării evangheliei de către Sfântul Apostol Petru la sărbătoarea Cincizecimii, iar la Ierusalim se găsea nu doar mormântul vreunui Apostol, ci mormântul de viață dătător al Mântuitorului Iisus Hristos. Biserica Antiohiei, ca una ce a fost întemeiată înaintea celei a Romei, în care a activat nu doar Petru, ci și Pavel, și în care ucenicii s-au numit pentru prima dată creștini, ar fi trebuit, de asemeni, să aibă întâietate față de Roma. Efesul, care era capitala Asiei proconsulare și unde își desfășurase activitatea și se afla mormântul Sfântului Apostol Ioan, ar fi fost la fel de îndreptățită să pretindă recunoașterea primatului bisericesc

Roma n-a aprobat canonul 28 al sinodului al 4-lea ecumenic, după cum nu a recunoscut nici canonul 3 al sinodului al II-lea ecumenic. “Cât privește canonul promulgat de episcopi, împotriva decretului de la Niceea, în unire cu evlavia credinței voastre, eu îl anulez și îl casez în virtutea autorității Sfântului Apostol Petru”, îi comunica papa Leon cel Mare împărătesei Pulcheria despre canonul 28 al sinodului calcedonian.

Canonul 28 al sinodului de la Calcedon a fost confirmat de împăratul Iustinian cel Mare prin *Novella CXXXI* și reconfirmat de sinodul Quinisext(691-692), în canonul 36, care orânduia *“ca scaunul Constantinopolului să aibă parte de întâietăți deopotrivă cu ale scaunului Romei vechi și ca în lucrurile cele bisericești să se facă tot atât de mare ca și acela, fiind al doilea după acela, după care să se numere scaunul marii cetăți a alexandrinilor, apoi al Antiohiei și după acesta acela al cetății ierusalimitenilor”.*

Atitudinea Romei față de prevederile canoanelor ce rânduiau ca *“după episcopul Romei, întâietatea cinstei să o aibă episcopul Constantinopolului, pentru că aceasta este Roma nouă”* s-a schimbat în anul 1215 când, urmare a cuceririi Constantinopolului de către cruciații latini ai celei de a patra cruciade și crearea unui Imperiu și a unui patriarhat latin la Constantinopol, papa Inocențiu al III-lea hotăra, prin canonul 5 al sinodului al IV-lea de la Lateran, ca patriarhul de Constantinopol să fie cinstit imediat după cel al Romei, înaintea celui de Alexandria și a celui de Antiohia.

Hotărârile sinodului al IV-lea ecumenic au fost confirmate de împăratul Marcian, care i-a trimis în exil atât pe Eutihie, cât și pe Dioscor al Alexandriei.

Condamnarea ereziei monofizite nu a dus la restabilirea păcii și unității Bisericii, monofizismul răspândindu-se în Egipt, în Etiopia, în Siria, în Mesopotamia și în Armenia, dând naștere unor Biserici eterodoxe.

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, VI, Florentiae, 1761, VII, Florentiae, 1762; Sfântul TEOFAN MĂRTURIITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome II, première partie, Paris, 1908, pp.499-646; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome II, deuxième partie, Paris, 1908, pp.647-880; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.117-162

VII. SINODUL AL V-LEA ECUMENIC DE LA CONSTANTINOPOL - 553

Pentru Sfântul Epifanie al Salaminei(†403) cauza ereziilor subordinaţianiste care tulburaseră Biserica în vremea sa era elenismul iar cel mai periculos exponent al acestei filosofii în interiorul Bisericii era socotit Origen.

Părerea Sfântului Epifanie nu a fost împărtăşită unanim, mulţi făcând referire la Origen în cadrul disputelor teologice ca la un adevărat martor al dreptei credinţe. Didim cel Orb, conducătorul Şcolii din Alexandria se inspira din Origen. Sfântul Atanasie cel Mare îl socotea pe Origen ortodox. Sfinţii Vasile cel Mare şi Grigorie de Nazianz au alcătuit prima *Filocalie* din scrierile lui Origen. Evagrie din Pont, călugării din pustiul Nitriei şi cei de pe muntele Măslinilor din Ierusalim îl admirau pe Origen şi scrierile sale. De asemenea, episcopii Teofil al Alexandriei şi Ioan al Ierusalimului.

Foarte mulţi călugări însă, fiind ţărani simpli, fără o educaţie teologică şi filosofică, nu au înţeles gândirea lui Origen, contestându-i ortodoxia credinţei.

VII. 1. Prima fază a disputelor origeniste

Prima controversă între simpatizanţii şi contestatarii lui Origen a izbucnit în anul 394, când Sfântul Epifanie de Salamina, sosind la Ierusalim, i-a cerut episcopului Ioan al Ierusalimului să-l condamne public pe Origen şi scrierile sale. Ioan a refuzat, arătând că are capacitatea de a deosebi în scrierile lui Origen adevărul de greşeală, şi a început să-i condamne pe călugării neînvăţaţi, care nu puteau deosebi adevărul de credinţă de greşeală. Sfântul Epifanie a început să-i atace în mod public pe susţinătorii lui Origen, numiţi origenişti, hirotonind în mod necanonic pentru călugării antiorigenişti din Palestina pe Paulinian, fratele Fericitului Ieronim, ceea ce a provocat protestele episcopului Ioan.

Fericitul Ieronim, care vieţuia în mănăstirea din Betleem, fiind acuzat în acelaşi an de origenism de un oarecare pelerin Aterbiu, s-a dezis de Origen şi a trecut în tabăra adversarilor acestuia. Împreună cu Sfântul Epifanie i-a aţâţat împotriva episcopului Ioan al Ierusalimului pe călugării din Betleem, pe episcopii Palestinei şi pe papa Siriciu al Romei.

În anul 396 Fericitul Ieronim s-a împăcat cu episcoul Ioan al Ierusalimului şi cu prietenul său Rufin din Aquileea, care îl apărase pe Origen în faţa acuzelor acelui pelerin Aterbiu, şi se părea că disputa s-a încheiat.

Reîntors la Roma, Rufin din Aquileea a tradus în latină în anul 398 scrierea lui Origen *Despre principii*, îndreptând acele locuri care ar fi putut fi socotite greşite. Fericitul Ieronim a publicat şi el o traducere a acestei lucrări a lui Origen, dar una

fidelă, care punea în lumină și părțile suspecte de erezie ale gândirii marelui alexandrin.

În Egipt, sub amenințarea mulțimii călugărilor antropomorfiți din pustiul Schetic, episcopul Teofil al Alexandriei și-a schimbat opțiunea și a trecut în tabăra adversarilor lui Origen, alături de Fericitul Ieronim și de Sfântul Epifanie. În pastorala la Paștile anului 401 el a interzis citirea cărților lui Origen, stârnind împotrivirea călugărilor origeniști, condduși de cei „patru frați lungi", Dioscor, Amoniu, Eusebie și Eutimie. Ca urmare a persecuției declanșate de Teofil al Alexandriei împotriva călugărilor origeniști, cei „patru frați lungi", împreună cu alți 300 de călugări, au plecat la Constantinopol să solicite ajutorul împăratului.

La Constantinopol călugării origeniști au primit azil din partea Sfântului Ioan Gură de Aur(398-404), care nu le-a îngăduit însă acestora să participe la Sfânta Liturghie din cauza faptului că erau excomunicați de Teofil al Alexandriei. Deși Sfântul Ioan a purtat corespondență cu Teofil în încercarea de a-l determina să-i ierte pe călugării origeniști, Teofil nu a consimțit, ci a trimis emisari în capitală cu intenția de a-i denunța pe monahi la împărat. La rândul lor, monahii au înaintat împărătesei Eudoxia un memoriu în care cereau întrunirea unui sinod sub președinția Sfântului Ioan, în fața căruia să fie citat și Teofil, și care să se pronunțe asupra acelui conflict.

Fiind înștiințat de Sfântul Ioan de demersurile monahilor origeniști, dar și de străduințele sale de a dezamorsa situația, Teofil, în loc să se prezinte la Constantinopol, a întreprins o serie de demersuri prin intermediul emisarilor săi, cumpărând inclusiv favorurile unor înalți demnitari de la Curte, în vederea înlăturării din scaunul arhiepiscopal al capitalei a Sfântului Ioan. În acest scop, Teofil l-a atras de partea sa și pe Sfântul Epifanie care, într-un sinod ținut în anul 401, l-a condamnat pe Origen, cerând apoi Sfântului Ioan Gură de Aur să-i imite gestul. Pentru că Sfântul Ioan a refuzat, Sfântul Epifanie l-a acuzat de origenism. Un an mai târziu Sfântul Epifanie a venit la Constantinopol și, pentru că Sfântul Ioan i-a refuzat comuniunea, l-a acuzat de erezie pe arhiepiscopul capitalei, citind actele sinodului său din 401. Episcopul Teotim al Tomisului a refuzat să semneze acele hotărâri, declarând că înțelege să nu anatematizeze un bărbat trecut de mult în lumea drepților și care, deci, nu se mai poate apăra.

În urma discuțiilor purtate la Constantinopol cu călugării origeniști Sfântul Epifanie a înțeles că Teofil s-a folosit de el și a părăsit capitala plin de remușcări, fără să mai aștepte venirea lui Teofil și a episcopilor săi.

După ce a sosit la Constantinopol însoțit de 30 de episcopi, profitând de faptul că împărăteasa Eudoxia îi era potrivnică Sfântului Ioan, Teofil a obținut condamnarea acestuia într-un conciliabul ținut în anul 403 lângă Calcedon, numit „la Stejar", și apoi în 404 într-un sinod ținut la Constantinopol. Sfântul Ioan a fost

silit de împăratul Arcadie, urmare a acestor condamnări, să plece pentru a doua oară în exil, murind la 14 sept.407, în drum spre locul exilului.

În cele din urmă Teofil al Alexandriei s-a împăcat cu călugării origeniști, astfel luând sfârșit prima fază a disputelor origeniste.

VII. 2. A doua fază a disputelor origeniste

Cea de a doua fază a disputelor origeniste a început în anul 514 în Palestina, când egumenul Agapet a alungat din „noua lavră” patru monahi prinși că citeau din scrierile lui Origen. Succesorul acestuia i-a reprimit pe cei patru în mănăstire. Sfântul Sava, conducătorul celor două lavre palestiniene din Ierusalim, s-a opus în schimb origenismului și a căutat să-l atragă de partea antiorigeniștilor și pe împăratul Iustinian(527-565), dar a murit(†532) înainte să obțină vreun rezultat favorabil.

În aceste circumstanțe origenismul s-a răspândit foarte mult. Doi monahi origeniști foarte învățați, Teodor Askidas și Dometie, au reușit să câștige încrederea împăratului Iustinian și să fie numiți episcopi, la Cezareea Capadociei cel dintâi și la Ancyra Galatiei celălalt, în anul 537. Cu ajutorul celor doi episcopi origeniști monahii origeniști i-au alungat din mănăstiri pe monahii savaiți antiorigeniști. Aceștia s-au adresat episcopului Efrem al Antiohiei care, într-un sinod convocat în anul 542, i-a condamnat pe Origen și pe susținătorii săi.

La rândul lor, pentru a se răzbuna, origeniștii l-au forțat pe episcopul Petru al Ierusalimului să șteargă din diptice numele episcopului Efrem al Antiohiei. Petru al Ierusalimului a trimis la Constantinopol o delegație de patru monahi antiorigeniști, cu un memoriu și un raport, cerând împăratului să condamne origenismul. Pe drumul către Constantinopol aceștia au călătorit cu apocrisiarul papal Pelagiu, care le-a înlesnit intrarea la împărat.

Împăratul Iustinian a răspuns favorabil delegației ierusalimitene și a emis un edict în care erau condamnate 24 de propoziții eretice ale lui Origen, extrase îndeosebi din cărțile întâi și a patra ale tratatului *Despre principii,* sub forma a nouă anatematisme, precum și Origen însuși:

1. Dacă cineva afirmă sau crede că sufletele omenești existau anterior, adică existau anterior duhurilor sau sfintelor puteri, care, abătându-se de la vederea lui Dumnezeu, s-au lăsat antrenate în rău, și, din această cauză, pierzând dragostea divină, au fost numite suflete și au fost trimise într-un trup ca pedeapsă, să fie anatema.

2. Oricine afirmă sau crede că sufletul Mântuitorului exista anterior și că a fost unit cu Dumnezeu Cuvântul înainte de întrupare și de nașterea din sânul Fecioarei, să fie anatema.

3. Oricine afirmă sau crede că trupul Mântuitorului nostru Iisus Hristos a fost mai întâi format în sânul Sfintei Fecioare și că Dumnezeu Cuvântul, aidoma și sufletul preexistent, *s-au unit după aceea cu el, să fie anatema.*
4. Oricine afirmă sau crede că Logosul lui Dumnezeu s-a făcut asemenea tuturor Ordinelor cerești, și că el este Heruvim pentru heruvimi și Serafim pentru serafimi, într-un cuvânt, că El a devenit asemenea tuturor Puterilor cerești, să fie anatema.
5. Oricine afirmă sau crede că, cu ocazia învierii, trupurile omenești vor învia în forma unor sfere și fără asemănare cu cel pe care îl avem noi, să fie anatema.
6. Oricine afirmă sau crede că cerul, soarele, luna, stelele și apele care sunt deasupra cerurilor/tăriei sunt ființe însuflețite și raționale, să fie anatema.
7. Oricine afirmă sau crede că Domnul Hristos se va răstigni în veacul viitor pentru demoni cum a făcut pentru oameni, să fie anatema.
8. Oricine afirmă sau crede că puterea lui Dumnezeu este limitată și că El a creat tot ceea ce putea crea, să fie anatema.
9. Oricine afirmă sau crede că pedeapsa demonilor și a păcătoșilor nu va fi eternă, ci că va avea un sfârșit, și că se va produce atunci o apocatastază, a demonilor și a păcătoșilor, să fie anatema.
10. Anatema lui Origen și oricui învață și crede asemenea lui.

În anul 543 s-a întrunit sinodul endemic la Constantinopol care l-a condamnat pe Origen, pronunțând 15 anateme asupra învățăturilor lui. De asemenea, sinodul a hotărât ca în viitor nimeni să nu poată fi consacrat episcop ori arhimandrit decât după ce mai întâi a anatematizat toți ereziarhii, inclusiv pe Origen.

1. Oricine crede în mitologica preexistență a sufletelor și în condamnabila apocatastază care îi urmează, să fie anatema.
2. Oricine zice: *creația tuturor ființelor raționale nu cuprinde decât duhurile fără corpuri și în întregime imateriale, neavând nici număr nici nume, astfel încât aveau între ele identitate prin egalitatea substanței, puterii și lucrării, la fel* ca *și prin unirea lor cu Dumnezeu Cuvântul și* prin *cunoașterea aceluiași Cuvânt; dar nemaiavând dorința contemplării lui Dumnezeu,* s-au dedat lucrurilor condamnabile, *fiecare potrivit predispozițiilor sale, și au luat corpuri mai mult sau mai puțin perfecte și au primit nume, căci în Puterile superioare există o deosebire de nume după cum există o deosebire de corpuri; pentru aceea că unii sunt numiți Heruvimi, alții Serafimi, alții Arhangheli, și Puteri, și Domnii, și Tronuri, și Îngeri, pentru aceea sunt atâtea Ordine cerești: să fie anatema.*
3. Oricine zice că soarele, luna și stelele fac parte de asemenea dintre aceste ființe raționale, și că ele nu au devenit ceea ce sunt decât pentru că s-au întors spre rău: să fie anatema.
4. Oricine zice că ființele raționale în care dragostea divină s-a răcit sunt închise *în corpuri grosiere ca ale noastre, și au fost numite oameni, în timp ce acelea care*

au atins ultima treaptă a răului au avut în schimb corpuri reci și obscure și au devenit și se numesc demoni și duhuri rele: să fie anatema.
5. Oricine zice: După cum din starea de Îngeri și de Arhangheli s-au făcut în starea de suflete omenești sau de demoni, la fel oamenii pot să devină din nou îngeri și demoni, și întreaga clasă a puterilor cerești se află sau în înalt, sau în iad, sau deopotrivă în înalt și în iad: să fie anatema.
6. Oricine zice: sunt două specii de demoni, din care una cuprinde sufletele oamenilor, și cealaltă duhurile profund căzute; și, din toată mulțimea ființelor raționale, nu există acolo decât un singur duh care a rămas neclintit în dragostea și în contemplarea divină și acest duh a devenit Hristos și regele tuturor ființelor raționale, și el a creat toate corpurile care există în cer, pe pământ și între cer și pământ, și lumea s-a făcut, în sensul că are în ea însăși elementele care există mai înainte de ea, și care subzistă prin ele însele, adică, uscatul și umedul, caldul și recele, și forma și a fost alcătuită prin concursul acestor elemente, și nu preasfânta și cea deoființă Treime este cea care a creat lumea, ci aceasta a fost făcută de duhul pe care-l numim demiurg, care este mai înainte decât lumea, care îi transmite ființa sa: să fie anatema.
7. Oricine zice: Hristos, despre care este spus că s-a arătat sub forma lui Dumnezeu, și că a fost unit cu Dumnezeu Cuvântul mai înainte de veci, s-a pogorât în vremurile de pe urmă până la umanitate, a avut, potrivit expresiei lor, milă de diversele căderi care s-au întâmplat în duhurile reunite într-o singură unitate(din care face parte el însuși), și, pentru a le îndrepta, a trecut prin diversele trepte, a avut diferite corpuri și diferite nume, a devenit totul în toate, Înger pentru Îngeri, Putere pentru Puteri, a îmbrăcat, în diferitele trepte ale ființelor raționale, o formă corespunzătoare acelei trepte, și în sfârșit a luat asemenea nouă trup și sânge, și a devenit om pentru oameni; oricine, în sfârșit, nu mărturisește că Dumnezeu Cuvântul s-a pogorât și a devenit om: să fie anatema.
8. Oricine zice că Dumnezeu Cuvântul, consubstanțial Tatălui și Sfântului Duh, care s-a întrupat și s-a înomenit, unul din Treime, Domnul Hristos – este însă numit abuziv Hristos, din cauza duhului care s-a deșertat pe sine însuși; pentru că a fost unit cu Dumnezeu Cuvântul; că Logosul(Cuvântul) nu este Hristos decât prin unirea cu nous-ul și nous-ul nu este Dumnezeu decât datorită Cuvântului: să fie anatema.
9. Oricine zice că nu Logosul(Cuvântul) divin s-a întrupat într-un corp însuflețit de un suflet rațional și inteligent, care s-a pogorât la iad și s-a înălțat la ceruri, ci acela pe care ei îl numesc duh(nous), despre care zic, într-un mod nelegiuit, că este cu adevărat Hristos acesta care a devenit prin cunoașterea monadei: să fie anatema.
10.Oricine zice că după înviere trupul Mântuitorului este eteric, având forma unei sfere, și că trupurile tuturor celor înviați vor fi la fel, și că după ce Hristos va

lepăda trupul său adevărat și după ce și ceilalți care vor învia vor lepăda de asemenea trupurile lor, natura acestor trupuri va fi aneantizată: să fie anatema.
11. Oricine zice că judecata viitoare vestește aneantizarea trupurilor, și că la pretinsul sfârșit va fi o natură imaterială, după care nu va mai fi materie, ci doar duhuri pure: să fie anatema.
12. Oricine zice: Puterile cerești și toți oamenii, și demonii și duhurile rele se vor uni cu Cuvântul lui Dumnezeu, ca duhul(nous-ul) pe care ei îl numesc Hristos, care are forma divină, și care s-a deșertat, și împărăția lui Hristos va avea un sfârșit: să fie anatema.
13. Oricine zice că nu există diferență absolută între Hristos și celelalte ființe raționale, nici cât privește substanța, nici cunoașterea, în sfârșit nici cât privește puterea și lucrarea, ci că toate vor fi așezate la dreapta lui Dumnezeu, și printre ele Hristos așa cum erau deja lucrurile în preexistența fabuloasă despre care vorbesc ei: să fie anatema.
14. Oricine zice că din toate ființele raționale se va forma o singură unitate de ipostasuri, și de trepte, corpurile dispărând, și că cunoașterea lumii viitoare va cauza ruina lumii și lepădarea corpurilor, ca și suprimarea tuturor numelor, și, în sfârșit, o identitate de cunoaștere și de ipostas; în plus, că în această pretinsă apocatastază, doar duhurile vor continua să existe, astfel cum era în pretinsa preexistență: să fie anatema.
15. Oricine zice că viața duhurilor va fi analogă vieții care exista la început, când duhurile nu erau încă decăzute și căzute, astfel încât sfârșitul și începutul vor fi identice, și că sfârșitul va fi adevărata măsură a începutului: să fie anatema.

VII. 3. Preliminariile sinodului al V-lea ecumenic

După ce s-a văzut nevoit să subscrie anatematizarea persoanei și operei lui Origen pentru a-și păstra scaunul episcopal, Teodor Askidas a încercat să evite alte discuții în jurul operei și persoanei teologului alexandrin prin punerea în discuție și supunerea atenției împăratului Iustinian a altor chestiuni dogmatice. În acest sens, în concordanță cu preocupările împăratului Iustinian de a realiza unirea între calcedonieni și ereticii monofiziți, Teodor Askidas i-a sugerat acestuia că cel mai sigur și mai eficace mijloc de a-și atinge scopul constă în pronunțarea anatemei asupra operei teologice și a persoanei episcopului Teodor de Mopsuestia, a scrierilor episcopului Teodoret de Cyr împotriva celor *12 Anatematisme* ale Sfântului Chiril al Alexandriei, precum și a scrisorii episcopului Ibas al Edesei către Maris de Adașir.

Demersul episcopului Teodor Askidas s-a bucurat și de concursul împărătesei Teodora, care era monofizită, șefii partidei monofizite, pe care aceasta îi susținea

și-i proteja, declarând că nu pot recunoaște sinodul de la Calcedon câtă vreme la acest sinod a fost recunoscută ortodoxia lui Ibas și a lui Teodoret.

Se pare că monofiziții, care până în acel moment nu reușiseră să atace cu sorți de izbândă sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon, s-au folosit de origeniști pentru a-și atinge scopurile lor, având în vedere că aceștia nu puteau fi suspectați că ar urmări să conteste autoritatea sinodului calcedonian.

Împăratul a acceptat această sugestie și în anul 544 a promulgat un edict prin care îi condamna pe cei trei episcopi și scrierile lor. Astfel s-a născut o nouă dispută teologică, cunoscută sub numele de disputa celor *Trei capitole*.

Teodor de Mopsuestia a fost cel care, combătând erezia apolinaristă, a ajuns să afirme că în omul Hristos Logosul a locuit precum într-un templu, fiind deci inițiatorul ereziei dioprosopiste pe care avea s-o răspândească mai apoi discipolul său Nestorie. La întrunirea sinodului al III-lea ecumenic de la Efes din anul 431 Teodor de Mopsuestia fiind mort(†428), sinodul nu l-a mai condamnat ca eretic nici pe el și nici scrierile sale în care susținea învățătura eretică despre existența a două persoane în Hristos, ci doar pe Nestorie și scrierile sale. Profitând de această scăpare a sinodului, admiratorii din Edesa ai lui Teodor de Mopsuestia au tradus scrierile acestuia în siriacă, armenană și persană, popularizându-le.

În anul 435 episcopul Rabboula al Edesei a sesizat pericolul propagării ideilor eretice dioprosopiste din scrierile lui Teodor de Mopsuestia și a luat atitudine împotriva traducerii și răspândirii lor. Ca urmare a politicii împăratului Teodosie al II-lea de a se păstra pacea în Biserică cu orice preț, nici Sfântul Chiril al Alexandriei, nici patriarhul Proclu al Constantinopolului nu au mai cerut pronunțarea anatemei împotriva lui Teodor de Mopsuestia și a scrierilor sale.

Atitudinea lui Rabboula a fost condamnată de succesorul său, Ibas, în scrisoarea către episcopul Maris de Adașir, în care Rabboula era numit tiran din cauza atitudinii sale potrivnice lui Teodor de Mopsuestia, pentru care Ibas manifesta fățiș o mare admirație. În această scrisoare episcopul Ibas al Edesei îl acuza pe Sfântul Chiril al Alexandriei de apolinarism, acuză adusă și sinodului de la Efes din 431 pentru că aprobase cele *12 Anatematisme* ale sale. În epistola sa Ibas a falsificat istoria desfășurării sinodului de la Efes, afirmând că Sfântul Chiril și partizanii săi au fost excomunicați de Ioan al Antiohiei din cauza susținerii ideilor eretice apolinariste și că aceștia au fost reprimiți în comuniune abia după ce s-au lepădat de învățăturile lor greșite. De asemenea, Ibas nu accepta învățătura despre comunicarea însușirilor celor două firi în persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Acestea erau afirmațiile episcopului Ibas al Edesei care trebuiau anatematizate de sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon din 451, dar care nu au fost nici condamnate, nici îndreptate.

Faptul că sinodalii de la Calcedon nu au condamnat aceste idei pronestoriene ale episcopului Ibas se explică probabil prin faptul că, deși autorul lor respingea

comunicarea însușirilor, mărturisea unitatea în două firi a persoanei Mântuitorului Iisus Hristos, mărturisire care a stat la baza împăcării dintre Sfântul Chiril și Ioan al Antiohiei.

Pentru apărătorii intransigenți ai ortodoxiei scrisoarea episcopului Ibas al Edesei către Maris de Adașir era plină de veninul ereziei nestoriene, de aceea trebuia condamnată ca atinsă de erezie atât ea, cât și autorul ei.

Ibas al Edesei a aprobat hotărârile sinodului al III-lea ecumenic de la Efes și a semnat condamnarea lui Nestorie într-un sinod ținut la Tyr, întrunit în anul 449 tocmai pentru a-l judeca pe Ibas pentru unele acuze aduse de câțiva preoți de ai săi. Sinodul de la Tyr l-a declarat nevinovat iar sinodul al IV-lea ecumenic l-a reintegrat cu condiția să reînnoiască anatema împotriva lui Nestorie și a ereziilor susținute de acela.

Teodoret de Cyr, cel de-al treilea episcop avut în vedere de edictul împăratului Iustinian, a fost unul dintre cei mai apropiați ucenici ai lui Teodor de Mopsuestia. Deși nu a mers atât de departe ca dascălul său, ori ca Nestorie, totuși el a reproșat Sfântului Chiril că învățătura sa despre unirea celor două firi în persoana Mântuitorului Iisus Hristos conduce în cele din urmă la ideea amestecării firilor. De asemenea, a combătut cele *12 Anatematisme* ale Sfântului Chiril ca fiind atinse de erezia apolinaristă. A participat la conciliabulul întrunit la Efes de Ioan al Antiohiei, semnând condamnarea Sfântului Chiril și a episcopului Memnon al Efesului. La rândul său, a fost condamnat de sinodul al III-lea ecumenic de la Efes din anul 431.

După încheierea sinodului de la Efes Teodoret a continuat să-l combată pe Sfântul Chiril în sinoade locale și prin scris. După ce Sfântul Chiril a dat asigurări că nu a susținut niciodată învățătura greșită despre amestecarea celor două firi în persoana Mântuitorului Iisus Hristos Teodoret a fost cel dintâi care a cerut condamnarea celor care-l împart în doi fii pe Mântuitorul. A lucrat apoi pentru realizarea reconcilierii dintre Sfântul Chiril și Ioan al Antiohiei, aprobând învățătura dogmatică expusă în documentul ce consfințea împăcarea celor doi, dar a refuzat să semneze condamnarea lui Nestorie, fiind de părere că acesta a fost greșit înțeles.

După moartea Sfântului Chiril și ocuparea scaunului alexandrin de Dioscor, monofiziții l-au acuzat pe Teodoret de nestorianism. Deși a dat o mărturisire de credință clară în care susținea doctrina ortodoxă, Teodoret a fost depus de sinodul tâlhăresc de la Efes din anul 449, condus de Dioscor al Alexandriei, și exilat de împăratul Teososie al II-lea.

Sinodul al IV-lea ecumenic l-a reintegrat pe Teodoret, după ce acesta a dat dovezi solide despre ortodoxia credinței pe care o mărturisea și a semnat, în cele din urmă, condamnarea lui Nestorie. A păstorit apoi netulburat ca episcop al Cyrului până la moartea sa, în anul 457.

Cel dintâi căruia împăratul Iustinian i-a cerut să semneze edictul său imperial a fost patriarhul Mina I (536-552) al Constantinoolului, dar acesta a ezitat, condiționând semnătura sa de cea a episcopului Romei. În cele din urmă a semnat, sub rezerva retragerii semnăturii în cazul în care episcopul Romei nu va aproba edictul. Efrem al Antiohiei a refuzat inițial să semneze edictul dar, sub amenințarea depunerii, a cedat și a semnat. Astfel au fost obținute și semnăturile episcopilor Petru al Ierusalimului și Ioil al Alexandriei.

Cu amenințări, cu șiretlicuri, cu daruri sau cu forța au fost obținute semnăturile de aprobare a edictului imperial ale tuturor episcopilor orientali, acțiune prin care erau puse sub semnul întrebării hotărârile sinodului al IV-lea ecumenic.

Împotriva modului în care împăratul a înțeles să condamne cele *Trei Capitole* a protestat mai întâi apocrisiarul papal Ștefan, aflat atunci la Constantinopol, care i-a reproșat patriarhului Mina ușurința cu care a semnat edictul, rupând legăturile bisericești cu acesta. Exemplul apocrisiarului papal a fost urmat de episcopul Daicus al Milanului, aflat și el la Constantinopol la acea dată. Episcopii africani, reprezentați de Facundus de Hermiane și alți câțiva dintre colegii lor de episcopat, au protestat împotriva edictului și au rupt comuniunea cu patriarhul Mina I și cu toți cei care au semnat edictul.

După ce o copie a acestui edict imperial de condamnare a celor *Trei Capitole* a ajuns la Roma, diaconii Pelagiu și Antolie, însărcinați de papă să dea un răspuns, au scris diaconului Ferrand de Cartagina, cerându-i ca împreună cu episcopul de Cartagina și cu alți episcopi africani să analizeze edictul și să emită un răspuns autorizat. Diaconul cartaginez a răspuns că nu pot fi condamnate cele *Trei Capitole* dacă această decizie nu se ia într-un sinod general. Ca urmare a cestui răspuns episcopatul din Africa și Roma s-a opus edictului imperial. Episcopul african Pontian a adresat apoi o epistolă împăratului Iustinian, în care arăta că deși nu le sunt cunoscute scrierile condamnate prin edictul imperial, nu sunt de acord cu procedura prin care acestea au fost condamnate, având în vedere că episcopii vizați de edict nu se mai pot apăra, fiind morți.

Atitudinea papei Vigiliu(537-555) l-a iritat atât pe Iustinian, cât mai ales pe împărăteasa Teodora, care-și vedea planurile în impas din cauza episcopului Romei. Prin urmare, împăratul i-a cerut papei să se prezinte la Contantinopol și să-și justifice poziția în privința celor *Trei Capitole*. Împărăteasa Teodora a mers mai departe și, pentru ca nu cumva Vigiliu să se eschiveze, a trimis la Roma un înalt funcționar imperial cu ordinul de a-l ridica cu forța pe papă, fie din palatul său, fie din biserică, dacă acesta n-ar fi consimțit să meargă de bună voie la Constantinopol. La 22 noiembrie papa Vigiliu a fost ridicat din biserica Sfânta Cecilia din Roma și îmbarcat pe o corabie cu destinația Constantinopol. Atât locuitorii Romei, cît și creștinii din Sardica și din Africa, ori cei din Grecia și Iliria, pe unde a trecut papa

în drum spre Constantinopol, i-au cerut acestuia să nu semneze condamnarea celor *Trei Capitole*.

Papa Vigiliu i-a scris patriarhului Mina I al Constantinolului încă pe când era pe drum, dezavuând aprobarea de către acesta a edictului imperial și cerându-i să-și retracteze semnătura. După ce a ajuns în capitală, la 25 ianuarie 547, papa a refuzat comuniunea cu Mina și cu ceilalți episcopi care aprobaseră edictul, în contrapartidă numele său fiind șters din dipticele Bisericii constantinopolitane. În scurt timp însă, papa și-a schimbat atitudinea radical, cauzele acestei schimbări fiind încă neclare. În timp ce clerul italian susținea că schimbarea atitudinii papei Vigiliu a fost cauzată de faptul că a fost persecutat, Facundus de Hermiane afirma că această schimbare a fost determinată de unele ambiții personale ale papei. Cert este că încet, încet, Vigiliu s-a lăsat convins de argumentele perechii imperiale și la 29 iunie 547 a reintrat în comuniune cu patriarhul Mina I și cu ceilalți episcopi ce semnaseră deja edictul.

Vigiliu a fost de acord să examineze anatemele propuse de împărat la adresa celor *Trei Capitole* în prezența episcopilor aflați atunci în Constantinopol. În acest scop s-a întrunit în anul 457 sau 458 un sinod la care au participat cei șaptezeci de episcopi prezenți atunci în capitală, sinod desfășurat pe parcursul a trei ședințe. Pentru că episcopul Facundus de Hermiane s-a opus intenției papei Vigiliu de a condamna cele *Trei Capitole*, argumentând că monofiziții se folosesc de ele pentru a contesta autoritate sinodului al IV-lea ecumenic, papa a cerut ca fiecare din cei șaptezeci de episcopi prezenți să-și exprime poziția printr-un vot în scris.

La 11 aprilie 548 papa Vigiliu a trimis patriarhului Mina I un *Judicatum*, prin care accepta anatematizarea celor *Trei Capitole*, sub rezerva că prin aceasta nu trebuie să fie adusă vreo atingere sinodului de la Calcedon.

La 28 iunie 548 împărăteasa Teodora a murit, monofiziții pierzând cel mai important și mai influent susținător al lor în demersul de a condamna cele *Trei Capitole*. În pofida dispariției împărătesei Teodora disputa a continuat cu aceeași încrâncenare în jurul celor *Trei Capitole*, convingerea lui Iustinian că astfel va putea realiza unirea monofiziților cu calcedonienii rămânând nestrămutată.

Imediat după ce a fost făcut public, *Judicatum*-ul a fost vehement contestat chiar la Constantinopol de episcopii Dacius de Milan și Facundus de Hermiane. Facundus a publicat la scurt timp lucrarea *Defensio Trium Capitulorum,* în doisprezece cărți, scriere pe care o începuse cu ceva vreme mai înainte și pe care a finalizat-o imediat după publicarea *Judicatum*-ului, pe care a trimis-o împăratului, sperând că-l va câștiga de partea apărătorilor celor *Trei Capitole*. Când a înțeles că împăratul nu renunță la planul său de a condamna cele *Trei Capitole*, Facundus a alcătuit o nouă scriere, *Contra Mocianum scholasticum*. În această scriere, în care răspundea acuzelor aduse episcopilor africani de acest Mocianus, care-i blama

pentru că au rupt comuniunea cu papa, Facundus l-a atacat violent pe papa Vigiliu, numindu-l ticălos(nefandum).

În schimb, diaconii Rusticus și Sebastian, care-l însoțeau pe papă la Constantinopol, în primă instanță au aprobat acest *Judicatum,* elogiindu-l pe pontiful roman pentru modul în care a rezolvat problema celor *Trei Capitole*. Cu timpul însă, cei doi diaconi au trecut în tabăra episcopilor africani, făcând o opoziție virulentă papei și actului prin care acesta condamnase cele *Trei Capitole*, motiv pentru care au și fost anatematizați de Vigiliu.

Opoziția făcută papei de cei doi diaconi excomunicați, Rusticus fiind chiar nepot episcopului roman, s-a transformat într-o adevărată campanie antipapală, acestora alăturându-se și alți clerici excomunicați din aceeași pricină, și a fost atât de puternică încât s-a ajuns ca în unele provincii creștinii să se împartă în tabere pro și anti *Judicatum,* disputa celor două partide terminându-se uneori chiar cu vărsare de sânge în biserici.

Cei doi diaconi au cauzat tulburări din Scythia Minor până în Galia. Arhiepiscopul Valentinian al Tomisului îl avertiza pe Vigiliu despre tulburările provocate în Scythia Minor din Rusticus și Sebastian. În luna mai a anului 550 papa îi adresa prelatului tomitan o epistolă prin care-i aducea la cunoştinţă că cei doi sunt excomunicați, asigurându-l totodată că prin condamnarea celor *Trei Capitole* nu intenționa să aducă vreo atingere sinodului al IV-lea ecumenic. Aceleași asigurări a trebuit să dea papa Vigiliu și episcopilor din Galia, în rândul cărora se răspândise vestea că prin condamnarea celor *Trei Capitole* papa a încălcat hotărârile predecesorilor săi cu privire la învățătura de credință adoptată la cele patru sinoade ecumenice.

Reacția împotriva papei Vigiliu a fost și mai virulentă în Iliria, Dalmația și Africa. În anul 549 episcopii din Iliria s-au întrunit într-un sinod în cadrul căruia și-au manifestat susținerea pentru cele *Trei Capitole*. Episcopii iliri l-au depus pe mitropolitul lor, Benenatus de Justiniana Prima, pentru adeziunea sa la edictul imperial de condamnare a celor *Trei Capitole* și, totodată, au alcătuit un document de apărare a acestora, pe care l-a înaintat împăratului. Episcopii africani au mers și mai departe și, într-un sinod ținut în anul 550 la Cartagina sub președinția episcopului cartaginez Reparatus, au rupt comuniunea cu papa Vigiliu până când acela nu avea să-și retracteze *Judicatum*-ul și să facă penitență. Și ei au trimis împăratului Iustinian memorii de apărare și de susținere a celor *Trei capitole*. În fața acestui val de proteste împotriva edictului imperial și a *Judicatum*-ului papei Vigiliu, împăratul s-a văzut nevoit să trimită în provinciile în cauză rescripte imperiale prin care ordona acceptarea condamnării celor *Trei Capitole*.

Opoziția susținută împotriva condamnării celor *Trei Capitole* l-au determinat pe împăratului Iustinian, după o consultare cu papa, cu patriarhul Mina I, cu episcopul Dacius de Milan și alți episcopi greci și latini, să-i îngăduie papei în anul

550 să-și retragă *Judicatum*-ul, cu condiția ca nimeni să nu mai abordeze, pro sau contra, problema celor *Trei Capitole* până nu se va întruni un sinod general care să dezbată această chestiune și să ia o hotărâre în privința lor.

Papa Vigiliu l-a convins pe împărat să nu mai întreprindă nimic împotriva celor *Trei Capitole* până când episcopii apuseni și cei africani nu se vor convinge ei înșiși, după ce vor fi mai bine informați asupra chestiunilor aflate în dispută, de necesitatea condamnării celor *Trei Capitole*. Papa a argumentat cu exemplul propriu, arătând că și-a schimbat opinia în privința necesității condamnării celor *Trei Capitole* abia după ce a venit la Constantinopol și a cunoscut conținutul lucrărilor incriminate și implicațiile teologice ale condamnării acestora.

Ca un preambul al viitorului sinod împăratul a dispus întrunirea unui sinod al episcopilor provinciei Cilicia secunda, care să lămurească problema pomenirii episcopului Teodor de Mopsuestia în diptice după sinodul al III-lea ecumenic. La 17 iunie 550 s-a întrunit la Mopsuestia acest sinod sub președinția episcopului Ioan de Justinianopolis, mitropolitul Ciliciei secunda, care a cercetat vechile diptice ale Bisericii din Mopsuestia și a audiat 17 dintre cei mai în vârstă clerici, preoți și diaconi, ai acestei Biserici. Unul dintre clericii audiați, preotul Martirius, a mărturisit că în cei șaizeci de ani de când se afla în serviciul Bisericii din Mopsuestia episcopul Teodor de Mopsuestia nu a fost pomenit niciodată în diptice, numele aceluia fiind înlocuit cu cel al Sfântului Chiril al Alexandriei. În baza mărturiilor celor 17 clerici, care erau asemănătoare cu cea a preotului Martirius, și a dipticelor Bisericii din Mopsuestia sinodul a conchis că numele episcopului Teodor de Mopsuestia a fost șters din diptice și înlocuit cu cel al Sfântului Chiril. Cei opt episcopi întruniți în sinod au întocmit și semnat un memoriu cu rezultatul cercetării lor și l-au trimis împăratului.

În aceeași perioadă împăratul Iustinian a convocat la un sinod în Constantinopol episcopii ilirieni și pe cei africani. Ilirienii au refuzat să-și delege reprezentanți la acest sinod. Episcopatul african a trimis în schimb o delegație alcătuită din episcopii Reparatus al Cartaginei, Firmius, primatul Numidiei, și Primasius și Verecundus ca reprezentanți ai provinciei Byzacene. Firmius a fost convins, cu daruri, să semneze anatema împotriva celor *Trei Capitole*. Primasius, după ce mai întâi s-a opus voinței împăratului, fiind închis din acest motiv într-o mănăstire, în cele din urmă a acceptat să semneze anatema pentru a fi numit mitropolit primat de Byzacene. Reparatus, care nu a putut fi determinat în nici un fel să adere la poziția împăratului, a fost depus în baza unor acuzații mincinoase și înlocuit cu apocrisiarul său, ceea ce a condus în Cartagina la vărsare de sânge. Verecundus, care a rămas fidel atitudinii sale favorabile celor *Trei Capitole* a părăsit în ascuns Constantinopolul și s-a refugiat în biserica Sfintei Eufimia din Calcedon.

Înțelegerea survenită între împărat și papă de a nu mai întreprinde niciun demers pro sau contra celor *Trei capitole* până la întrunirea unui sinod general care să soluționeze disputa, la care să participe și episcopii romani, l-a nemulțumit pe episcopul Teodor Askidas. Acesta a reușit să strecoare îndoiala și neliniștea în sufletul împăratului cu privire la rezultatul sinodului, spunându-i că, în condițiile în care episcopii romani și cei africani s-au opus dintru început condamnării celor *Trei capitole* și continuă să stăruie în atitudinea lor, dacă aceștia vor veni la sinod în număr mare, vor echilibra numărul răsăritenilor care sunt favorabili condamnării și, astfel încurajat, papa și-ar putea schimba atitudinea iar demersul împăratului ar eșua. Prin urmare împăratul Iustinian a emis un nou edict imperial în care prezenta o mărturisire de credință ortodoxă detaliată, urmată de anatematizarea, în 13 capete, a tuturor ereziilor de până la sinodul al IV-lea ecumenic și a celor *Trei Capitole*, argumentând totodată că sinodul are autoritatea de a anatematiza ereticii chiar și după moartea lor.

Publicarea noului edict imperial a atras protestele papei Vigiliu și ale episcopului Dacius de Milan care au rupt comuniunea cu cei care l-au aprobat. Ioil al Alexandriei, pentru că a refuzat să accepte noul edict, a fost depus prin încălcarea canoanelor din proprie inițiativă de Teodor Askidas și înlocuit cu un partizan al edictului.

Atitudinea papei și a episcopilor apuseni a stârnit mânia împăratului Iustinian. De teama repercusiunilor papa şi ceilalţi episcopi apuseni s-au refugiat în biserica Sfântul Petru din Constantinopol, care avea drept de azil. Din biserica Sfântul Petru papa Vigiliu l-a depus pe Teodor Askidas și pe partizanii acestuia, inclusiv pe patriarhul Mina I.

Deși, pentru a-și justifica acțiunea de depunere a episcopului Teodor Askidas și a patriarhului Mina I împreună cu partizanii lor, papa Vigiliu a făcut apel la autoritatea Sfântului Apostol Petru, al cărui urmaș în scaun se considera, această depunere a fost necanonică ca și cea pronunțată de Askidas împotriva lui Ioil, pentru că episcopul Romei nu avea și nu-i era recunoscută autoritatea canonică jurisdicțională asupra episcopilor răsăriteni, în ciuda pretențiilor în acest sens ale tuturor episcopilor romani de până atunci.

Împăratul a încălcat dreptul de azil al bisericii Sfântul Petru și a trimis o gardă înarmată care să-l aresteze pe papă și să-l scoată cu forța din biserică. Papa Vigiliu s-a împotrivit încercărilor soldaților de a-l scoate cu forța din biserică, ținându-se atât de strâns de coloanele din jurul Sfintei Mese în timp ce era tras de soldați, încât coloanele au cedat și capacul Sfintei Mese a căzut peste el. La vederea acestui tablou poporul prezent în biserică s-a manifestat amenințător la adresa soldaților, astfel încât aceștia au încetat brutalitățile și în cele din urmă papa a fost convins, după ce împăratul a jurat că nu o să i se mai întâmple nimic rău, să părăsească biserica și să revină la reședința sa din Constantinopol.

Curând papa a înțeles că este prizonierul împăratului, intrările și ieșirile din palatul în care locuia fiind păzite de gărzi înarmate. Papa fiind astfel izolat, s-a încercat depunerea și înlocuirea sa cu un susținător al edictului imperial. Cu două zile înaintea Crăciunului anului 551 papa Vigiliu a reușit să scape din arestul la domiciliu, refugiindu-se dincolo de Bosfor, în biserica Sfânta Eufimia din Calcedon. Din această biserică papa a publicat în ianuarie 552 un nou document împotriva lui Teodor Askidas și a patriarhului Mina I.

În cursul anului 552 împăratul Iustinian a purtat negocieri cu papa Vigiliu prin intermediul unor înalți funcționari imperiali în încercarea de a-l convinge să părăsească Calcedonul și să se întoarcă la Constantinopol. Papa nu a consimțit să revină în capitală decât după ce patriarhul Mina I, Teodor Askidas, Andrei de Efes, Teodor de Antiohia și alți episcopi răsăriteni i-au remis o mărturisire de credință prin care recunoșteau autoritatea celor patru sinoade ecumenice, iar în privința celor *Trei Capitole* se angajau să respecte înțelegerea dintre împărat și papă din anul 550 de a nu mai discuta pe marginea lor până la întrunirea unui sinod.

Noul patriarh de Constantinopol Eutihie(552-565), care i-a succedat lui Mina I în august 552, a trimis la rândul său o mărturisire de credință papei Vigiliu, semnată și de alți episcopi răsăriteni, în care-și exprima dorința întrunirii unui sinod general sub președinția papei, care să rezolve disputa asupra celor *Trei Capitole*. Intenția de a fi convocat un sinod general a iscat o nouă neînțelegere între împăratul Iustinian și papa Vigiliu. În timp ce împăratul intenționa ca sinodul să se desfășoare la Constantinopol și fiecare din cele cinci patriarhii să delege câte patru reprezentanți, papa voia ca sinodul să se țină în Italia sau în Sicilia, pentru a putea participa și episcopii latini și africani, cei care s-au opus condamnării celor *Trei Capitole*, și să participe un număr egal de episcopi greci și latini. În cele din urmă sinodul a fost convocat la Constantinopol și s-a deschis în luna mai a anului 553, fără asentimentul papei și fără ca acesta să participe.

VII.4. Desfășurarea lucrărilor sinodului al V-lea ecumenic

Sinodul al V-lea ecumenic și-a început lucrările la 5 mai 553 în biserica Sfânta Sofia din Constantinopol sub președinția patriarhului Eutihie. La deschiderea primei sesiuni au fost prezenți episcopii Apolinarie al Alexandriei, Domninus al Antiohiei, trei episcopi ca reprezentanți ai episcopului Ierusalimului și alți 145 de episcopi, mulți reprezentându-i și pe colegii lor care nu au putut participa din diferite motive. La final actele sinodului aveau să fie semnate de 160 de episcopi. La lucrările sinodului au participat și reprezentanți ai episcopilor africani. Dacă la sesiunea de deschidere a sinodului au fost prezenți șase episcopi africani, până la sesiunea finală numărul acestora s-a ridicat la opt, între ei fiind prezent și semnând

hotărârile și reprezentantul mitropolitului Cartaginei, episcopul Sextilian al Tunisului.

Primele trei sesiuni ale sinodului au fost irosite cu încercările de a-l convinge pe papa Vigiliu să participe la sinod. Acesta a refuzat cu obstinație, pretextând că episcopii apuseni nu sunt într-un număr suficient de mare pentru a compensa numărul răsăritenilor. Refuzul papei a determinat alți câțiva episcopi să refuze sau să amâne luarea unei decizii în privința participării la sinod. Ca urmare a acestei situații sinodul a avertizat că vor fi anatematizați toți cei care se vor rupe de Biserică.

În sesiunea a patra, desfășurată la 12 mai, a fost analizată acuza adusă lui Teodor de Mopsuestia și, după lecturarea unui număr de 71 de texte din scrierile sale, care au fost dovedite a fi pline de afirmații eretice nestoriene, acesta a fost anatematizat.

În cea de-a cincea sesiune au fost citite și analizate textele pe care partizanii lui Teodor de Mopsuestia le invocau în favoarea acestuia atunci când susțineau că nu a fost condamnat ca eretic de sinodul de la Calcedon din anul 451, arătând că unele texte sunt apocrife iar altele sunt interpretate greșit, tendențios. De asemenea, a fost analizată obiecția ridicată în principal de episcopii africani, potrivit căreia nu poate fi anatematizată o persoană care a murit, sinodalii producând o serie de dovezi din care reieșea că și alți eretici au fost anatematizați după moarte, precum Valentin, Marcion sau Apolinarie.

În ședința a șasea sinodalii au citit și analizat scrisoarea episcopului Ibas al Edesei către episcopul Maris de Adașir. Pentru numeroasele expresii eretice nestoriene identificate în cuprinsul său scrisoarea a fost condamnată ca fiind blasfemiatoare. Sinodul îi anatematiza pe toți cei ce nu o respingeau, socotindu-i potrivnici sinodului de la Calcedon din anul 451. Episcopul Ibas, autorul scrisorii, nu a fost anatematizat pentru că s-a dezis mai târziu de scrisoarea sa, atunci când l-a anatematizat pe Nestorie.

În timpul în care se desfășurau lucrările sinodului papa Vigiliu și-a expus poziția cu privire la cele *Trei Capitole* în scrierea *Constitutum Vigilii papae de tribus capitulis*. Acest document, semnat de papa Vigiliu, de șaisprezece episcopi, nouă din Italia, doi din Iliria, doi din Africa și trei din Asia, și de trei clerici romani, a fost trimis împăratului la 14 mai 553.

Împăratul Iustinian a refuzat să primească acest *Constitutum,* motivând că fie este împotriva celor *Trei Capitole*, și atunci este inutil, de vreme ce Vigiliu s-a pronunțat de multă vreme în acest sens și prin viu grai și în scris, fie este favorabil celor *Trei Capitole,* iar atunci prin această scriere Vigiliu se contrazice și se condamnă pe sine însuși, motiv pentru care nu trebuie să țină cont de opinia actuală a papei.

În acest *Constitutum* papa Vigiliu a argumentat că după moartea lui Teodor de Mopsuestia persoana acestuia nu a fost condamnată nici de Sfântul Chiril al Alexandriei, nici de episcopul Proclu al Constantinopolului, care i-au condamnat doar scrierile și ideile eretice, și nici de sinodul de la Calcedon, după cum nu au făcut-o nici predecesorii săi Leon și Ghelasie, și din acest motiv nici el nu poate condamna persoana lui Teodor de Mopsuestia, ci doar ereziile aceluia.

De asemenea, papa Vigiliu s-a pronunțat și împotriva anatematizării lui Teodoret de Cyr, susținându-și opinia prin faptul că acesta a semnat hotărârile sinodului de la Calcedon, l-a anatematizat pe Nestorie și erezia sa și a acceptat doctrina Sfântului Chiril al Alexandriei. În schimb, ca și în cazul lui Teodor de Mopsuestia, papa Vigiliu a anatematizat toate propozițiile eretice atribuite lui Teodoret sau oricui altcuiva. În plus, papa Vigiliu a alcătuit cinci anatematisme, pe care le-a inserat în scrierea sa.

Aceeași atitudinea a exprimat papa Vigiliu și în privința lui Ibas al Edesei, despre care a arătat că la sinodul de la Calcedon Anatolie al Constantinopolului și Maxim al Antiohiei i-au confirmat ortodoxia credinței. Cât privește atacurile aduse de Ibas Sfântului Chiril al Alexandriei, papa Vigiliu a invocat faptul că Ibas și le-a retras și le-a respins după ce a înțeles sensul ortodox al *Anatematismelor* și a intrat în comuniune cu Părintele alexandrin.

În încheiere, în virtutea autorității Scaunului apostolic, papa Vigiliu a ordonat ca nimeni din membrii clerului să nu scrie, să nu învețe, să nu prezinte sau să întreprindă ceva în privința celor *Trei Capitole* în opoziție cu ceea ce afirmat în *Constitutum* și a infirmat totodată tot ceea ce s-a spus sau s-a întreprins în acest sens înainte în această chestiune.

În ședința a șaptea, desfășurată la 26 mai, sinodalilor li s-a adus la cunoștință noua poziție a papei, în contradicție flagrantă cu precedenta atitudine a acestuia în chestiunea celor *Trei capitole*, și au fost citite toate documentele emise de papă anterior noii scrieri *Constitutum,* în care acesta anatematiza cele *Trei Capitole*. În finalul ședinței s-a dat citire ordinului prin care împăratul Iustinian dispunea ștergerea numelui papei din diptice pentru că, refuzând condamnarea celor *Trei capitole*, se făcea părtaș ereziilor pe care le susținuseră Teodor și Teodoret.

Decizia finală asupra celor *Trei Capitole* s-a luat în cea de-a opta și ultima ședință, desfășurată la 2 iunie 553. Sinodalii au condamnat și au anatematizat, alături de toți ereticii deja condamnați și anatematizați de precedentele patru sinoade ecumenice, pe Teodor de Mopsuestia și scrierile sale blasfemiatoare, ceea ce a scris Teodoret de Cyr împotriva dreptei credințe, a celor *12 Anatematisme* ale Sfântului Chiril al Alexandriei și a siodului ecumenic de la Efes, precum și cele scrise în apărarea lui Teodor și a lui Nestorie, și, de asemenea, scrisoarea atribuită lui Ibas al Edesei. Au fost anatematizați, totodată, și cei care au apărat cele *Trei Capitole,* considerându-le ortodoxe.

Sinodul a adoptat un număr de 14 anatematizme în care este sintetizată dreapta credință, ereticii și ereziile lor fiind anatematizaţi.

VII.5. Receptarea hotărârilor sinodului al V-lea ecumenic

După încheierea lucrărilor sinodului constantinopolitan din anul 553, potrivit uzanței cancelariei imperiale bizantine, hotărârile aprobate de sinod au fost confirmate în mod formal și de împăratul Iustinian. Ieromonahul Chiril de Scythopolis, viețuitor în marea Lavră din Palestina, consemna în *Viața Sfântului Sava* că împăratul a trimis tuturor ierarhilor din imperiu hotărârile sinodului al V-lea ecumenic pentru a le semna. La Ierusalim s-a întrunit chiar un sinod, care a luat la cunoștință și a aprobat hotărârile adoptate la 553 la Constantinopol. Singura opoziție față de hotărârile sinodului al V-lea ecumenic a venit din partea monahilor din Noua Lavră din Palestina, care au rupt comuniunea cu ierarhii lor. Opoziția lor a fost redusă la tăcere de generalul Anastasius, care i-a alungat din mănăstire în anul 554.

Nu există informații că în Orient ar mai fi fost alte centre de rezistență împotriva celor hotărâte la Constantinopol, semnarea actelor sinodului de către episcopii care n-au participat la sinod desfășurându-se fără alte incidente. Nu în același mod au fost primite cele hotărâte de sinodul al V-lea ecumenic în Apus. Diaconii Rusticus, Felix și partizanii lor au fost exilați de Iustinian în Egipt, la Thebaida, pentru că au refuzat să accepte aceste hotărâri.

Papa Vigiliu, al cărui nume fusese șters din diptice, se pare că a fost pentru o vreme exilat și condamnat la muncă silnică într-o mină din localitatea Gypsus, în Egiptul de Sus, și apoi în insula Proconese. După eliberarea Romei de goți de către generalul Narses, clerul roman a solicitat împăratului Iustinian să-l elibereze pe papa Vigiliu și pe episcopii latini care-l însoțiseră la Constantinopol și să le îngăduie să se reîntoarcă în scaunele lor. Iustinian a acceptat solicitarea clerului apusean cu condiția ca papa Vigiliu să semneze hotărârile sinodului al V-lea ecumenic. În cele din urmă, convingându-se că hotărârile adoptate de sinodul al V-lea ecumenic de la Constantinopol nu sunt întru nimic în contradicție cu cele adoptate de sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon în anul 481, papa Vigiliu a aprobat sinodul al V-lea ecumenic și hotărârile sale printr-un document emis la 8 decembrie 553, recunoscându-și greșeala de a se fi opus inițial sinodului.

La 23 februarie 554 papa Vigiliu a emis un al doilea document, *Constitutum de damnatione trium capitulorum*. Acesta era adresat cel mai probabil episcopilor din Apus și conținea explicații care aveau scopul de a răspunde tuturor obiecțiilor acestora cu privire la condamnarea celor *Trei Capitole*.

După ce a publicat acest al doilea *Constitutum*, în vara anului 554 papa Vigiliu a plecat către Roma. A murit la Syracuza, în Sicilia, în luna iunie a anului 555, fără

a mai apuca să intre în Cetatea eternă. În locul său a fost ridicat în scaunul roman fostul diacon și apocrisiar al papei Vigiliu la Constantinopol, Pelagiu I(556-561).

Pelagiu, asemeni papei Vigiliu, mai întâi a subscris acel *Constitutum* de apărare a celor *Trei Capitole*, pentru ca mai apoi să-și schimbe atitudinea și să aprobe condamnarea lor. Fiind suspectat de clerul apusean că l-ar fi trădat pe papa Vigiliu, cei mai mulți episcopi din Italia și mulți preoți și laici din Roma au refuzat să intre în comuniune cu el.

Opoziția față de condamnarea celor *Trei Capitole* în Apus a continuat să se manifeste. Mitropolitul Frontinus, împreună cu un important număr de episcopi din Illyria occidentală, a trimis împăratului Iustinian o scrisoare prin care protesta împotriva hotărârilor adoptate de sinodul al V-lea ecumenic, despre care afirma că n-a făcut altceva decât să dea satisfacție monofiziților. Frontinus a fost exilat în Egipt, la Thebaida, și în locul său ales un episcop care a recunoscut sinodul al V-lea ecumenic.

Aceeași situație s-a regăsit inițial și în Africa dar, începând cu anul 559, datorită noului episcop primat al Cartaginei, Primosus, care a recunoscut hotărârile sinodului al V-lea ecumenic, opoziția față de sinod a slăbit, acesta reușind să-i determine pe episcopii africani, în marea lor majoritate, să intre în comuniune cu el și să subscrie celor hotărâte de sinod. Cei câțiva episcopi care s-au opus au fost scoși din scaune și internați în mănăstiri.

În Nordul Italiei, în Istria, în Franța și în Spania opoziția unor episcopi față de sinodul al V-lea ecumenic, manifestată prin respingerea comuniunii cu scaunul episcopal al Romei, s-a prelungit până în secolul al VII-lea. Ultimii schismatici au intrat în comuniune cu episcopul Romei la sinodul de la Aquileea din anul 700.

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, IX, Florentiae, 1763; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XIV, traduction française par H.Leclercq, tome III, première partie, Paris, 1909, pp.1-156; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp. 163-224; Asterios GEROSTERGIOS, *Iustinian cel Mare, sfânt şi împărat*, trad. de Ovidiu Ioan, Ed.Sophia, Bucureşti, 2004

VIII. SINODUL AL VI-LEA ECUMENIC DE LA CONSTANTINOPOL 680-681

Condamnarea monofizismului ca erezie de către sinodul al IV-lea ecumenic nu a pus capăt discuțiilor pe tema unirii celor două firi, dumnezeiască și omenească, în Persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat, a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, acestea alunecând, în mod natural, de la cele două firi la existența uneia sau a două lucrări și, în final, a uneia sau două voințe.

Explicația pentru abordarea acestor chestiuni teologice rezidă, potrivit lui Hefele, în faptul că sinodul calcedonian a abordat problematica unirii celor două naturi de o manieră generală, stabilind totuși ca regulă implicită învățătura potrivit căreia fiecare natură își păstrează atributele proprii – *„agit enim utraque forma cum alterius communione, quod proprium est”* (căci fiecare fire lucrează în comuniune cu cealaltă, ceea ce-i este propriu) – ceea ce ar fi trebuit să ofere răspunsile cu privire raporturile care există între voința și lucrarea divină cu voința și lucrarea umană în persoana Mântuitorului Iisus Hristos.

VIII.1. De la monofizism la monoenergism şi monotelism

Cel care a inițiat învățătura eretică despre existența unei singure lucrări în persoana Mântuitorului Iisus Hristos, cea dumnezeiască a Cuvântului, care se folosește de natura umană ca de un instrument, proprietățile firii omenești rămânând inoperante, a fost patriarhul de Constantinopol Serghie(610-638). Socotind că această formulă ar putea fi calea de realizare a unirii între calcedonieni și monofiziți, Serghie a scris o serie de epistole către capii partidei monofizite Theodor de Faran din Arabia şi Paul de Theodosiopolis din Armenia, cerându-le părerea asupra formulei „o singură lucrare a lui Hristos”.

Încurajat de răspunsul favorabil venit din partea episcopilor monofiziți de frunte, patriarhul Serghie a prezentat această formulă împăratului Heraclius(610-641) ca singura soluție de realizare a unirii bisericești între ortodocși și monofiziți. Recucerirea provinciilor răsăritene ale Imperiului de către bizantini reactualizând problema monofizismului, împăratul a acceptat formula dogmatică susținută de patriarhul Serghie potrivit căreia Mântuitorul Iisus Hristos are două firi, dar o singură lucrare.

Cândva între anii 623-624 împăratul Heraclius a avut o întrevedere cu șeful partidei monofiziților extremiști, a severienilor, Paul de Theodosiopolis, în Armenia. Cu această ocazie împăratul Heraclius, după ce a combătut erezia

monofizită, a afirmat existența a două firi dar „a unei singure lucrări a lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu".

Din momentul în care a fost convins că formula „două firi, o singură lucrare" reprezintă calea de unire a monofiziților cu calcedonienii, împăratul Heraclius și-a îndreptat eforturile pentru împlinirea acestui deziderat, impuns agendei imperiale mai întâi de toate din rațiuni politice. În acest sens, împăratul a avut în anul 626 o întâlnire cu un alt reprezentant al partidei monofizite, cu Cyrus de Phasis, la Lazica, în Armenia, pentru a-l determina să susțină această formulă. Cyrus a cerut lămuriri patriarhului Serghie, al cărui răspuns a fost redactat în cadrul unui sinod întrunit la Constantinopol în același an. Pentru a-și argumenta învățătura patriarhul Serghie a invocat texte din Sfântul Chiril al Alexandriei și din scrisoarea patriahului Mina I al Constantinopolului către papa Vigiliu, în care apărea expresia *„o singură lucrare de viață dătătoare a lui Hristos"*.

Textele invocate de monoteliți în sprijinul ereziei lor din Sfântul Chiril al Alexandriei, Sfântul Dionisie Pseudo-Areopagitul și patriarhul Mina I al Constantinopolului au fost explicate de Sfântul Maxim Mărturisitorul, care le-a evidențiat înțelesul ortodox atribuit de autorii lor.

În baza acestei formule Cyrus, ridicat de împăratul Heraclius în scaunul Alexandriei în anul 631 pentru a propaga monotelismul, a realizat unirea unei facțiuni a monofiziților din Egipt, a teodosienilor, cu Biserica calcedoniană. Unirea se pare că s-a realizat într-un sinod desfășurat în Alexandria în anul 633. Documentul care consfințea unirea, redactat de Cyrus împreună cu Theodor de Pharan, prin anatemele ce vizau exclusiv erezia nestoriană și prin folosirea unor expresii promonofizite, precum *„o singură fire a lui Dumnezeu Cuvântul întrupat"*, discredita cel de-al IV-lea sinod ecumenic de la Calcedon, dând câștig de cauză ereziei monofizite.

Formula „două naturi, o lucrare", în temeiul căreia patriarhul Cyrus a realizat unirea monofiziților alexandrini cu Biserica, o unire formală de altfel, a fost combătută de monahul Sofronie, viitor patriarh al Ierusalimului, care arăta că cine acceptă o singură energie în Hristos, atunci acceptă și o singură natură, iar cine acceptă două naturi, atunci trebuie să accepte și două lucrări. Sofronie l-a implorat pe Cyrus să nu promulge actul de unire cu formula monoenergistă, dar acesta l-a trimis pe Sofronie cu o scrisoare la patriarhul Serghie ca să judece cazul și să se pronunțe asupra formulei în cauză, știut fiind faptul că Serghie a fost inițiatorul ei.

Patriarhul Serghie a scris lui Cyrus al Alexandriei, sfătuindu-l ca, odată încheiată unirea, să nu mai agite pentru o vreme chestiunea unei singure lucrări, pentru a păstra pacea în Biserică, obținând totodată și de la Sofronie promisiunea să nu pună în discuție pe viitor chestiunea unei singure sau a două lucrări.

În anul 635 patriarhul Serghie a scris papei Honoriu I (625-638), cerându-i părerea în chestiunea formulei „două firi, o singură lucrare". În scrisoarea de

răspuns papa Honoriu a respins atât învățătura despre o singură lucrarea, cât și pe cea despre două lucrări, afirmând că Mântuitorul Iisus Hristos are lucrări multiple, dar că în schimb are o singură voință. Papa Honoriu argumenta că „acolo unde nu există decât o singură persoană, nu există decât un singur agent, și prin urmare nu există decât o singură voință”.

Expresia folosită de papa Honoriu în prima scrisoare adresată patriarhului Serghie, „pentru aceasta și mărturisim a singură voință a Domnului nostru Iisus Hristos”*(unde et unam voluntatem fatemur Domini nostri Jesus Christi)*, a fost invocată apoi de ereticii monoteliți în susținerea ereziei lor.

Cea dintâi condamnare oficială a monoenergismului și a monotelismului a venit din partea noului patriarh al Ierusalimului, Sfântul Sofronie(633-638), care a întrunit în anul 634 un sinod al cărui act a fost *Epistola Synodica*, socotit cel mai important document teologic apărut în cadrul disputei monotelite. Sinodul a condamnat monotelismul ca erezie și a proclamt doctrina ortodoxă a dioenergismului și a diotelismului, susținută și argumentată cu texte scripturistice și patristice.

În *Epistola Synodica* Sfântul Sofronie învață că *„Hristos este unul și doi. El este unul sub raportul ipostasului sau al persoanei, el este doi sub raportul naturilor și al atributelor lor specifice. Aceste atribute nu-l împiedică să rămână constant unul, și totuși el nu încetează de a fi doi sub raportul naturilor. Astfel noi recunoaștem în aceste două naturi pe unul și același Hristos și unic Fiu…*

Prin chiar faptul că această dublă lucrare provine din unul și același Hristos și Fiu, a respins nestorianismul, și prin chiar faptul că atributele fiecărei naturi rămân neamestecate după unire, și că el a manifestat cele două lucrări într-un mod conform celor două naturi…a respins eutihianismul”.

Epistola Synodica a fost trimisă de Sfântul Sofronie tuturor patriarhilor, inclusiv patriarhului Serghie al Constantinopolului. Acesta nu doar că a refuzat să o primească, dar a răspuns cu *Ecthesis*-ul(Expunere a credinței) promulgat de împăratul Heraclius spre sfârșitul anului 368.

Deși promulgat de împăratul Heraclius și atribuit îndeobște acestuia, autorul acestui *Ecthesis* a fost, după mărturia împăratului, patriarhul Serghie, care a insistat pe lângă împărat să-l semneze și să-l promulge.

Prin acest *Ecthesis* patriarhul Serghie urmărea să pună capăt disputelor monoenergiste, interzicând să se învețe sau să se mărturisească existența unei voințe sau a două voințe în Hristos, afirmând în schimb învățătura despre o singură voință a Mântuitorului.

Imediat după promulgare *Ecthesis*-ul a fost aprobat la Constantinopol de sinodul întrunit de patriarhul Serghie. La începutul anului 369, patriarhul Pyrrhus I (638-641), succesorul lui Serghie, mort în decembrie 638, a convocat un alt sinod

care a aprobat *Ecthesis*-ul. Acesta a fost acceptat și de noul patriarh monotelit al Ierusalimului, Serghie, și a fost primit cu bucurie de Cyrus al Alexandriei.

La Roma *Ecthesis*-ul a fost anatematizat într-un sinod întrunit în luna ianuarie a anului 641 de noul papă Ioan al IV-lea(640-642), succesorul papei Honorius. Același lucru l-a făcut spre sfârșitul anului 642 papa Teodor, succesorul lui Ioan al IV-lea.

După moartea lui Heraclius, în februarie 641, a urmat o perioadă de câteva luni, până în toamnă, cu lupte pentru preluarea puterii, între susținătorii minorului Constans al II-lea, fiul lui Constantin al III-lea, fiul lui Heraclius din prima căsătorie, și cei ai Martinei, a doua soție și nepoata lui Heraclius totodată, motiv pentru care această căsătorie a fost considerată incestuoasă și nelegală, care încerca să-l impună pe tron pe fiul său și al defunctului împărat, Heraclonas. În cele din urmă, sub presiunea poporului, care-i bănuia pe Martina și pe Heraclonas de asasinarea împăratului Constantin al III-lea, care nu domnise decât trei luni și care murise din cauza tuberculozei, senatul a încredințat tronul lui Constans al II-lea (641-668), care nu avea decât unsprezece ani.

Patriarhul Pyrrhus, bănuit de implicare în complotul împotriva împăratului Constantin al III-lea, a fost depus și exilat în Africa. În locul său a fost consacrat patriarh Pavel al II-lea(641-653), care nutrea aceleași sentimente monotelite.

Cel mai înverșunat adversar al noii erezii monotelite, și totodată cel mai mare teolog ortodox al epocii sale, a fost Sfântul Maxim Mărturisitorul.

Născut la Constantinopol în jurul anului 580 într-o familie nobilă, Maxim a fost o vreme secretar al împăratului Heraclius. În anul 630 s-a retras din lume și s-a călugărit la mănăstirea Chrysopolis-Scutari, de cealaltă parte a Bosforului. De frica arabilor s-a refugiat în Africa unde, în vara anului 645, a avut o dispută teologică cu fostul patriarh al Constantinopolului Pyrrhus, susținător al ereziei monotelite, în fața căruia a avut câștig de cauză. Un an mai târziu a mers la Roma însoțit de Pyrrhus, care a abjurat erezia monotelită pe care o susținuse până atunci și s-a reconciliat cu Biserica. La scurtă vreme însă, Pyrrhus a revenit la erezia monotelită, ca și câinele la vomitătura sa, pe când se afla la Ravena.

În timp ce Sfântul Maxim a continuat lupta împotriva monotelismului, patriarhul Pavel al Constantinopolului l-a determinat pe împăratul Constans al II-lea să promulge în anul 648 un *Edict despre credință – Typos*, prin care era interzisă orice discuție asupra existenței unei singure voințe și a unei singure lucrări sau a două voințe și a două lucrări în Persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Totodată, pentru a pune capăt disputelor și a liniști spiritele apărătorilor ortodoxiei, era abrogat *Ecthesis*-ul. Noul edict nu a rezolvat problema disputelor asupra voințelor sau lucrărilor Mântuitorului Iisus Hristos, pentru că, deși respingea expresiile „o lucrare” și „o voință”, punea pe picior de egalitate diotelismul cu monotelismul, nemulțumind prin urmare atât pe calcedonieni, cât și pe monoteliți.

La Roma reacția noului papă Martin I (649-655) a fost imediată, căci acesta a cconvocat la 5 octombrie 649 un sinod la Lateran, la care au participat 105 episcopi, atât de sub jurisdicția sa, cât și din Africa. Sinodul a emis un număr de douăzeci de anatematisme. În cea de-a optsprezecea și cea mai extinsă anatematismă au fost condamnate *Ecthesis*-ul și *Typos*-ul și au fost anatematizați Theodor de Pharan, Cyrus de Alexandria și patriarhii Constantinopolului Serghie, Pyrrhus și Pavel, care au inspirat și au susținut cele două noi erezii, nu însă și papa Honoriu, de care nu s-a pomenit nimic în timpul celor cinci ședințe ale sinodului.

După încheierea sinodului papa a trimis scrisori cu hotărârile adoptate la Cartagina, la Alexandria, la Antiohia, la Tesalonic, precum și împăratului Constans al II-lea.

Pentru atitudinea sa papa Martin I a fost acuzat de trădare. Exarhul Ravennei Olympus a primit ordin să-l aresteze pe papă și să-l trimită la Constantinopol pentru a fi judecat. Cunoscând starea de spirit a clerului și a populației din Italia, Olympus nu a executat ordinul împăratului, ci a susținut poziția papei, răzvrătindu-se și încercând să detașeze Italia de Imperiu și să o treacă în întregime sub autoritatea sa.

În cele din urmă, după moartea lui Olympus, în anul 653 papa a fost arestat de noul exarh al Ravennei și trimis la Constantinopol. A fost judecat sub acuzația de înaltă trădare, fiind învinuit că s-a asociat cu Olympus, chestiunile religioase nefiind luate în discuție, în ciuda încercărilor papei. Acesta a fost exilat la Cherson, în Crimeea, unde a și murit în anul 655, de mizerie și foame, bătrân și bolnav.

În același timp cu papa Martin I a fost arestat la Roma din ordinul împăratului și adus la Constantinopol și Sfântul Maxim Mărturisitorul împreună cu doi ucenici ai săi. Sfântul Maxim nu a fost judecat însă decât după ce s-a încheiat procesul papei Martin, în anul 655.

Înalți demnitari imperiali și membri ai ierarhiei bisericești i-au adus diferite acuze false, în încercarea de a-l intimida și de a-l determina să accepte *Typos*-ul. A fost acuzat că l-a determinat pe prefectul Petru al Numidiei să nu întreprindă nimic împotriva sarazinilor, care au cucerit apoi Egiptul și Africa bizantină, pe motiv că Dumnezeu nu ar binevoi spre Heraclius din cauza *Ecthesis*-ului promulgat de acest împărat, că ar fi incitat pe papă și pe romani să se revolte împotriva împăratului, că ar susține origenismul, că anatematizând *Typos*-ul l-a anatematizat inclusiv pe împăratul Constans care l-a promulgat.

Sfântul Maxim a respins toate acuzațiile care i s-au adus, recunoscând doar faptul că a anatematizat în repetate rânduri *Typos*-ul, dar că prin aceasta nu l-a acuzat și pe împărat, pentru că nu el era autorul *Typos*-ului, ci patriarhul Pavel. Totodată, Sfântul Maxim a respins și noua formulă de unire propusă de Petru, un preot din Constantinopol, acceptată și de Pyrrhus și de legații papali, potrivit căreia

în Hristos erau două voințe ce corespund celor două naturi și o voință ipostatică, corespunzând persoanei.

În cele din urmă, la sfatul patriarhilor Petru(654-666) al Constantinopolului și Macedonie al Antiohiei, Sfântul Maxim a fost exilat în vara anului 656 în Thracia, la Byzia.

La Byzia Sfântul Maxim a fost vizitat de Theodosie, arhiepiscopul Cezareei din Bythinia, trimis al împăratului, care i-a propus acestuia reconcilierea cu Biserica Constantinopolului prin acceptarea *Typos*-ului. Sfântul Maxim a refuzat, arătând că reconcilierea se poate realiza doar dacă se renunță la erezia despre o singură voință, corespunzătoare ipostasului, arătând că voința și lucrarea sunt atribute ale firii, nu ale ipostasului.

Același Theodosie, însoțit de doi înalți demnitari imperiali, l-a vizitat pe Sfântul Maxim la mănăstirea Sfântul Theodor din Rhegium, acolo unde fusese transferat în septembrie 656, cu aceeași propunere din partea împăratului. Această nouă propunere a fost, de asemenea, respinsă, motiv pentru care Sfântul Maxim a fost brutalizat de cei doi demnitari imperiali. În consecință Sfântul Maxim a fost transferat la 14 septembrie la Salembria, de acolo la Berberis și, în cele din urmă, readus în anul 662 la Constantinopol pentru a fi judecat de sinodul patriarhal.

Sinodul patriarhal constantinopolitan întrunit de patriarhul Petru i-a anatematizat pe Sfântul Maxim Mărturisitorul, pe cei doi ucenici ai săi, pe papa Martin I și pe Sfântul Sofronie al Ierusalimului. După ce au fost anatematizați, Sfântului Maxim și ucenicilor săi li s-a tăiat limba din rădăcină și mâna dreaptă. Astfel mutilați, au fost exilați la Lazika, în Cholchida, pe malul Mării Negre. Aici a murit Sfântul Maxim, la 13 august 662.

În răstimpul în care Sfântul Maxim era persecutat pentru apărarea dreptei credințe, relațiile dintre Roma și Constantinopol s-au reluat ca urmare a faptului că noul papă Vitalian(657-672) a ales să nu condamne *Typos*-ul, dând impresia că-l acceptă. La rândul său împăratul a simulat ortodoxia, fiind bine primit la Roma în anul 663, în drumul său spre Siracuza, unde își mutase capitala din cauza opoziției crescânde din Constantinopol față de politica sa fiscală.

VIII.2. Sinodul al VI-lea ecumenic

Noul împărat Constantin al V-lea Pogonatul(Bărbosul)(668-685), fiul și succesorul lui Constans al II-lea, încoronat în urma asasinării tatălui său de către unul din slujitorii acestuia, și-a manifestat dorința de a pacifica Biserica. În acest sens el a adresat o epistolă papei Donus(676-678), în care-l înștiința despre intenția de a convoca un mare sinod care să pună capăt controverselor religioase, propunându-i papei să trimită la Constantinopol ambasadori care să lucreze împreună cu patriarhii Theodor al Constantinopolului și Macarie al Antiohiei

pentru realizarea unirii religioase. Împăratul garanta imparțialitatea sa în rezolvarea chestiunilor bisericești și faptul că legații papali nu vor fi supuși niciunei constrângeri sau presiuni.

Scrisoarea împăratului a fost primită de Agathon(678-681), succesorul papei Donus, iar acesta a acceptat proiectul unui sinod ecumenic, demarând preparativele pentru realizarea acestuia. Pentru ca reprezentanții papali să aibă acordul întregului episcopat apusean și a se evita posibile disensiuni în sânul Bisericii Apusene pe tema diotelismului, papa Agathon a convocat în anul 680 un sinod la Roma, la care a invitat episcopii din toate țările apusene. La acest sinod, care a reunit 125 de episcopi apuseni, s-au dat legaților papali indicații privind învățătura de credință ce trebuia apărată și susținută la sinodul ecumenic.

Biserica apuseană a trimis la Constantinopol o delagație alcătuită din episcopii Abundantius de Paterne, Ioan de Reggio și Ioan de Porto, preoții Theodor, Gheorghe și Theodor, ultimul reprezentând Ravenna, diaconul Ioan și ipodiaconul Constantin. Delegații papali au înmânat împăratului și patriarhului Gheorghe de Constantinopol două scrisori, în care era expusă și argumentată învățătura despre cele două lucrări și voințe ale Mântuitorului Iisus Hristos și erau anatematizaţi toți ereticii care au susținut erezia monotelită, mai puțin papa Honoriu, de care apusenii nu au pomenit în epistolele lor.

Sinodul s-a deschis la 7 noiembrie 681 în sala Trullo a palatului imperial, sub preşedinţia împăratului Constantin al V-lea. Împăratul a asigurat preşedinţia sinodului până la şedinţa a XI-a, după care a delegat conducerea lucrărilor sinodului unor înalţi reprezentanţi imperiali. Împăratul a mai revenit la sinod abia la cea de-a XVIII-a şi ultimă şedinţă.

Preşedinţia asigurată de împărat, personal sau prin delegaţi, consta doar în asigurarea ordinii interne şi a ordinii chestiunilor ce aveau să fie dezbătute, fără a-i conferi acestuia calitatea de membru al sinodului. Împăratul, ca preşedinte al sinodului, semna hotărârile fiecărei sesiuni şi pe cele finale după episcopii prezenţi la sinod cu formula "legiferăm şi consimţim".

Ecumenicitatea sinodului a fost asigurată dintru început datorită prezenţei neaşteptate la sinod a trimişilor patriarhilor de Ierusalim şi Alexandria.

În prima sesiune a sinodului legaţii papali au deschis discuţiile acuzându-i pe răsăriteni de a fi vinovaţi de apariţia şi răspândirea ereziei monotelite, numindu-i pe patriarhii Contantinopolului Serghie, Pavel, Pyrrhus, Petru şi pe episcopii Cyrus de Alexandria şi Theodor de Pharan, fără a face însă vreo referire la papa Honoriu. Cei care l-au pomenit pe papa Honoriu din prima şedinţă a sinodului au fost susţinătorii monotelismului în sinod, patriarhul Macarie al Antiohiei şi episcopii Petru de Nicomidia şi Salomon de Claneus din Galatia, care au răspuns afirmând că nu ei au inventat învăţătura despre o singură lucrare şi o singură voinţă în Hristos, ci că această învăţătură poate fi probată cu texte din Sfinţii Părinţi aprobate de

precedentele sinoade ecumenice şi că ea a fost susţinută de însuşi episcopul Romei, papa Honoriu.

Ca urmare a afirmaţiei că în actele precedentelor sinoade ecumenice se află texte care probează învăţătura monotelită, împăratul a ordonat să fie aduse şi citite în sinod actele sinoadelor III, IV şi V ecumenice. Prima şedinţă s-a încheiat după lecturarea actelor sinodului al III-lea ecumenic. Apărătorii monotelismului invocând în favoarea tezei lor afirmaţia Sfântului Chiril al Alexandriei care se referea la "voinţa atotputernică" a Mântuitorului Iisus Hristos, apărătorii diotelismului au arătat că Sfântul Chiril se referea la voinţa dumnezeiască a Mântuitorului, nu la o singură voinţă a Sa.

În următoarele şase sesiuni ale sinodului s-au citit actele sinoadelor IV şi V ecumenice, în şedinţele a III-a şi a IV-a, cele două scrisori ale papei Agathon către împăratul Constantin şi către patriarhul Gheorghe, în sesiunea a V-a, trei volume cu citate din Sfinţii Părinţi, pe care partizanii monotelismului la interpretau în favoarea doctrinei lor, în cea de-a VI-a sesiune, şi, în final, o colecţie de texte din Sfinţii Părinţi care probau diotelismul şi pasajele din scrierile ereticilor împotriva cărora fuseseră redactate acele texte, acestea fiind produse în faţa sinodului de legaţii papali.

În sesiunea a VIII-a şi în cea de-a IX-a au fost citite şi examinate textele patristice produse de patriarhul Macarie al Antiohiei ca dovezi favorabile ereziei monotelite pe care o susţinea. Analizate în contextul pasajelor din care fuseseră extrase, aceste texte s-au dovedit a fi în realitate contrare învăţăturii monotelite şi argumente puternice în favoarea învăţăturii diotelite, încât toţi susţinătorii din sinod de până atunci ai ereziei monotelite au mărturisit diotelismul ca adevărata învăţătură de credinţă ortodoxă. Sesiunea a X-a a fost dedicată citirii şi analizării colecţiei de texte patristice favorabile diotelismului, remisă sinodului de legaţii papali.

În următoarele două şedinţe sinodul a citit şi analizat scrierile patriarhului Macarie al Antiohiei, toate dovedindu-se a fi monotelite, motiv pentru care sinodul a decis că acesta nu mai poate rămâne în scaunul antiohian, fiind depus.

În cea de-a XIII-a sesiune sinodul s-a pronunțat în privința învățăturilor de credință mărturisite de patriarhul Serghie al Constantinopolului, de papa Honoriu al Romei și de Sfântul Sofronie al Ierusalimului, primii doi fiind condamnaţi, alături de ceilalţi susţinători ai monotelismului, în timp ce scrierile şi învăţătura Sfântului Sofronie a fost găsită conformă cu dreapta credinţă şi folositoare pentru apărarea acesteia, numele său fiind trecut în dipticele Bisericii.

Următoarea cea mai importantă sesiune a celui de al VI-lea sinod ecumenic a fost cea de-a XVIII-a şi ultima totodată, la aceasta participând şi împăratul Constantin Pogonatul. În această şedinţă s-a dat citire şi a fost aprobată şi semnată

mărturisirea de credinţă ortodoxă despre cele două voinţe şi două lucrări ale Mântuitorului Iisus Hristos, corespunzătoare celor două firi unite în Ipostasul Său.

După exprimarea adeziunii la hotărârile dogmatice ale precedentelor cinci sinoade ecumenice şi repetarea simbolurilor de la Niceea şi Constantinopol, mărturisirea de credinţă a celui de-al VI-lea sinod ecumenic continuă astfel*:"Aceste simboluri ar fi fost suficiente pentru a cunoaaşte şi a mărturisi credinţa ortodoxă; dar autorul a tot răul, găsind întotdeauna un şarpe care să-i vină în ajutor, şi prin care aruncă veninul său şi găseşte unelte proprii pentru a-şi împlini planurile, înţelegând noi prin aceasta pe Theodor de Pharan, Serghie, Pyrrhus, Pavel, Petru, foşti episcopi ai Constantinopolului, Honoriu, papa vechii Rome, Cyr al Alexandriei, Macarie al Antiohiei şi discipolul său Ştefan, nu s-a dat în lături să pricinuiască, prin mijlocirea acestora, scandal în Biserică, din cauza răspândirii doctrinei eretice despre o singură voinţă şi o singură lucrare a celor două naturi ale lui Hristos care este unul din Treime, care este conformă cu erorile lui Apollinarie, Sever şi Themistius, şi care încearcă să nimicească întruparea reală a lui Hristos, prezentând trupul Său însufleţit de un suflet raţional lipsit de o voinţă şi o lucrare(...).*

Alăturându-ne deci celor cinci sfinte şi ecumenice sinoade şi Părinţilor venerabili, şi mărturisind că Domnul Nostru Iisus Hristos, unul din Sfânta Treime, are o fire dumnezeiască desăvârşită şi o fire omenească desăvârşită,(...)mărturisim şi că în Hristos există, după cum au învăţat Sfinţii Părinţi, două voiri şi două voinţe naturale şi două lucrări care ***sunt unite între ele în chip neamestecat şi neschimbat, neîmpărţit şi nedespărţit****. Cele două voinţe naturale ale Sale nu se opun una alteia, aşa cum pretind ereticii, ci voința Sa umană, fără să se opună, se supune voinței Lui dumnezeiești atotputernice(...).*

Noi mărturisim, de asemenea, că în Domnul nostru Iisus Hristos sunt două lucrări naturale, care sunt unite neamestecat și neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit, adică lucrarea dumnezeiască și lucrarea omenească, după cum învață papa Leon: căci fiecare fire lucrează în comuniune cu cealaltă, ceea ce-i este propriu. Noi nu putem admite că Dumnezeu și făptura Sa(firea umană a Mântuitorului) are o singură și aceeași lucrare, pentru a nu ridica făptura în ființa dumnezeiască și pentru a nu coborâ firea dumnezeiască până la ceea ce este propriu făpturii. Credem că Unul și Același a săvârșit minunile și a suferit chinurile, totuși conform deosebirii firilor, și credem că sunt două firi într-un singur ipostas, în care fiecare voiește și lucrează, în comuniune cu cealaltă, ceea ce-i este propriu".

Această hotărâre primind aprobarea tuturor membrilor sinodului prin aclamaţii unanime, s-a dat citire scrisorii ce avea să fie trimisă papei şi celorlalţi patriarhi care nu au putut participa la sinod, fiind doar reprezentaţi. Decretul

sinodal, semnat de toţi participanţii, în frunte cu legaţii papali, a fost confirmat de împăratul Constantin Pogonatul, care l-a contrasemnat.

Papa Leon al II-lea, succesorul papei Agathon, a confirmat hotărârile celui de-al VI-lea sinod ecumenic în iulie 682. În scrisoarea papei Leon de confirmare a acestui sinod ecumenic este trecut în rândul ereticilor şi papa Honoriu.

VIII.3. Sinodul Quinisext sau al II-lea Trulan

Împăratul Iustinian al II-lea(685-695), fiul şi succesorul lui Constantin al V-lea Pogonatul, a întrunit în anul 691 un nou sinod, în aceeaşi sală Trullo a palatului imperial în care s-au desfăşurat şi şedinţele celui de-al VI-lea sinod ecumenic. Scopul acestui nou sinod, văzut de bizantini ca o continuare a sinodului ecumenic din anul 681, a fost acela de a adopta o serie de măsuri canonice disciplinare care să pună rânduială în viaţa Bisericii, grav afectată de dezordinile cauzate de disputele neîntrerupte şi tulburările ce au măcinat viaţa bisericească după sinodul al IV-lea ecumenic.

Părinţii întruniţi în acest sinod au adoptat un număr de 102 canoane care vizau moralitatea clerului şi a mirenilor, ierarhia bisericească, reglementarea unor practici liturgice.

Biserica Apuseană nu a primit hotărârile acestui sinod, pe care l-a numit ironic *erratica*(rătăcitor), din cauza canoanelor care aduceau atingere pretenţiei Romei de primat sau condamnau unele practici latine neconforme cu tradiţia Bisericii.

Mai importante dintre canoanele adoptate de acest sinod sunt următoarele:

-canonul 1 – confirmă hotărârile dogmatice ale precedentelor şase sinoade ecumenice;

-canonul 2 – confirmă canoanele precedentelor sinoade ecumenice, ale unor sinoade locale şi ale unor Sfinţi Părinţi, aflate în uzul Bisericii şi observate până atunci;

-canonul 36 – reconfirmă canonul 28 de la sinodul al IV-lea ecumenic şi canonul 3 al sinodului al II-lea ecumenic, care hotărau ca scaunul de Constantinopol să se bucure de aceeaşi cinste ca şi cel al Romei şi în cele bisericeşti să se facă tot atât de mare ca şi acela;

-canonul 52 – generaliza rânduiala ca în toate zilele postului mare să se săvârşească Liturghia Darurilor, cu excepţia sâmbetelor, a duminicilor şi a sărbătorii Buneivestiri;

-canonul 73 – este interzisă reprezentarea semnului Sfintei Cruci pe pământ, pe pardoseli sau pe covoare ce se aştern pe jos pentru a nu fi călcată în picioare şi necinstită în acest fel;

-canonul 82 – interzice reprezentarea simbolică a Mântuitorului Iisus Hristos în chip de miel, dispunând ca din acel moment Hristos să fie zugrăvit cu chipul său omenesc;
-canonul 101 – stabileşte rânduiala pentru primirea Sfintei Euharistii de către mireni;
-canonul 102 – despre măiestria duhovnicului de a cerceta boala păcatului, cauzele şi remediile potrivite pentru tămăduirea ei în funcţie de personalitatea fiecărui credincios în parte.

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, XI, Florentiae, 1765; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; *SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL şi tovarăşii săi întru martiriu, papa Martin, Anastasie Monahul, Anastasie Apocrisiarul – „Vieţi" - actele procesului - documentele exilului*, trad. şi prezentare diac.Ioan I.Ică jr., Deisis, Sibiu, 2004; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVI-XVII, traduction française par H.Leclercq, tome III, première partie, Paris, 1909, pp.317-581; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.225-256; Christoph von SCHÖNBORN, *Sofronie al Ierusalimului, viaţa monahală şi mărturisirea doctrinară*, trad.de Măriuca şi Adrian Alexandrescu, Ed.Anastasia, Bucureşti, 2007

IX. SINODUL AL VII-LEA ECUMENIC DE LA NICEEA - 787

Incapacitatea unora dintre episcopii bizantini de a înţelege învăţătura de credinţă cuprinsă în hotărârile dogmatice ale sinoadelor III şi IV ecumenice despre unirea celor două firi în Persoana întrupată a Fiului lui Dumnezeu a condus în cele din urmă la manifestarea ereziei iconoclaste, care a tulburat Biserica Răsăriteană din graniţele Imperiului Bizantin vreme de aproape un secol. Iconoclasmul sau lupta împotriva sfintelor icoane, care făcea apel deopotrivă la dioprosopism şi la monofizism pentru argumentarea învăţăturilor promovate, a fost cu atât mai nocivă pentru Biserică cu cât a fost susţinută de împăraţii bizantini ai dinastiilor isauriană şi amoriană, care au recurs la persecuţii crude împotriva opozanţilor iconoclasmului.

IX.1. Atitudinea creştinilor faţă de icoane până în secolul al VIII-lea

Această erezie iconoclastă, care s-a manifestat cu putere începând cu secolul al VIII-ea, nu era nicidecum nouă. Ideile iconoclaste s-au manifestat în sânul Bisericii încă din secolele III-IV. Scriitori bisericești ca Iustin Martirul, Athenagora Atenianul, Tertulian, Epifaniu al Salaminei, Eusebiu al Cezareei și alții au exprimat rezerve cu privire la cinstirea icoanelor.

Sfântul Epifanie al Salaminei s-a pronunţat deschis împotriva cinstirii icoanelor în *Testamentul* său, aruncând anatema asupra celor ce ar îndrăzni să reprezinte iconic chipul Mântuitorului Iisus Hristos. De altfel, el a şi rupt dvera unei biserici care avea reprezentat chipul unui sfânt. Eusebiu de Cezareea a avut aceeaşi atitudine faţă de icoane şi de cinstirea lor, afirmând că nu poate fi îngăduit să se zugrăvească chipul lui Hristos cu linii şi culori lipsite de viaţă.

Mai mult, într-un sinod local desfăşurat la Elvira, în Spania, în anul 300, a fost interzisă pentru prima dată folosirea icoanelor în cult. Aceste păreri au rămas însă singulare și fără ecou în sânul Bisericii, care făcea distincție între materialitatea icoanei și chipul reprezentat pe ea, căruia i se aduce cinstire, astfel încât cultul icoanelor a continuat să se dezvolte, mai ales sub Iustinian și urmașii acestuia.

Explicaţia acestei atitudini împotriva icoanelor din primele patru secole se desprinde dintr-un text al lui Eusebiu de Cezareea din *Istoria Bisericească*(VII, XVIII), care consemna faptul că femeia cu curgerea sângelui care s-a tămăduit prin atingerea de poala hainei Mântuitorului Iisus Hristos I-a ridicat, în semn de mulţumire, o statuie în faţa casei sale. Eusebiu conchide că „nu-i nimic de mirare că păgânii de altădată, pe care Mântuitorul I-a dăruit cu atâtea binefaceri, să-I fi

ridicat astfel de monumente după ce ştim că chipurile apostolilor Petru şi Pavel şi chiar chipul lui Hristos s-au păstrat pictate în culori, căci era de aşteptat ca, potrivit obiceiului lor, cei vechi să-i cinstească în felul acesta pe salvatori”. Aşadar, atitudinea ostilă împotriva icoanelor din primele patru secole ale vieţii creştine era determinată de asocierea reprezentărilor iconografice cu obiceiuri socotite specifice păgânilor, în care primii creştini, sub influenţa celor proveniţi din rândul iudeilor, vedeau pândind pericolul întoarcerii la idololatrie.

Totuşi, după Edictul de la Mediolanum din anul 313, odată cu libertatea acordată creştinismului, atitudinea faţă de prezenţa icoanelor în biserică şi în viaţa personală a creştinilor a devenit favorabilă, cazuri precum Sfântul Epifanie sau Eusebiu reprezentând excepţii. După aceast moment mărturiile în favoarea cinstirii sfintelor icoane sunt tot mai multe şi aparţin unor Sfinţi Părinţi cu o mare autoritate teologică în viaţa Bisericii. Sfântul Vasile cel Mare îndemna pictorii creştini să slăvească în culorile lor viaţa şi faptele Sfântului Mc.Varlaam, afirmând că ei prin culorile lor o pot face mai bine decât el în cuvinte. Sfântul Vasile învăţa, de asemenea, că cinstirea adusă icoanei se ridică la cel zugrăvit în ea şi-i acorda totodată icoanei un important rol catehetic, arătând că prin imagine şi culoare se poate transmite mesajul evanghelic ca şi prin cuvânt. Aceleaşi învăţături despre sfintele icoane şi despre rolul lor în cult şi în viaţa creştinilor le regăsim şi la Sfântul Ioan Gură de Aur. Sfântul Grigorie Teologul recomanda folosirea icoanelor în cult, mărturisind că tatăl său a împodobit cu icoane biserica pe care o ridicase.

Precursorul iconoclaştilor pare a fi fost episcopul Serenus al Marsiliei, care a dispus cel dintâi înlăturarea icoanelor din biserici. Pe acesta îl mustra într-o epistolă papa Grigorie cel Mare(†604), care-i scria că *„nu ar fi trebuit să distrugi ce fusese aşezat în biserici, nu pentru adorare, ci doar pentru a fi venerate. Una este a adora o icoană, şi altceva a învăţa din această icoană înaintea căreia adresează rugăciunile sale. Ceea ce este Scriptura pentru cei care ştiu să citească, aceea este icoana pentru cei ignoranţi, care învaţă din aceste icoane calea de urmat. Icoana este cartea celor care nu ştiu să citească”*.

La sinodul Quinisext întrunit în anii 691-692 la Constantinopol de împăratul Iustinian al II-lea Biserica lua prima hotărâre canonică privitoare la icoane şi la Sfânta Cruce. Prin canonul 73 se interzicea reprezentarea semnului Sfintei Cruci pe pământ, pe pardoseli sau pe covoare ce se aştern pe jos, pentru a nu fi călcată în picioare şi necinstită în acest fel iar prin canonul 82 se interzicea ca Mântuitorul Iisus Hristos să mai fie reprezentat sub chipul unui miel, ca până atunci, şi se hotăra ca din acel moment să fie reprezentat ca om, „spre aducerea aminte de petrecerea lui în trup, de patima Sa și de moartea Sa mântuitoare, și de răscumpărarea lumii, care s-a făcut prin aceasta”. În consecință, împăratul Iustinian al II-lea a reprezentat chipul Mântuitorului inclusiv pe monedele pe care le-a emis, stârnind vii discuții pe această temă.

Excesele unor creștini în cinstirea icoanelor, precum reprezentarea pe monede a chipului Maicii Domnului, de către împăratul Mauriciu, ori a Mântuitorului, de către împăratul Iustinian al II-lea, sau împodobirea hainelor cu chipuri de sfinţi sau scene biblice, coroborate cu influențele unor secte precum cea a pavlicienilor, care respingeau tot ce nu putea fi cinstit „în duh și adevăr”, și a messalienilor din Armenia, care repudiau icoanele, a monofiziților din părțile orientale ale Imperiului, care de asemenea respingeau cinstirea icoanelor pe motiv că, de vreme ce firea omenească a fost absorbită în cea dumnezeiască, reprezentarea iconică a Mântuitorului este imposibilă, dar și influențele iudeilor și ale musulmanilor, care vedeau în cinstirea icoanelor renașterea idololatriei, au făcut ca spre sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea rezervele unor creștini față de cinstirea icoanelor să se transforme în iconomahie și iconoclasm.

IX.2. Iconoclasmul bizantin în secolul al VIII-lea

Lupta împotriva cinstirii icoanelor a fost iniţiată în prima jumătate a secolului al VIII-lea de episcopul Constantin de Nacoleia, în Frigia, şi de apostatul Beser. Constantin de Nacoleia a dispus în eparhia sa scoaterea icoanelor din biserici, prevalându-se de porunca a II-a a *Decalogului*, stârnind opoziţia mitropolitului său Ioan de Synnada şi a altor episcopi. Din această cauză acesta a venit la Constantinopol, cerând patriarhului Gherman I (715-730) să dispună interzicerea cinstirii icoanelor. S-a lovit însă de refuzul patriarhului, care i-a lămurit chestiunea cinstirii icoanelor şi căruia i-a promis că va păstra dreapta credinţă şi nu va mai ataca icoanele. Bucurându-se în schimb de susținerea împăratului Leon al III-lea(717-740), s-a dezis de promisiunea făcută patriarhului şi a continuat să interzică cinstirea icoanelor în eparhia sa. Ideile iconoclaste ale episcopului Constantin de Nacoleia erau împărtăşite şi de episcopii Toma de Claudiopolis şi Teodosie de Efes.

Prilejul declanșării luptei împotriva icoanelor de către împăratul Leon al III-lea l-a constituit erupția unui vulcan în apropierea insulei Thera în anul 726, împăratul și iconomahii văzând în cutremurul produs de această erupție și în efectele sale semnele mâniei lui Dumnezeu pentru cinstirea icoanelor. Pentru început Leon a promulgat un edict care prevedea îndepărtarea icoanelor din locurile publice, poruncind totodată distrugerea statuii Mântuitorului, numită *Antiphonetes*, de pe poarta de la intrarea în cartierul Chalkoprateia. Ofițerii însărcinați cu îndeplinirea ordinului s-au lovit însă de opoziția credincioșilor, care i-au linșat pe unii dintre ei, declanșând apoi o mare răscoală, încheiată cu morți și răniți.

În acelaşi an, Niceea fiind asediată de arabi, unul din soldaţii armatei bizantine ce apăra cetatea a aruncat cu o piatră într-o icoană a Maicii Domnului aflată în piaţa cetăţii, deteriorând-o. A doua zi acel soldat a fost ucis în timpul unui asalt de o

piatră aruncată de arabi. Deşi locuitorii cetăţii au atribuit salvarea lor rugăciunilor înălţate înaintea icoanelor Maicii Domnului şi sfinţilor, Leon nu doar că nu s-a lepădat de greşeala sa, ci a declarat că toţi împăraţii, episcopii şi creştinii de până la el au fost idololatri pentru că au cinstit icoanele.

În anul 727 acest edict a fost publicat şi în Italia, stârnind revolta apusenilor împotriva împăratului bizantin. În acelaşi an papa Grigorie al II-lea(715-731) a întrunit un sinod la Roma, demonstrând legitimitatea cinstirii sfintelor icoane.

Prima măsură oficială în lupta împotriva icoanelor a luat-o Leon al III-lea abia la 17 ianuarie 730 când, pentru că nu a reuşit să-l convingă pe patriarhul Gherman să-l susţină în atitudinea sa iconoclastă, a convocat un *silentium*, o adunare a înalţilor dregători imperiali şi a unor episcopi orientali, care a emis un edict prin care era interzisă cinstirea icoanelor în temeiul argumentului potrivit căruia „întrucât înseamnă a practica o artă idolatră pentru a face icoane, nu trebuie să venerăm aceste icoane”.

Patriarhul Gherman a refuzat să semneze edictul, motiv pentru care împăratul l-a înlăturat de pe scaunul patriarhal cu complicitatea sincelului patriarhal Anastasius, care de mult timp râvnea scaunul patriarhal. După ce a fost numit patriarh, Anastasius(730-754) a semnat edictul, dându-și astfel acordul pentru lupta împotriva icoanelor și a cinstitorilor acestora. Iconoclasmul nu s-a bucurat însă și de sprijinul vreunui partizan de vază din rândurile creștinilor și a împărțit în cele din urmă Imperiul în două tabere: cea a iconodulilor, în Italia, Grecia și insule, în fruntea acestora aflându-se monahii, și cea a iconomahilor, în special în părțile din Asia Mică.

Papa Grigorie al II-lea a refuzat să-l recunoască pe noul patriarh iconoclast Anastasius şi i-a trimis lui Leon al III-lea o scrisoare în care-i atrăgea atenţia că nu-i este îngăduit împăratului să promulge edicte în chestiuni de credinţă şi nici să modifice vechile dogme al Bisericii, căci dogmele sunt de competenţa episcopilor, nu a împăratului .

Noul papă Grigorie al III-lea(731-741) a ținut în anul 731 un sinod la Roma, la care au participat 93 de episcopi apuseni, în care iconoclasmul a fost condamnat ca erezie şi s-a hotărât ca pe viitor *„oricine ar devasta, ar distruge, ar profana sau ar huli icoanele Mântuitorului, ale Fecioarei Maria, ale Sfinţilor Apostoli sau ale sfinţilor să nu fie împărtăşit cu Trupul şi Sângele Mântuitorului”*.

Opoziția papei l-a determinat pe Leon să revoce jurisdicția papală asupra teritoriilor apusene ale Imperiului, Calabria, Sicilia, Epirul, Iliria, Macedonia, Thesalia, Achaia, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Moesia, Dardania și Prevalis, pe care le-a supus jurisdicției patriarhului de Constantinopol. Acțiunea lui Leon nu a făcut decât să adâncească și mai mult ruptura dintre Roma și Constantinopol, papii îndreptându-și atenția spre regii franci Carol Martel(715-741), Pipin cel Scurt(741-768) și, mai ales, Carol cel Mare(768-814).

Alături de patriarhul Gherman și de papii Grigorie al II-lea și Grigorie al III-lea a luptat pentru apărarea cinstirii icoanelor și Sfântul Ioan Damaschin(675-749), care a alcătuit trei tratate în care demonstra ortodoxia cultului sfintelor icoane. În aceste scrieri Sfântul Ioan justifică reprezentarea iconografică a Mântuitorului prin dogma întrupării Fiului lui Dumnezeu, arată că icoana este un simbol și un intermediar între om și divinitate și că orice acțiune împotriva icoanei este îndreptată împotriva celui reprezentat în ea, acuzându-i astfel pe iconoclaști de sacrilegiu.

Leon al III-lea, care fusese crescut în regiunile orientale, unde ideile iconoclaste erau foarte răspândite, socotindu-se „împărat și preot”, a impus iconoclasmul ca doctrină oficială a Imperiului din convingeri religioase. El a murit de hidropizie în iunie 741 după o domnie lungă și reușită, lăsând pe tron pe fiul său Constantin, pe care-l asociase la domnie încă din anul 720, care a continuat politica iconoclastă a tatălui său cu și mai multă furie.

IX.3. Acutizarea crizei iconoclaste

Disputele iconoclaste au atins punctul culminant sub domnia lui Constantin al V-lea Copronimul(Cabalinul)(741-775). Prima acțiune a lui Constantin împotriva icoanelor a constat în întrunirea unui sinod în anul 754, care se voia ecumenic, în palatul imperial din Hieria, care să se condamne cinstirea icoanelor ca erezie. La sinod a participat un număr de 338 de episcopi din tot Orientul, dar patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului și papa n-au trimis reprezentanți, lipsindu-l astfel, din start, de voitul caracter ecumenic. Conducerea sinodului a fost încredințată episcopului Teodosie Apsimar al Efesului. Documentele privitoare la desfășurarea sinodului au fost distruse după biruința iconodulilor, dar concluziile sale dogmatice sunt cunoscute din tomos-ul sinodului al VII-lea ecumenic la care au fost combătute cuvânt cu cuvânt.

Hotărârile sinodului iconoclast din anul 754 au la bază argumentele teologice furnizare de însuși împăratul Constantin al V-lea, care a compus două tratate teologice și câteva discursuri împotriva cinstirii icoanelor, mutând problema pe teren hristologic.

Potrivit acestuia, atunci când pictează chipul lui Hristos, zugravul reprezintă fie numai umanitatea Sa, separând-o de divinitate, ceea ce înseamnă nestorianism, fie pe amândouă, dar atunci circumscrie divinitatea în umanitate, ceea ce este absurd, fie contopește ambele firi, ceea ce înseamnă monofizism. Concepția împăratului Constantin ignora însă ceea ce s-a stabilit la sinodul al IV-lea ecumenic, care face distincția clară între natură și ipostas atunci când tratează despre unirea celor două firi, dumnezeiască și omenescă, în persoana Mântuitorului Iisus Hristos.

Iconoclaștii afirmau, de asemenea, că icoana este identică ori consubstanțială cu prototipul iar icoana materială nu poate atinge niciodată o astfel de identitate cu prototipul, motiv pentru care singura reprezentare a lui Hristos pe care o acceptau era Euharistia, înțeleasă doar ca „chip” și „simbol”, nu ca prefacere și prezență reală a trupului și sângelui Mântuitorului Iisus Hristos.

Deși se pare că împăratul a negat rolul Fecioarei Maria şi al sfinţilor de mijlocitori ai creştinilor înaintea Mântuitorului Hristos, încercând să impună interzicerea cultului Fecioarei Maria, al sfinților și al sfintelor moaște, sinodalii s-au opus. Mai mult, sinodalii au adoptat o anatemă împotriva celor ce ar condamna invocarea Fecioarei în rugăciuni sau ar nega că ea mijloceşte pentru creştini înaintea Fiului său.

Aplicarea hotărârilor sinodului din anul 754 nu a întâmpinat nicio opoziţie din partea episcopilor din imperiu, dar s-a lovit de o vie opoziție din partea credincioșilor și mai ales a monahilor, împotriva cărora Constantin a declanșat o violentă persecuție. În anul 761 au fost martirizaţi monahul Petru Calybitul, din mănăstirea Blachernae, şi Ioan, stareţul mănăstirii Monagria iar în anul 764 Sfântul Ştefan cel Tânăr, de la mănăstirea Sfântul Auxențiu. În aceeaşi periaodă au fost ucişi 38 de monahi de la mănăstirea Pelekete, din Hellespont, în fruncte cu ieromonahul Theosteriktos, iar mănăstirea a fost incendiată.

În anul 765 împăratul Constantin a impus tuturor supușilor săi să jure cu mâna pe cruce că se leapădă de cinstirea icoanelor și a sfintelor moaște. Primul care s-a supus dispoziției imperiale a fost patriarhul Constantin al II-lea(754-766) al Constantinopolului, care fusese numit patriarh de împărat după sinodul din anul 754, acesta îndemnându-i pe toți să-i urmeze exemplul. La scurt timp însă patriarhul însuși a fost exilat și apoi executat, alături de alți unsprezece demnitari, sub acuzația de complot.

Monahii au fost alungați din mănăstiri și obligați să defileze în hipodrom de mână cu câte o călugăriță, în huiduielile mulțimii, iar mănăstirile au fost închise, demolate unele sau transformate în cazarme în care au fost cazați soldați. Strategul themei Thrakesion, Mihail Lachanodrakon a mers mult mai departe cu acțiunile iconoclaste și iconomahe. Acesta a ars nu doar sfintele icoane, ci și moaștele sfinților și manuscrisele religioase cu miniaturi, a confiscat și a vândut bunurile mănăstirești iar pe călugări i-a obligat să se căsătorească, cei care s-au opus fiind orbiți sau exilați, astfel încât în anul 772 acesta reușise performanța de a eradica monahismul în thema sa.

Icoanele din biserici și mănăstiri au fost distruse și înlocuite cu scene de vânătoare, animale și flori pe întreg cuprinsul Imperiului Bizantin, sfintele moaște aruncate în mare sau arse. Racla cu moaştele Sfintei Eufimia din biserica cu acelaşi nume din Calcedon, unde se desfăşurase cel de-al IV-lea sinod ecumenic, a fosr aruncată în mare, valurile scoţând-o la ţărm în Lemnos, de unde a fost luată de

creştini şi păstrată cu cinste. Rugăciunile către Fecioara Maria şi către sfinţi au fost interzise, cei care erau surprinşi că se roagă Fecioarei sau sfinţilor fiind aspru pedepsiţi. Împăratul a căzut în cele din urmă în erezia nestoriană, susţinând că Fecioara nu poate fi numită „Maica lui Dumnezeu" sau „Născătoare de Dumnezeu" ci „Maica lui Hristos".

Pe când în Imperiul Bizantin teroarea iconoclastă atingea apogeul, în Răsăritul creştin aflat sub oupaţia sarazinilor icoanelor continuau să fie venerate de creştini în biserici şi în particular. Nefiind sub stăpânirea împăratului bizantin iconoclast, patriarhii ortodocşi Cosma al Alexandriei, Theodor al Antiohiei şi Theodor al Ierusalimului au avut libertatea de a întruni un sinod în duminica Rusaliilor anului 763, care a justificat ortodoxia venerării sfintelor icoane şi a anatematizat iconoclasmul ca erezie.

La Roma papa Ştefan al IV-lea(768-772) a convoct un sinod în anul 769 la Lateran, în şedinţa a IV-a fiind confirmat cultul sfintelor icoane şi anatematizat iconoclasmul.

Teroarea iconoclastă a împăratului Constantin al V-lea a încetat odată cu moartea sa. În vara anului 775, în timp ce se afla în campanie împotriva bulgarilor, împăratul Constantin al V-lea s-a îmbolnăvit şi a murit în drum spre capitală, strigând pe patul de moarte, cuprins de remușcări, că a fost dat de viu focului nestins pentru că a luptat împotriva icoanelor și cerând clericilor să se roage pentru el Fecioarei, pe care o hulise atât de mult în timpul vieții prin încercările de a interzice cultul ei.

La urcarea pe tron a fiului lui Constantin al V-lea din prima căsătorie cu prințesa chazară Irina, Leon al IV-lea Chazarul(775-780), situația acestuia nu a fost foarte ușoară din cauza faptului că tatăl său îi numise caesari și pe fiii săi din cea de a doua căsătorie, Cristofor și Nikefor, iar în contextul disputei iconoclaste aceștia ar fi putut oricând să treacă de partea taberei adverse celei pe care ar fi susținut-o Leon și să pretindă tronul. Leon a ştiut totuşi să menţina echilibrul între iconoduli și iconoclaşti şi, deși a menținut în vigoare decretele sinodului de la Hieria din anul 754, a arătat îngăduință față de iconoduli, acceptând ca unele scaune episcopale să fie ocupate de monahi și de susținători ai cultului icoanelor. De asemenea, Leon a reuşit să determine armata, suplimentând soldele, să ceară încoronarea fiului său Constantin ca urmaș al său și apoi, în urma descoperirii unui complot în care a fost implicat Nikefor, să-i retragă acestuia titlul de caesar.

În anul 780, la doar două săptămâni de la alegerea în scaunul patriarhal a lui Pavel al IV-lea(780-784) în locul defunctului Nichita I(766-780), Leon a descoperit că şase din principalii înalţi funcţionari de la Curte erau iconodului, arestându-i. De asemenea, tot atunci a descoperit ascunse în patul împărătesei Irina două icoane. Faptul, pentru că s-a petrecut în ascuns, l-a iritat pe Leon, care i-a pedepsit public pe funcționarii vinovați, și a exilat-o pe soția sa. Cei doi nu au mai apucat să se

împace pentru că Leon a murit în condiții suspecte în toamna acelui an. Moartea sa a marcat încheierea primei perioade iconoclaste în Imperiu.

La moartea tatălui său Leon, Constantin al VI-lea(780-802) nu avea decât zece ani, astfel că mama sa Irina a preluat puterea ca regentă.

Împărăteasa Irina, iconofilă convinsă fiind, a acordat iconodulilor libertatea de a venera icoanele. Racla cu moaştele Sfintei Eufimia a fost readusă din insula Lemnos cu mare cinste şi reinstalată în biserica din Calcedon, monahii s-au reîntors din exil şi mănăstirile au fost redeschise.

După ce a îndepărtat pericolul reprezentat de arabi în Asia, cu care a încheiat o pace pe trei ani, și de slavi în Balcani, care au fost învinși în campania din anul 783 de eunucul Staurakios, cel care avea să fie omul de încredere al împărătesei timp de două decenii, Irina a început să se gândească la restabilirea oficială a cultului icoanelor.

În luna august a anului 784 patriarhul Pavel, înbolnăvindu-se, s-a retras din scaunul patriarhal la mănăstirea Sfântul Flor, pocăindu-se pentru greşeala de a fi jurat să nu restabilească cultul icoanelor şi să nu venereze icoanele, și în locul său a fost ales patriarh secretarul imperial Tarasie(784-806), om devotat împărătesei, consacrat la 25 decembrie acelaşi an. Tot în luna august a anului 784 împărăteasa a trimis papei Adrian I (772-795) o ambasadă cu propunerea de a participa la un sinod ecumenic.

Papa a remis împărătesei o epistolă prin care răspundea favorabil intenţiei sale de a întruni un nou sinod ecumenic dar în care protesta de numirea patriarhului de Constantinopol *universalis patriarcha*, susţinând că doar episcopul Romei poate deţine titlul de *universalis(ecumenic)* în virtutea primatului pe care Mântuitorul Iisus Hristos i l-a conferit Sfântului Apostol Petru, al cărui succesor este episcopul Romei.

Sinodul a fost convocat de Irina pentru anul 786 și ședința de deschidere s-a ținut la 7 august în biserica Sfinților Apostoli din Constantinopol. Însă, în timp ce starețul mănăstirii Sakkudion din Bithynia, celebrul Platon, un înfocat apărător al icoanelor, și-a început cuvântul împotriva sinodului de la Hieria din anul 754, soldații iconoclaști din garda imperială au năvălit în baptisteriul bisericii cu armele în mâini, amenințându-i pe participanți. Episcopii iconoclaști, profitând de situația neprevăzută, s-au alăturat soldaților, bătând din palme și strigând „Am învins!”

IX. 4. Sinodul al VII-lea ecumenic

Deși încercarea de a restabili cultul icoanelor a început cu un eșec, Irina nu s-a descurajat. Pretextând o campanie împotriva arabilor, împărăteasa a îndepărtat din capitală trupele iconoclaste, trecându-le în Asia, unde au fost dezarmate și lăsate la vatră, și le-a înlocuit cu trupe loiale iconodule. După această mișcare Irina a

convocat iarăși sinodul care, pentru mai multă siguranță, s-a ținut la Niceea. Sinodul s-a deschis la 24 septembrie 787 în biserica Sfânta Sofia, unde s-au ținut șapte ședințe, și s-a încheiat la 13 octombrie în palatul Magnaura din Constantinopol unde s-a desfășurat a opta ședință, la care au participat și împăratul Constantin al VI-lea și mama sa, împărăteasa Irina.

În primele trei sesiuni sinodul a luat în discuţie situaţia a zece episcopi iconoclaşti care au abjurat erezia pe care o susţinuseră până atunci, reintegrându-i în comuniunea Bisericii şi confirmându-i în scaunele lor episcopale.

În cea de-a II-a sesiune, după ce a citit epistola papei Adrian I, patriarhul Tarasie a exprimat învăţătura de credinţă ortodoxă despre cinstirea sfintelor icoane, arătând că acestora se acordă o *„cinstire relativă pentru că ele au fost făcute în numele lui Hristos și al Maicii Sale, Pururea Fecioara Maria, ca și în numele Sfinților Îngeri și ale tuturor sfinților, dar că dăm numai lui Dumnezeu adorarea și credința noastră”*.

În sesiunea a III-a sinodului episcopul Constantin al Constatiei din Cipru afirma: *„Accept și salut cu profund respect sfintele icoane, dar în ce privește adorarea, o rezerv exclusiv Sfintei Treimi”*. Fiind greşit înţeleasă şi tradusă inexact de teologii franci ai lui Carol cel Mare, această afirmaţie i-a făcut pe episcopii apuseni întruniți în sinodul de la Francfurt din anul 794 să creadă că se dă icoanelor aceeași cinstire ca și Sfintei Treimi, motiv pentru care aceştia au privit cu suspiciune sinodul al VII-lea ecumenic.

Sesiunea a IV-a a fost dedicată argumentării cinstirii sfintelor icoane cu texte din Sfânta Sciptură şi din scrierile Sfinţilor Părinţi. La finalul acestei şedinţe, la propunerea episcopului Eftimie al Sardelor, după o adeziune formală la hotărârile dogmatice ale primelor şase sinoade ecumenice, sinodul a adoptat o mărturisire de credinţă în care se arăta că *„acceptăm sfintele şi cinstitele icoane, le venerăm şi le îmbrăţişăm cu sărutare după predania veche a sfintei Biserici Universale, adică a Sfinţilor Părinţi, care au cinstit aceste icoane ale marelui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos Întrupat, ale Preasfintei şi Neprihănitei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu, ale sfinţilor îngeri fără de trup, care s-au arătat în chip de om celor drepţi, de asemenea icoanele sfinţilor apostoli, ale profeţilor, martirilor şi ale tuturor sfinţilor. Prin acestea ne amintim de prototip şi suntem îndreptaţi la o anume participare la sfinţenia lui”*.

În sesiunea a V-a au fost citite acele texte ale Sfinţilor Părinţi care păreau a fi sau pe care iconoclaştii le-au interpretat în sens iconoclast, după care sinodul a anatematizat şi distrus scrierile iconoclaste şi i-a anatematizat pe iconoclaşti.

În cea de-a VI-a şedinţă sinodalii au citit şi combătut cu argumente scripturistice şi patristice orosul sinodului iconoclast de la Hieria din anul 754. Episcopul Grigorie al Neocezareei a dat citire punct cu punct celor stabilite la

Hieria iar diaconii Ioan şi Epifanie de la Sfânta Sophia au răspuns cu argumentarea ortodoxă pregătită, cel mai probabil, de patriarhul Tarasie.

Cu acest prilej, pentru că sinodul de la Hieria din anul 754 şi-a arogat calitatea de ecumenic, au fost precizate criteriile pe care trebuie să le întrunească un sinod pentru a fi socotit ecumenic. Un prim criteriu este cel al stabilirii adevărului de credinţă sub asistenţa Sfântului Duh. Un al doilea este cel al receptării hotărârilor dogmatice al sinodului în întreaga lume creştină. Numărul participanţilor şi acceptarea hotărârilor dogmatice ale sinoadelor ecumenice anterioare sunt alte criterii necesare ale ecumenicităţii, dar aceste nu sunt şi suficiente.

De asemenea, pentru că iconoclaştii i-au acuzat pe cei ce nu le împărtăşeau credinţa, marea majoritate a membrilor Bisericii, că au căzut în idololatrie, sinodalii au arătat că Biserica în întregul ei este infailibilă în virtutea faptului că infailibil este Capul ei, Mântuitorul Iisus Hristos. Totodată, s-a explicat diferenţa dintre icoană şi idol prin prisma relaţiei sacre sau profane cu prototipul. Icoana este sacră pestru că prototipul ei este sfânt în timp ce idolul este condamnabil pentru că prototipul său, zeitatea pe care o închipuie, este fictivă şi condamnabilă.

O precizare extrem de importantă referitoare la sfinţenia icoanei făcută cu acest prilej este aceea că icoana devine sfântă prin înscrierea pe ea a numelui celui reprezentat, al Mântuitorului Iisus Hristos, al Maicii Domnului sau al sfântului. Nu exista, aşadar, în acea epocă o rânduială liturgică de sfinţire a icoanei, aşa cum există astăzi.

Pentru că iconoclaştii i-au acuzat în mod absurd pe iconodului de două erezii contrare, dioprosofism şi monofizism, sinodalii întruniţi la Niceea au arătat că în icoană nu este reprezentată firea umană a lui Hristos, ci Hristos Domnul Întrupat, firea sa dumnezeiască fiind împreună-circumscrisă cu cea umană în icoană după cum a fost împreună-circumscrisă cu cea umană şi la Naştere şi la Răstignire, pe de o parte. Pe de altă parte, pentru că icoana lui Hristos este zugrăvită datorită firii umane, între icoană şi prototip este identitate numai după nume, nu şi după fire.

În finalul şedinţei s-a stabilit deosebirea dintre adorarea cuvenită numai lui Dumnezeu şi venerarea cuvenită sfintelor icoane.

S-a demonstrat şi că textele patristice folosite de ereticii iconoclaşti în susţinerea ereziei lor erau fie apocrife, fie trunchiate, fie falsificate, fie greşit interpretate.

Hotărârea de credinţă a sinodului a fost promulgată şi semnată de toţi participanţii la sinod în cea de-a VII-a sesiune, desfăşurată la 13 octombrie. Această hotărâre pare să fi fost inspirată, dacă nu chiar alcătuită, de patriarhul Tarasie. În această hotărâre de credinţă sinodalii afirmau că mărturisesc, *„cu toată convingerea şi claritatea că, precum semnul sfintei şi de viaţă făcătoarei Cruci, tot astfel şi sfintele icoane demne de cinstire, să fie pictate sau lucrate în mozaic sau din alt material şi să fie aşezate în sfintele biserici ale lui Dumnezeu, pe sfintele*

vase şi veşminte, ca fresce sau icoane portabile, în case sau la răspântii (...) căci cu cât sunt mai des contemplate aceste reprezentări biblice, cu atât este mai mult *îndreptat credinciosul să-şi amintească de prototip, să-i urmeze exemplul, să-i aducă cucernică venerare prin manifestări pioase, fără a fi aceasta înţeleasă ca adorare, care se cuvine numai lui Dumnezeu, ci ca acea venerare adusă sfintei şi de viaţă făcătoarei Cruci, Sfintei Evanghelii, şi altor sfinte obiecte, adică prin tămâiere şi aprindere de lumânări şi candele, cum ne învaţă vechea Tradiţie, căci cinstea adusă icoanei se ridică la cel reprezentat în icoană. Cine cinsteşte icoana, cinsteşte persoana zugrăvită pe ea"*.

În această ultimă şedinţă de lucru sinodul a adoptat şi un număr de 22 de canoane, prin care se urmărea restabilirea riguroasă a vieții morale creștine și a vieții bisericești. Sub influența monahilor studiți sinodul reafirma autonomia absolută a Bisericii față de Stat, Biserica fiind singura îndreptățită să decidă, potrivit canoanelor, cu privire la alegerea membrilor ierarhiei sale, fiind contestată împăratului, considerat până atunci egalul Apostolilor, dreptul și autoritatea de a alege sau a se implica în alegerea episcopilor(can.3). Sinodul a mai hotărât ca moaștele sfinților să fie așezate, după rânduială, în toate bisericile care în timpul prigoanei iconoclaste fuseseră târnosite fără sfinte moaște(can.7) iar bisericile și mănăstirile care fuseseră transformate în timpul persecuției în cazarme ori arsenale sau vândute să fie retrocedate și restabilite în vechea stare(can.14). Pentru ridicarea nivelului moral al monahismului și clerului sinodul a condamnat simonia, luxul, a oprit mutarea dintr-o mănăstire în alta sau dintr-o parohie în alta fără aprobarea egumenului sau episcopului și a revenit și a insistat asupra demixtării mănăstirilor.

Şedinţa solemnă de închidere a lucrărilor celui de-al VII-lea sinod ecumenic s-a desfăşurat la Constantinopol în ziua de 23 octombrie în palatul Magnaura. Cu această ocazie a fost citit în prezenţa împărătesei Irina şi a fiului său horosul adoptat în ultima sesiune desfăşurată la Niceea, după care cei doi împăraţi au semnat hotărârile sinodului în aclamaţiile participanţilor.

Marele merit al sinodului al VII-lea ecumenic de la Niceea, dincolo de restaurarea cultului icoanelor, este acela de a fi elaborat doctrina ortodoxă despre necesitatea și sensul cinstirii icoanei. Odată cu stabilirea teologiei icoanei sinodul a restabilit și rolul artei creștine, în Bizanț teologia icoanei și arta creștină devenind inseparabile.

Hotărârile dogmatice ale celui de-al VII-lea sinod ecumenic au fost receptate în întreaga lume creştină cu o excepţie, reprezentată de Carol cel Mare şi telologii de la Curtea sa, care au respins în egală mpăsură atât sinodul de la Hieria din anul 754, cât şi sinodul de la Niceea din anul 787. Două au fost cauzele care au condus la această atitudine a regelui franc şi a teologilor săi. Una a fost de natură politică şi a fost determinată de atitudinea împărătesei bizantine Irina, care a rupt logodna fiului său Constantin al VI-lea cu fiica lui Carol, de confruntările din Iliria şi de

politica bizantină din Italia, toate aceste evenimente provocând resentimentele regelui franc faţă de bizantini. Cea de-a doua a fost de natură teologică, dar a fost provocată de traducerea greşită a actelor sinodului din greacă în latină de către un autor care nu cunoştea bine nici greaca, nici latina. În exemplarul trimis regelui franc expresia „a cinsti icoanele" era tradusă cu „a adora icoanele" iar cuvintele episcopului Constantin al Constatiei din Cipru *„Accept și salut cu profund respect sfintele icoane, dar în ce privește adorarea, o rezerv exclusiv Sfintei Treimi"* erau traduse prin *„accept şi îmbrăţişez imaginile cultului adorării pe care îl închin Sfintei Treimi consubstanţiale şi de viaţă făcătoare"*.

Răspunsul lui Carol cel Mare, la sfatul consilierului său Alcuin, a fost categoric împotriva acceptării sinodului de la Niceea. Teologii franci au combătut şi respins punct cu punct hotărârile dogmatice de la Niceea în lucrarea *Libri Carolini*.

Neînţelegând asemeni răsăritenilor rolul latreutic al icoanei în cult şi însemnătatea ei teologică, şi urmând liniei papei Grigorie cel Mare, teologii franci au rămas ancoraţi în învăţătura despre funcţiile didactică şi estetică ale icoanei, hotărând la sinodul de la Frankfurt din anul 794 că *„Nici unul, nici celălalt sinod nu merită desigur titlul de al Şaptelea: ataşati doctrinei ortodoxe, care doreşte ca imaginile să nu servească decât la împodobirea bisericilor şi în amintirea acţiunilor trecute (...), noi nu mai dorim să interzicem imaginile conform unuia dintre concilii, nici să le adorăm conform celuilalt şi respingem actele acestui sinod ridicol"*.

Papa Adrian I a respins *Libri Carolini* şi condamnarea sinodului de la Niceea pronunţată de sinodul de la Frankfurt, dar a ezitat şi să recunoscă hotărârile niceene, pentru a nu-l supăra pe regele franc.

IX.5. Faza a doua a iconoclasmului bizantin şi victoria finală a ortodoxiei

Problema cinstirii icoanelor a fost redeschisă de împăratul Leon al V-lea Armeanul(813-820), care l-a desemnat pe învățatul iconoclast Ioan Grammaticul să adune documentația teologică necesară pentru întrunirea cu succes a unui nou sinod iconoclast. Atitudinea iconoclastă a împăratului s-a lovit de opoziția dură a patriarhului Nikefor I Mărturisitorul(806-815), a lui Thedor Studitul, a lui Theofan Mărturisitorul și a altor călugări. Patriarhul a fost depus și înlocuit cu Teodot Melissenos Cassiteras(815-821) iar monahii studiți exilați. În anul 815, la scurt timp după Paști, Leon a întrunit un nou sinod iconoclast în Sfânta Sofia, prezidat de noul patriarh, sinod care a reiterat principiile sinodului de la Hieria din anul 754.

Conducatorii opoziției antiiconoclaste au fost și de această dată monahii, în mod deosebit studiții, în frunte cu Theodor Studitul. Acesta a reafirmat principiul neamestecului puterii laice în treburile Bisericii.

Noua persecuție iconoclastă a fost foarte dură, icoanele, sfintele vase și odoarele bisericești cu chipuri de sfinți fiind distruse iar cinstitorii acestora exilați, mutilați și chiar uciși. De nemulțumirea generată de persecuție a profitat Mihail al II-lea de Amorium(820-829), întemeietorul dinastiei amoriene. Susținătorii acestuia l-au asasinat pe Leon chiar în ziua Crăciunului anului 820, în sfântul altar al Sfintei Sofii.

Deși a fost un om lipsit de cultură, Mihail al II-lea a dat dovadă că este înzestrat cu simțul măsurii. El a pus capăt disputelor religioase și persecuțiilor, a chemat din exil pe monahi, inclusiv pe Theodor Studitul și pe Nikefor Mărturisitorul, fără însă a restabili cultul icoanelor. Mihail nu a recunoscut nici sinoadele iconoclaste și nici pe cel de la Niceea, iar după moartea lui patriarhului Teodot Melissenos a preferat pe tronul patriarhal tot un iconoclast, iar Ioan Grammaticul, cunoscut iconoclast, a fost ales dascăl al fiului său Theofil.

Din punct de vedere al situației religioase domnia lui Theofil(829-842) a reprezentat ultima fază de înflorire a iconoclasmului bizantin. Persecuția declanșată de Theofil împotriva celor ce cinsteau icoanele a amintit de cea a lui Constantin al V-lea. Politica iconoclastă a împăratului a fost susținută de Ioan al VII-lea Grammaticul(837-843), pe care l-a ridicat în anul 837 pe scaunul patriarhal al Constantinopolului. Au avut de suferit, pe lângă monahi, zugravii de icoane, obligați să renunțe la a picta icoane și să abordeze subiecte profane. Unui astfel de pictor, Lazăr, care nu s-a supus ordinului imperial, i-au fost arse mâinile cu fierul înroșit, pentru a nu mai putea picta. După ce s-a tămăduit, acesta a realizat icoana Sfântului Ioan Botezătorul. Persecuția s-a limitat însă doar la capitală și la împrejurimi, în Grecia, în insule și chiar în Asia Mică, altădată patria iconoclasmului, icoanele fiind cinstite. Chiar Theodora, soția lui Theofil, împreună cu mama și fiicele sale cinsteau pe ascuns icoanele.

Iconoclasmul nu a supraviețuit morții împăratului, survenită în ianuarie 842, Theodora, soția sa, regentă pe timpul cât fiul său Mihail al III-lea(842-867) a fost minor, restabilind definitiv cultul icoanelor în Bizanț.

Prima măsură importantă adoptată de Theodora după preluarea puterii a fost aceea de a restabili cultul icoanelor. Pentru a nu întâmpina piedici în ducerea la îndeplinire a hotărârii sale Theodora a pregătit terenul vreme de un an. În acest scop Theodora l-a înlăturat de pe scaunul patriarhal pe Ioan al VII-lea Grammaticul, pe care l-a înlocuit cu Metodie I (843-847), un iconodul convins, care avusese de suferit pe timpul persecuției lui Mihail al II-lea. Apoi, în luna martie a anului 843 împărăteasa a convocat un sinod la Constantinopol care a proclamat solemn restabilirea cultului icoanelor. Deși actele sinodului nu s-au păstrat, conținutul acestora este cunoscut din alte izvoare. Sinodul din anul 843 a confirmat hotărârile dogmatice și canoanele sinodului al VII-lea ecumenic de la Niceea din anul 787, precum și pe ale celorlalte șase sinoade ecumenice, aruncând

anatema asupra tuturor ereticilor. Hotărârile sinodului au fost consemnate într-un Sinodikon, care a fost citit în toate bisericile din Imperiu în prima duminică din Postul Mare, zi care a căzut atunci la 11 martie, duminică numită până astăzi Duminica Ortodoxiei.

Restabilirea ortodoxiei a însemnat și sfârșitul marilor dispute teologice în Bizanț. În privința raporturilor Biserică-Stat, au eşuat atât încercările împăraților iconoclaști de a supune Biserica puterii imperiale, cât și cele ale lui Theodor Studitul de a emancipa total Biserica față de puterea imperială, Statul și Biserica continuând să colaboreze foarte strâns în continuare, dar de pe altă poziție, Statul exercitând un fel de tutelă asupra Bisericii.

După restabilirea cultului icoanelor la sinodul de la Constantinopol din anul 843, atât împărăteasa Theodora, cât și patriarhul Metodie au manifestat moderație față de iconoclaști, ceea ce a nemulțumit partida zeloților, a monahilor studiți intransigenți. După moartea patriarhului Metodie, în anul 847, pe scaunul patriarhal a urcat Ignatie(847-858/867-877), fiul fostului împărat Mihail I, care era susținut de partida monahilor zeloți.

Bibliografie:

MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio,* XII, Leipzig, 1901, XIII, Leipzig, 1902; Sfântul IOAN DAMASCHIN, *Cultul sfintelor icoane(cele trei tratate contra iconoclaştilor)*, traducere pr.D.Fecioru, Bucureşti, 1998; Sfântul TEODOR STUDITUL, *Iisus Hristos, prototip al icoanei sale, tratatele contra iconomahilor*, studiu introd. şi traducere de Diac.Ioan I.Ică jr., Ed.Deisis, Alba Iulia, 1994; Sfântul TEODOR STUDITUL, *Despre sfintele icoane; Contra ereticilor iconomahi*, traducere, introd., note şi indici de Protos.Teodosie Paraschiv, Ed.Fotini, Galaţi, 2008; Sfântul TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, trad., introd. şi note de Mihai Ţipău, col. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, s.n., 7, Ed.Basilica, Bucureşti, 2012; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux,* XVIII, traduction française par H.Leclercq, tome III, deuxième partie, Paris, 1910, pp.601-804; Charles Joseph HEFELE, *Histoire des conciles d`apres les documents originaux*, XVIII, traduction française par H.Leclercq, tome IV, première partie, Paris, 1911, pp.110-115; Pr.Nicolae CHIFĂR, *Istoria creştinismului*, II, Trinitas, Iaşi, 2000, pp.257-312; Leonid USPENSKY, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, studiu introd. şi traducere de Teodor Baconsky, Ed.Anastasia, 1994; Egon SENDLER, *Icoana, chipul nevăzutului, elemente de teologie, estetică şi tehnică*, traducere de Ioana Caragiu, Florin Caragiu şi monahia Ilie Doiniţa Teodosia, Ed.Sofia, Bucureşti, 2005;

X. SINOADELE UNIONISTE DE LA LYON(1274) ȘI FERRARA-FLORENȚA(1438-1439)

Uzurparea puterii imperiale, mai întâi prin înlăturarea de la putere a minorului Ioan Lascaris, fiul defunctului împărat Theodor al II-lea Lascaris(1254-1258) și moștenitorul legitim al tronului bizantin, şi apoi prin orbirea acestuia, pentru a nu mai putea emite pretenţii la tron, l-a adus pe noul împărat Mihail al VIII-lea Paleologul(1261-1282) în situaţia de a fi contestat atât din interior, cât şi din exterior.

În interior împăratul Mihail a fost contestat de partizanii minorului Ioan Lascaris şi de susţinătorii patriarhului Arsenie I Autoreianos(1261-1265) care, din cauză că l-a excomunicat pe Mihail pentru gestul de cruzime îndreptat împotriva succesorului legitim la tron, a fost scos din scaunul patriarhal şi exilat, acţiune ce a provocat în sânul Bisericii Constantinopolitane o schismă deosebit de gravă, care a tulburat viaţa bisericească mult timp după moartea patriarhului Arsenie şi a împăratului Mihail.

Prin faptul că partizanii lui Ioan Lascaris s-au aliat cu arseniţii, susţinătorii patriarhului Arsenie, schisma a căpătat şi conotaţie politică, devenind cu atât mai gravă cu cât fanatismul arseniţilor putea fi oricând exploatat de adversarii politici ai împăratului Mihail.

În locul lui Arsenie a fost ridicat patriarh episcopul Gherman al III-lea de Adrianopole(1265-1266). Acesta a intervenit pe lângă împărat în favoarea predecesorului său, obţinând în cele din urmă anularea acuzaţiilor aduse şi ridicarea excomunicării, dar nu şi libertatea. Patriarhul Gherman al III-lea a fost nevoit, în urma jocurilor politice ale împăratului şi a intrigilor de palat, să-şi dea demisia foarte repede.

Alegerea unui nou patriarh în persoana lui Iosif I(1266-1275/1282-1283), duhovnicul împăratului, care a jucat un rol decisiv în depunerea patriarhului Arsenie şi în abdicarea patriarhului Gherman, a provocat reacţia arseniţilor. Aceştia s-au împotrivit noului patriarh, afirmând că Iosif a fost excomunicat de Arsenie. Acuzaţia, susţinută cu testamentul patriarhului Arsenie şi cu alte documente, era deosebit de gravă, având în vedere că alegerea unui excomunicat era lovită de nulitate, asemenea tuturor actelor săvârşite de acesta, sacramentale sau politice. Schisma s-a adâncit „atât de mult încât diviza familii şi ridica pe tată împotriva fiului şi pe mamă împotriva fiicei. Nenumăraţi călugări vagabonzi alergau din ţinut în ţinut, (…) pentru restabilirea patriarhului Arsenie în scaun”.

În exterior împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul era contestat de Carol de Anjou al Siciliei, a cărui intenţie era de a organiza o cruciadă pentru recucerirea

Constantinopolului, pe care-l primise ca dotă în urma căsătoriei în anul 1267 cu fiica ultimului împărat latin de Răsărit, Balduin al II-lea(1228-1261).

În situaţia în care se afla, Mihail s-a văzut nevoit să-şi asigure cumva recunoaşterea legitimităţii domniei. Dacă în interior problema arseniţilor a fost rezolvată prin persecutarea acestora, pentru îndepărtarea pericolului reprezentat de Carol de Anjou nu existau decât două opţiuni. Cea dintâi şi cea mai simplă era soluţia militară. Aceasta era însă inacceptabilă pentru Mihail, deoarece n-ar fi putut face faţă unei coaliţii. A doua opţiune, pe care Mihail Paleologul a şi ales-o de fapt, a fost cea diplomatică. Această soluţie implica însă şi Biserica deoarece Mihail, pentru a salva Imperiul, a cerut ajutorul papei, singurul care îl putea împiedica pe Carol de Anjou să pornească ofensiva împotriva Constantinopolului. În schimbul încheierii unui acord politic împăratul bizantin a promis papei că va realiza unirea Bisericii Ortodoxe cu Biserica Romei.

X. 1. Tratativele premergătoare unirii Bisericilor; „unirea” de la Lyon

Discuţiile în vederea încheierii unirii Bisericilor au început încă din 1263, când papa Urban al IV-lea(1261-1264) a trimis, la 28 iulie, o ambasadă la Constantinopol cu propunerea unirii bisericeşti în schimbul păcii. Pentru că Mihail dorea încheierea mai întâi a unui acord politic şi apoi a unuia religios, în timp ce papa voia exact contrariul, nu s-a ajuns la niciun rezultat. În această situaţie, în mai 1264, papa Urban a cerut organizarea unei cruciade pentru recucerirea Bizanţului. Iminenţa pericolului l-a determinat pe împăratul bizantin să facă papei o nouă propunere de unire a Bisericilor. În iunie 1264 papa a trimis la Constantinopol o nouă ambasadă care să discute condiţiile unirii. Nici de această dată nu s-a ajuns la un rezultat favorabil unirii Bisericilor.

Relaţiile dintre Constantinopol şi Roma au continuat şi în timpul pontificatului lui Clement al IV-lea(1265-1268). Acesta era hotărât „să nu se mai lase deturnat de la o lucrare atât de sfântă (unirea) prin insinuările perfide ale episcopilor şi clericilor rău intenţionaţi”.

În anul 1267 Clement al IV-lea a trimis la Constantinopol o mărturisire de credinţă, pe care bizantinii să o accepte şi pe baza căreia să se realizeze unirea, arătând că acea mărturisire cuprinde doctrina Bisericii Catolice şi că, dacă grecii au dubii asupra unor puncte ale credinţei, să trimită învăţaţi care să le clarifice într-un sinod. Bizantinii nu au acceptat propunerea papei pentru că acesta impunea ierarhiei şi poporului bizantin recunoaşterea primatului papal şi supunerea, fără echivoc, în faţa autorităţii papale.

Sub pontificatul papei Grigorie al X-lea(1271-1276) relaţiile Constantinopolului cu papalitatea s-au intensificat. Sub presiunea crescând a ameninţării lui Carol de Anjou, care i-a propus papei Grigorie realizarea unirii

Bisericilor prin restaurarea Imperiului latin de Răsărit, Mihail a trimis o nouă ambasadă la Roma, în vara lui 1272, cu propunerea unirii celor două Biserici.

Papa Grigorie a trimis pe malul Bosforului o primă ambasadă, la 26 octombrie 1272, cu o scrisoare ce cuprindea mărturisirea de credinţă, având acelaşi conţinut cu cea pe care o trimisese în 1267 papa Clement al IV-lea. Spre deosebire de predecesorul său, Grigorie a cerut ierarhiei bizantine doar o scrisoare sinodală de acceptare a mărturisirii de credinţă şi de recunoaştere a primatului papal. Alte două puncte importante erau trecerea numelui papei în diptice şi recunoaşterea dreptului papei de a primi apeluri în calitatea sa de cea mai înaltă instanţă de judecată. Despre adaosul Filioque şi celelalte deosebiri nu s-a făcut amintire.

La Constantinopol delegaţii papei, conduşi de Ioan Parastron, au purtat discuţii cu arhidiaconul Constantin Meliteniotes, protapostolariul Gheorghe din Cipru şi retorul Bisericii Manuel Holobolos, desemnaţi de împărat să negocieze condiţiile unirii, şi cu membrii Sinodului. Episcopii au răspuns că nu discută valoarea dogmatică a adaosului Filioque, ci dreptul de a se face un astfel de adaos în simbolul de credinţă, cerând ca latinii să scoată adaosul din simbol.

În timpul discuţiilor purtate de legaţii papei cu cei trei reprezentanţi desemnaţi de împăratul Mihail s-a ajuns la concluzia că, în ciuda deosebirilor ce separă cele două Biserici şi în special a adaosului Filioque, „«pacea este profitabilă pentru toţi»”, şi de aceea unirea trebuie încheiată. Pentru realizarea unirii Bisericilor era nevoie însă de acordul sinodului patriarhal.

În faţa sinodului Mihail Paleologul a enunţat încă o dată cele trei condiţii puse de papa Grigorie al X-lea şi a încercat să-i convingă pe sinodali că Biserica Răsăriteană nu face nicio concesie şi că nu se aduce nicio atingere învăţăturii de credinţă. Patriarhul Iosif a refuzat comuniunea cu latinii dar a promis că, dacă unirea se va realiza, el se va retrage din scaun. Mult mai categorică a fost poziţia antilatină exprimată de chartofilaxul Ioan Vekkos care, în faţa sinodului, a afirmat că latinii sunt eretici: „Sunt oameni pe care îi numim eretici şi care sunt eretici. Sunt alţii care nu sunt eretici şi pe care nici nu-i numim aşa. Sunt alţii pe care îi numim eretici şi care nu sunt eretici. Sunt, în sfârşit, cei pe care nu-i numim eretici şi care sunt eretici. Printre aceştia din urmă se numără şi latinii, pe care nimeni nu-i numeşte eretici, în timp ce ei au căzut în ereziile cele mai evidente”.

Pentru atitudinea sa Vekkos a fost întemniţat din ordinul împăratului. Este greu de înţeles ce s-a întâmplat cu chartofilaxul în perioada de detenţie, cert este că, citind scrierile alcătuite de arhidiaconul Constantin Meliteniotes şi protapostolariul Gheorghe din Cipru în favoarea unirii, ca şi lucrarea scrisă de Nikephor Blemmydes în timpul împăratului Ioanal III-lea Ducas Vatatzes(1222-1254), şi-a schimbat atitudinea şi a devenit un fervent unionist, încercând să argumenteze adaosul Filioque cu texte din Sfântul Atanasie, Sfântul Chiril şi Sfântul Maxim.

Într-un chrysobul alcătuit la sfârşitul lui 1273 sau cel târziu la începutul lui 1274 împăratul Mihail Paleologul garanta ortodocşilor că unirea se va realiza doar prin acceptarea şi respectarea celor trei puncte, pe care le prezentase şi în faţa sinodului, şi că Biserica Bizantină „nu va fi obligată să accepte nici o schimbare a dogmelor şi tradiţiilor moştenite din vechime, nici nu va omite şi nici nu va modifica ceva din acestea", ci va rămâne credincioasă „învăţăturii noastre de credinţă, canoanelor noastre şi obiceiurilor noastre bisericeşti, fie că acestea sunt scrise sau nescrise".

Membrii sinodului au răspuns chrysobulului imperial printr-o scrisoare în care îl asigurau pe împărat de sprijinul lor într-o cauză „foarte avantajoasă" pentru toţi şi de acceptarea celor trei puncte: primatul papal, dreptul de apel şi trecerea numelui papei în diptice. Sinodalii îşi exprimau însă şi teama ca nu cumva în viitor, pe baza celor trei puncte acceptate de ei, cineva să emită pretenţii şi mai mari. Prin urmare, ei au solicitat împăratului să emită un nou chrysobul prin care să garanteze că acest lucru nu va fi posibil. Pentru a evita tulburările, care deja se întrevedeau, şi posibilitatea unora de a se răzgândi între timp, sinodul a hotărât ca aceia care nu vor accepta cele trei puncte ale unirii să fie consideraţi depuşi din treaptă, iar cei ce vor voi să fie aleşi episcopi să subscrie mai întâi hotărârii sinodului.

În martie 1274, în ciuda disensiunilor care au împărţit Biserica Constantinopolitană în unionişti şi antiunionişti, Mihail al VIII-lea Paleologul a trimis o delegaţie ortodoxă la sinodul de la Lyon, fiind dispus să sacrifice unitatea Bisericii Ortodoxe pentru a încheia unirea cu Roma, care să-i asigure integritatea Imperiului şi recunoaşterea, cel puţin în Apus, a legitimităţii domniei. Delegaţia bizantină, formată din fostul patriarh Gherman al III-lea, mitropolitul Theofan al Niceii şi Gheorghe Akropolitul, a fost primită de papa Grigorie la 24 iunie. După prezentarea scrisorilor din partea împăratului, a fiului acestuia Andronic şi a clerului bizantin, fără alte discuţii oficiale asupra învăţăturilor de credinţă aflate în litigiu, şi în special a adaosului Filioque la Crez, unirea a fost proclamată în cadrul unei misse la 29 iunie. Cu acest prilej ex-patriarhul Gherman a rostuit Crezul cu adaosul Filioque, pe care l-a repetat de trei ori. Actul oficial ce a consfinţit unirea Bisericilor a fost alcătuit la 6 iulie 1274, în cea de a patra şedinţă a sinodului.

În deschiderea acestei şedinţe s-au citit scrisorile trimise şi semnate de împărat, de fiul său şi de reprezentanţii clerului bizantin. În scrisoarea sa, al cărei conţinut era identic cu cel al mărturisirii de credinţă trimisă la Constantinopol în 1267 de papa Clement al IV-lea ca bază pentru încheierea unirii, împăratul bizantin recunoştea învăţătura de credinţă catolică şi primatul papal. Cerea în schimb ca şi după unire grecii să-şi păstreze propriul rit şi să recite Crezul fără adaos, ca înainte de schismă, de vreme ce aceasta nu vine în contradicţie cu hotărârile sinoadelor ecumenice. Clerul bizantin îl asigura pe papă, în cea de a treia scrisoare, de adeziunea la actul unirii şi îl informa că dacă unirea va fi proclamată, patriarhul

Iosif se va retrage din scaun, după cum a promis. Scrisoarea clerului bizantin se încheia cu „recunoaşterea tuturor drepturilor pe care Sfântul Scaun le-a avut înainte de schismă”. Prin această formulă ambiguă ierarhia ortodoxă evita recunoaşterea primatului papal, fără însă a-l respinge în mod explicit.

La finalul şedinţei solemne de proclamare a unirii Gheorghe Akropolitul a abjurat schisma, a jurat, în numele împăratului, recunoaşterea învăţăturii Bisericii Romei ca ortodoxă şi a primatului papal după care grecii, excepţie făcând, se pare, mitropolitul Theofan al Niceii, au rostit Crezul repetând Filioque de două ori. Astfel s-a încheiat unirea Bisericii Ortodoxe cu cea a Romei, fără întrunirea unui sinod ecumenic care să discute punctele de doctrină aflate în litigiu, ci doar printr-o simplă acceptare a actului semnat la Lyon de delegaţia bizantină. Fiind realizată din considerente pur politice, „de teama lui Carol”, şi impusă clerului şi poporului de puterea seculară, unirea nu a fost acceptată de marea majoritate a clerului bizantin, de popor şi, în special, de monahi.

X.2. Consecinţele „unirii” proclamate la Lyon

Respectându-şi promisiunea de a se retrage din scaun dacă unirea se va realiza, patriarhul Iosif şi-a dat demisia la 9 ianuarie 1275. O săptămână mai târziu, în timpul slujbei săvârşite în capela palatului imperial, papa Grigorie a fost pomenit ca „Suveran Pontif al Bisericii Apostolice, şi papă ecumenic”. Crezul s-a rostit însă fără adaosul Filioque.

Reacţia partidei antiunioniste s-a manifestat cu putere după ridicarea pe scaunul patriarhal a lui Ioan al XI-lea Vekkos(1275-1282), la 26 mai 1275. Încercările împăratului şi ale noului patriarh de a impune tuturor unirea s-au lovit de rezistenţa partidei antiunioniste ai cărei membri făceau parte din toate clasele sociale, incluzând rude ale împăratului, senatori, episcopi, preoţi, călugări şi laici, precum şi un număr mare de femei. Unul din capii partidei antiunioniste a fost chiar Evloghia, sora împăratului. Aceasta s-a opus politicii unioniste a fratelui său, preferând să piară Imperiul decât să fie adusă vreo atingere purităţii credinţei ortodoxe. Cazul acesta este cu atât mai elocvent în înţelegerea poziţiei antiunioniştilor şi a sentimentelor ce-i animau pe aceştia, cu cât Evloghia l-a sprijinit pe Mihail să devină împărat şi a uneltit împotriva lui Ioan Lascaris, acuzându-l în mod fals de complot împotriva împăratului, ceea ce a condus la orbirea lui şi la schisma arsenită. Unirea de la Lyon, dincolo de eşecul său, a condus la apariţia unei noi schisme în sânul Bisericii constantinopolitane, la fel de adâncă precum cea dintre Biserica Răsăriteană şi cea Apuseană. S-a ajuns până acolo că antiunioniştii dispreţuiau liturghiile săvârşite în bisericile în care slujeau preoţi ce au acceptat unirea şi respingeau chiar şi botezul săvârşit de aceştia.

Împotriva oponenţilor unirii împăratul Mihail a declanşat persecuţia care, prin duritate şi cruzime, a amintit de epoca iconoclastă. Cei ce stăruiau în atitudinea antiunionistă erau arestaţi şi aruncaţi în temniţă sau exilaţi, iar averile le erau confiscate. Au fost însă şi destule cazuri în care pedepsele au mers până la tăierea limbii, orbirea sau chiar moartea celor ce se făceau vinovaţi de nesupunere. Pe toţi cei acuzaţi de antiunionism patriarhul Ioan Vekkos i-a depus din treaptă, i-a excomunicat şi anatematizat dacă erau membri ai ierarhiei bisericeşti sau i-a excomunicat şi anatematizat dacă erau călugări sau laici.

În ciuda protestelor partidei antiunioniste şi a tulburărilor ce au urmat, împăratul şi Ioan Vekkos au continuat să lucreze pentru consolidarea unirii. Schimburile de ambasade şi de scrisori dintre Constantinopol şi Roma au urmat şi după moartea papei Grigorie al X-lea(10 ian.1276). Succesorul acestuia, Inocenţiu al V-lea(+ 22 ian.1276) a intenţionat să ceară împăratului să depună un jurământ personal în faţa nunţilor apostolici, prin care să recunoască unirea, considerându-l insuficient şi neverificabil pe cel depus de Gheorghe Akropolitul în numele său la Lyon, dar a murit înainte ca ambasada să plece de la Roma. O ambasadă papală a ajuns la Constantinopol abia în timpul pontificatului lui Ioan al XXI-lea(1276-1277), care cerea împăratului o nouă mărturisire de credinţă şi recunoaşterea primatului papal. În aprilie 1277, în palatul Vlacherne, în faţa sinodului şi a nunţilor papali, Mihail şi fiul său Andronic au depus jurământul prin care acceptau unirea cu Roma, recunoscând primatul papal, acceptând învăţătura catolică despre Filioque, despre azimă, despre purgatoriu, despre cele şapte taine şi încă o dată, primatul papal şi dreptul papei de a primi apeluri. A cerut, ca şi la Lyon, ca Biserica bizantină să rostească Crezul fără adaosul Filioque. La rândul său patriarhul Vekkos a alcătuit un document în care, în numele său şi al clerului bizantin, recunoştea primatul papal şi demonstra acordul complet dintre învăţăturile de credinţă ale celor două Biserici, minimalizând diferenţele cu privire la Filioque şi la azimă, dar refuza să depună jurământul de credinţă în faţa nunţilor apostolici.

Mihail Paleologul a încercat să impună recunoaşterea unirii şi în Epir, aflat sub conducerea lui Nikephor Anghelos, şi în Thesalia, stăpânită de Ioan Anghelos. Pentru că aceştia au refuzat recunoaşterea unirii, patriarhul Ioan Vekkos a întrunit un nou sinod în Sfânta Sofia, la 16 iulie 1277, în care cei doi prinţi au fost anatematizaţi. Ca răspuns, Ioan Anghelos a convocat în Thesalia, la Neopatras, în decembrie 1277, un sinod antiunionist care a anatematizat pe papă, pe împărat şi pe patriarh ca duşmani ai Ortodoxiei.

Teama exprimată de membrii sinodului patriarhal în scrisoarea de răspuns la chrysobulul imperial de la sfârşitul lui 1273 sau începutul lui 1274, ca nu cumva în viitor pretenţiile papei pentru realizarea unirii să depăşească cele trei condiţii ale lui Grigorie al X-lea, şi-a găsit justificarea în timpul pontificatului lui Nicolae al III-lea(1277-1280). În octombrie 1278 acesta a trimis o nouă ambasadă la

Constantinopol, impunând noi condiţii pentru consumarea unirii, condiţii care depăşeau cu mult cele trei puncte pe baza cărora se realizase unirea la Lyon. Papa Nicolae al III-lea pretindea ca împăratul şi fiul său să întocmească din nou procesele verbale ale jurământului depus de ei simbolului de la Lyon; împăratul să impună patriarhului şi clerului primirea acestui simbol prin jurământ, fără a mai accepta scuza că preoţii nu depun jurământ; Filioque să fie introdus de greci în simbolul de credinţă; Biserica constantinopolitană să păstreze în uz din tradiţia sa liturgică doar acele slujbe care nu par Sfântului Scaun în dezacord cu credinţa catolică; nunţii papali să aibă libertatea de a vizita Imperiul pentru a se convinge că unirea este acceptată sau nu; împăratul să accepte pe lângă sine prezenţa unui cardinal-legat, reprezentant al Romei; toţi grecii să ceară şi să primească de la nunţii papali iertare pentru adeziunea la schismă faţă de Biserica Romei; nunţii să spovedească pe toţi cei ce vor dori să se mărturisească lor; toţi adversarii unirii să fie excomunicaţi; după acceptarea simbolului patriarhul şi episcopii să ceară de la Roma confirmarea în scaunele pe care le ocupau.

Prin pretenţiile sale Nicolae al III-lea a pus în pericol susţinerea unirii chiar şi de către cei mai înfocaţi apărători ai ei, pentru că primirea lor însemna în fapt completa supunere a Bisericii Răsăritene Bisericii Romei. Partida antiunionistă şi-a intensificat opoziţia şi protestele, ajungându-se la o nouă escaladare a persecuţiilor, care loveau atât pe monahi cât şi pe prinţi.

În timp ce Imperiul Bizantin era însângerat de persecuţiile prin care Mihail încerca să reducă la tăcere planul antiunioniştilor şi să impună unirea, la Roma a urcat pe scaunul papal Martin al IV-lea(1281-1285). Sub influenţa lui Carol de Anjou şi sub pretextul că Mihail este apărătorul schismei şi al ereziei, papa Martin l-a excomunicat pe împăratul bizantin, punând astfel capăt unirii de la Lyon, unire încheiată, paradoxal, nu de teama pericolului reprezentat de vreun principe păgân, musulman, ci de teama unui principe creştin.

X.3. Reluarea tratativelor de unire a Bisericilor

Moartea lui Mihail al VIII-lea Paleologul, la 11 decembrie 1282, a însemnat sfârşitul prigoanei împotriva antiunioniştilor şi a pus capăt pentru o vreme tratativelor de unire a Bisericilor, imediat după urcarea pe tron fiul său Andronic al II-ea(1282-1328) abjurând unirea de la Lyon, pe care o acceptase doar de teama împăratului Mihail, şi forţându-l pe patriarhul Vekkos să se retragă la mânăstire.

Proiectul unirii Bisericilor nu a fost abandonat nici în timpul disputei isihaste, deşi prima cauză a izbucnirii acestei dispute a constituit-o soluţia de compromis propusă de Varlaam de Calabria în vederea realizării unirii. Chiar Sfântul Grigorie Palama, care a combătut soluţia calabrezului şi doctrina catolică Filioque, a avut contacte cu genovezii din Galata şi cu Marele Maestru al Ordinului

Ospitalierilor din Rhodos, căruia i-a trimis o lucrare cu învăţătura pe care o apăra. În 1348, noul împărat Ioan Cantacuzino a reluat în mod oficial legăturile cu Curia romană prin trimiterea la Avignon a unei ambasade. La rândul său, Clement al VI-lea(1342-1352) a trimis la Constantinopol o ambasadă, cerând lui Cantacuzino să lucreze în favoarea realizării unirii Bisericilor. Răspunsul dat de Cantacuzino trimişilor papali reprezintă, în fapt, poziţia partidei isihaste, care dorea realizarea unirii, dar nu în orice condiţii, ci „într-un sinod ecumenic, în care adevărul de credinţă să fie temeinic stabilit", sinod care să se întrunească într-unul din oraşele maritime ale Italiei. Moartea papei Clement al VI-lea (6 decembrie 1352) a împiedicat continuarea tratativelor şi posibilitatea materializării acestui proiect.

Prestigiul şi autoritatea morală de care se bucura în rândul bizantinilor şi, nu în ultimul rând, influenţa pe care o avea asupra împăratului Ioan al V-lea Paleologul(1341-1354/1355-1376/1379-1391), ginerele său, au făcut ca Ioan Cantacuzino să joace un rol important în discuţiile de unire ce au urmat abdicării sale în 1354. Acesta este motivul pentru care, la 6 noiembrie 1367, papa Urban al V-lea(1362-1370) i-a adresat o scrisoare lui Cantacuzino, cerându-i să lucreze în favoarea unirii ca unul „care poate realiza unirea mai mult decât oricine, dacă nu mai mult decât însuşi împăratul".

Într-adevăr, la Constantinopol împăratul Ioan al V-lea Paleologul a confirmat legatului papal că nu poate lua singur o hotărâre în privinţa unirii Bisericilor, ci numai de comun acord cu Cantacuzino, cu patriarhul şi cu sinodul. Pentru că, neavând mandat scris din partea papei, legatul Paul nu putea purta discuţii oficiale decât în virtutea funcţiei sale proprii de patriarh latin al Constantinopolului, pe care bizantinii nu o recunoşteau, patriarhul Filotei a refuzat cererea acestuia de a-i acorda o întrevedere oficială. În aceste condiţii Ioan Cantacuzino a fost desemnat de împărat, de patriarh şi de sinod să poarte discuţii în numele lor cu Paul. Întâlnirea s-a desfăşurat în palatul Blachernelor în prezenţa împăratului Ioan al V-lea Paleologul, a soţiei şi fiilor săi, a coregentului Andronic Paleologul şi a despotului Manuel Paleologul, a monahului Marcu, duhovnicul lui Cantacuzino, a mitropoliţilor Efesului, Heracleii şi Adrianopolului, a funcţionarilor civili şi patriarhali.

În discursul de la începutul întânirii Cantacuzino a arătat că „cel care poate reunifica Bisericile şi nu o face este asemenea celui ce l-a răstignit pe Hristos", arătând astfel că trebuie urmărită în primul rând refacerea unităţii trupului lui Hristos şi nu interesul politic, pe care de altfel nu-l nega. Adresându-se apoi legatului Paul i-a spus că atât timp cât „voi aveţi pretenţia de a vă exersa autoritatea şi puterea asupra noastră" şi „nici noi, nici altcineva, potrivit vouă, nu poate contesta sau contrazice ceea ce a spus sau va spune papa, pentru că este succesorul lui Petru, deci al lui Hristos, ci toţi trebuie să accepte cuvintele sale ca pe ale lui Hristos însuşi", unirea este imposibilă. Prin urmare, Cantacuzino a reafirmat poziţia

adoptată în privința unirii şi în timpul domniei, aceea a convocării unui sinod ecumenic care să examineze şi să rezolve învăţăturile de credinţă ce separau cele două Biserici şi numai astfel să se proclame unirea. La sfârşitul întrevederii Paul a recunoscut justeţea argumentelor prezentate de Cantacuzino şi a promis să susţină întrunirea sinodului ecumenic, a cărui dată de desfăşurare au hotărât-o pentru perioada 1 iunie 1367 – 31 mai 1369.

Crezând în sinceritatea promisiunii legatului papal, patriarhul Filotei a convocat sinodul patriarhal, la care au participat şi patriarhii Nifon al Alexandriei şi Lazăr al Ierusalimului. Sinodalii au hotărât convocarea episcopilor la sinodul ecumenic. În scurt timp scrisori semnate de cei trei patriarhi ortodocşi erau trimise reprezentanţilor celorlalte Biserici ortodoxe, invitându-i la sinod, în timp de o ambasadă patriarhală, formată din episcopul Nil şi chartophylaxul patriarhal, mergea la Roma să pregătească cu papa Urban al V-lea întrunirea sinodului ecumenic.

Lipsa de sinceritate, atât a împăratului, care dorea unirea din considerente strict politice, cât şi a papei, care, de asemenea, urmărea realizarea unirii dintr-o motivaţie pur seculară, de supremaţie canonică asupra întregii lumi creştine, a zădărnicit planurile întrunirii proiectatului sinod ecumenic pentru care Biserica bizantină se angajase în negocieri mai serioase ca niciodată până atunci. În scrisoarea de răspuns trimisă patriarhilor Filotei, Nifon şi Lazăr, papa nu numai că nu aminteşte de sinodul ecumenic, dar interpretează dorinţa celor trei de realizare a unirii ca pe o intenţie de „revenire a grecilor la unitatea sfintei Biserici romane universale". Totul s-a încheiat, în cele din urmă, în octombrie 1369, prin convertirea la catolicism a împăratului Ioan al V-lea Paleologul, gest personal care nu a implicat nicidecum şi nici nu a afectat Biserica bizantină.

X.4. Negocierile premergătoare sinodului unionist de la Ferrara-Florența din 1438-1439

Ultimul mare eveniment ce a marcat viaţa religioasă a Bizanţului l-a constituit sinodul de unire de la Ferrara-Florenţa din anii 1438 – 1439.

În contextul politic al secolului al XV-lea, când sultanii deveniseră tot mai puternici şi mai dornici de a cuceri Constantinopolul, pe care l-au şi asediat în trei rânduri până în 1422, unirea Bisericilor părea a fi pentru bizantini singura soluţie salvatoare, ea trebuind a fi urmată de acordarea unui substanţial ajutor militar din partea Apusului catolic. Realizarea acestui proiect era privită în mod diferit la Curtea imperială şi la cea patriarhală. În timp ce împăratul era dispus să sacrifice Ortodoxia pentru salvarea Imperiului, acceptând unirea în condiţiile impuse de papă, patriarhul şi apropiaţii săi vedeau unirea realizabilă numai prin întrunirea unui sinod ecumenic, care să pună în discuţie învăţăturile dogmatice ce separau

cele două Biserici şi să le lămurească în conformitate cu Sfânta Scriptură şi cu învăţăturile Sfinţilor Părinţi.

De cealaltă parte, şi papa dorea realizarea unirii Bisericilor, dar din cu totul alte motive decât bizantinii. În secolul al XV-lea papa nu mai avea aceeaşi autoritate în lumea catolică precum în secolele precedente. Primatul şi infailibilitatea papală au ajuns să fie contestate chiar de episcopii catolici întruniţi în conciliu la Basel, în Elveţia, episcopi care susţineau sinodalitatea. În aceste condiţii, realizarea unirii Bisericilor în maniera dorită de papă, fără punerea în discuţie a învăţăturilor ce separau cele două Biserici, ci cu acceptarea de către bizantini a învăţăturilor Bisericii Catolice, inclusiv a primatului, reprezenta pentru suveranul pontif ocazia de întărire a puterii şi influenţei sale în Occident.

Primele discuţii din secolul al XV-lea între bizantini şi catolici au fost iniţiate de împăratul Manuel al II-lea Paleologul(1391-1425), care a trimis după 1414 la sinodul de la Constantz ca negociator pe umanistul Manuel Chysoloras, un ortodox convertit la catolicism.

În 1416 alţi doi diplomaţi bizantini, Nicolae Evdemonoioannes şi Ioan Bladynteros soseau la sinodul de la Constantz, participând la înscăunarea noului papă Martin al V-lea(1417-1431). În perioada imediat următoare schimburile de ambasade au fost destul de frecvente, fără să se obţină însă şi rezultate concrete. Pe de o parte, împăratul Manuel nu credea în posibilitatea realizării unirii, pentru că, spunea chiar împăratul, „cum îi văd pe ai noştri, nu sunt dispuşi să găsească vreo cale şi modalitate de unire şi înţelegere, de pace şi apropiere în acelaşi gând, decât gândesc numai ca să-i întoarcă pe ei – pe apuseni – cum erau în timpurile de demult” şi de aceea iniţia discuţii doar pentru „a-i speria pe necredincioşi”; pe de altă parte, nici papa nu era dispus să accepte întrunirea unui sinod ecumenic care să ia în discuţie dogmele Bisericii Catolice contestate de ortodocşi deşi ierarhia bizantină considera obligatorie întrunirea sinodului ecumenic pentru proclamarea unirii.

Iosif Bryennios, teologul oficial al Curţii patriarhale, polemist convins, propunea mai multe soluţii de compromis prin care să se realizeze unirea în cazul imposibilităţii întrunirii sinodului ecumenic, dar respingea hotărât propunerile diplomaţiei bizantine de a se realiza unirea prin „iconomie”, fără rezolvarea divergenţelor doctrinare. În *Discurs deliberativ asupra unirii Bisericilor* Bryenios propunea alegerea unui reprezentant al ortodocşilor care, asistat de un episcop, un nobil, un notar şi un traducător, să aibă două întrevederi săptămânale cu legatul papal cu care să discute asupra dogmelor aflate în controversă. Totodată Bryenios lua în calcul şi discuţiile particulare sau chiar schimbul de scrieri.

O nouă ambasadă pontificală, condusă de Antonie de Massa, sosea la Constantinopol în 1422, la câteva zile după ridicarea asediului cetăţii de către turci. O primă întrevedere oficială a trimisului papei cu reprezentanţii Bizanţului a avut

loc abia la 19 octombrie şi s-a desfăşurat în Sfânta Sofia în prezenţa înalţilor dregători civili şi bisericeşti. Cu această ocazie patriarhul Iosif al II-lea(1416-1439) a răspuns poziţiei papei exprimată de Antonie de Massa sub forma a nouă articole, precizând încă o dată poziţia ortodoxă în problema unirii Bisericilor. O a doua întrevedere a avut loc în biserica Sfântul Ştefan în ziua imediat următoare, în faţa unei numeroase asistenţe. Din afirmaţiile legatului papal şi din răspunsurile patriarhului, ce se află consemnate într-un document oficial, se vede foarte clar modul diferit de abordare a problemei unirii de către cele două părţi. În timp ce pentru ortodocşi singura cale de realizare a unirii era cea a sinodului ecumenic, pentru catolici unirea însemna acceptarea de către ortodocşi a doctrinelor catolice şi supunerea faţă de Biserica Catolică.

După eşecul ambasadei lui Antonie de Massa din 1422 Bizanţul a reluat legăturile cu Roma în 1426 din dorinţa împăratului Ion al VIII-lea Paleologul(1425-1448), mult mai înclinat decât tatăl său spre a realiza unirea. Noul trimis al papei Martin al V-lea la Constantinopol, nunţiul Andrei Chrysoberghes, grec de origine convertit la catolicism, a susţinut ideea întrunirii sinodului ecumenic, dar nu în Bizanţ, cum voiau ortodocşii, ci în Italia, după dorinţa papei.

Noua propunere a Curiei romane a împărţit în două mediul eccleziastic bizantin. Timp de patru ani s-au adus argumente şi contraargumente pentru a accepta sau nu propunerea papei. În cele din urmă împăratul a înclinat balanţa în favoarea celor ce susţineau întrunirea sinodului în Italia. Moartea papei Martin al V-lea a zădărnicit pentru moment planurile de unire, amânând cu câţiva ani concretizarea acestora.

Situaţia politică umilitoare în care se găsea Imperiul Bizantin din cauza expansiunii puterii turceşti a făcut ca împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, care vedea salvarea a ceea ce mai rămăsese din imperiul său numai cu ajutorul militar al Apusului, să reia negocierile de unire cu noul papă Eugeniu al IV-lea(1431-1447). Este însă greu de crezut că papa şi Apusul catolic i-ar fi putut ajuta pe bizantini chiar şi în cazul în care unirea bisericească s-ar fi realizat în chip desăvârşit, prin înlăturarea tuturor neînţelegerilor în deplin acord al ambelor părţi, într-un sinod ecumenic. Biserica Catolică însăşi se afla într-o profundă criză internă, cauzată de mutarea scaunului papal la Avignon, în 1308 şi accentuată, în perioada „marii schisme" din 1378 – 1428, de existenţa a doi papi, unul la Roma şi altul la Avignon. Această stare de fapt, agravată şi complicată de alegerea unui al treilea papă, care se spera să pună capăt schismei existente în sânul catolicismului, nu a făcut decât să scadă prestigiul şi autoritatea papei, atât în interiorul Bisericii Catolice, cât mai ales în faţa suveranilor din Apus. A crescut, în schimb, autoritatea sinodului, ajungându-se ca sinodalii întruniţi în 1414 la Constantz să proclame că „fiecare mădular al Bisericii, nelăsându-se în afară nici Papa, are a se supune Sinodului în toate cele ce ţin de credinţă, de încheierea schismei şi de reforma

bisericească. Dacă, împotrivindu-se acestui canon, papa sau oricine altcineva, refuză a primi aceasta sau orice alt Sinod Ecumenic, se va osândi cu canonisire şi, de va fi nevoie, se va supune chiar pedepsei legale". Se părea că astfel Biserica Catolică va reveni la conducerea sinodală, caracteristică Bisericii Ortodoxe, ceea ce ar fi rezolvat una din problemele majore, poate chiar cea mai mare, care împiedica realizarea unirii – primatul şi infailibilitatea papală. Lucrurile nu s-au întâmplat însă aşa şi, din nefericire, chiar bizantinii au fost cei care au contribuit, în cele din urmă, la refacerea prestigiului şi autorităţii papale.

Situaţia fără precedent în care se găsea papa Eugeniu al IV-lea, forţat de refuzul sinodalilor, care au confirmat hotărârea de la Constantz, potrivit căreia papa trebuie să se supună sinodului, să renunţe la intenţia de a transfera conciliul de la Basel la Bologna şi să accepte cererile acestora, ar fi trebuit să-i facă pe bizantini să reflecte mai mult la posibilitatea împlinirii nădejdilor lor de a primi ajutor din partea papei în schimbul unirii.

Nefiind hotărât pe cine să aleagă pentru a continua discuţiile în vederea întrunirii sinodului, împăratul a purtat tratative atât cu papa Eugeniu cât şi cu sinodalii de la Basel. Aceştia din urmă, pentru a-l determina să convoace sinodul ecumenic la Basel, au argumentat împăratului bizantin superioritatea autorităţii sinodului faţă de cea a papei şi au arătat şi sprijinul de care se bucura sinodul din partea suveranilor din Apus, de la care era mai mare nădejde de ajutor decât din partea papei. Trimişii bizantini la Basel au acceptat, în urma convorbirilor avute, ca sinodul să se ţină într-un oraş port la mare din Italia sau la Viena, Buda sau în Savoya şi nu la Constantinopol, cum doreau împăratul şi patriarhul. La rândul lor, sinodalii şi-au asumat asigurarea resurselor pentru cheltuielile de întreţinere ale tuturor reprezentanţilor ortodocşi ce aveau să vină la sinod. Ca o confirmare a promisiunilor făcute, trimişii sinodalilor la Constantinopol, veniţi pentru a obţine din partea împăratului aprobarea negocierilor avute la Basel cu ambasadorii bizantini, au oferit grecilor suma de 8.000 de florini pentru pregătirile de călătorie.

Tratatul trimis de la Basel spre a fi aprobat de împărat ca bază a întrunirii sinodului era însă ofensator pentru ortodocşi, care erau socotiţi disidenţi, în neascultare faţă de Biserica Romei, asemenea husiţilor, iar credinţa ortodoxă era pusă pe acelaşi plan cu erezia husită. Pasajul în cauză, deşi îndreptat, este lămuritor asupra modului în care înţelegeau să trateze unirea Bisericilor episcopii şi teologii catolici întruniţi la Basel. În 1436 a fost trimis de la Basel la Constantinopol tratatul îndreptat şi cu pecetea Conciliului.

Negocierile foarte avansate dintre Basel şi Constantinopol au stârnit îngrijorarea şi nemulţumirea papei care, dacă bizantinii ar fi mers pentru sinod în Elveţia, se vedea nevoit să accepte autoritatea sinodului şi să se supună hotărârilor acestuia. În aceste condiţii, deşi pe faţă părea că aprobă şi sprijină negocierile dintre Basel şi Constantinopol, legatul papal primise însărcinarea ca în secret să

zădărnicească tratativele şi să-i determine pe bizantini să meargă pentru sinod în Italia, alături de papă. În cele din urmă, speculând neînţelegerile apărute între sinodali cu privire la locul desfă]urării sinodului şi profitând de faptul că trimişii ortodocşi nu acceptau întrunirea sinodului în oraşele propuse de sinodali, papa Eugeniu a reuşit să atragă de partea sa facţiunea minoritară de la Basel, nemulţumită de hotărârile majorităţii, şi să-şi sporească astfel autoritatea în Apus şi credibilitatea în faţa bizantinilor.

Misiunea dificilă de a alege între papă şi Conciliul de la Basel îi revenea împăratului Ioan Paleologul. Din memoriile marelui ecleziarh Silvestru Siropoulos reiese că la plecarea din Constantinopol, la 27 noiembrie 1437, deşi au fost alese pentru călătorie vasele trimise de papă, împăratul nu era încă decis către cine să se îndrepte. În Veneţia, împăratul a cerut părerea dogelui în această privinţă. Acesta l-a sfătuit să rămână în Veneţia până ce aveau să se lămurească relaţiile dintre cele două tabere şi să aleagă soluţia cea mai avantajoasă pentru ei. Dogele a avansat propunerea ca sinodul să se ţină la Veneţia.

În răstimpul acesta relaţiile dintre papă şi sinodalii de la Basel s-au tensionat atât de tare încât s-a ajuns la excomunicări reciproce ale celor două părţi. Papa Eugeniu i-a excomunicat la 14 februarie 1438, în a doua şedinţă a sinodului de la Ferrara, pe toţi cardinalii, episcopii şi abaţii care nu părăseau Baselul pentru a veni la sinodul deschis la Ferrara. La rândul lor, sinodalii de la Basel l-au excomunicat pe papă şi pe toţi cei ce i s-au alăturat, invocând neascultarea faţă de Biserica reprezentată de sinod. S-a ajuns astfel în situaţia bizară în care bizantinii trebuiau să poarte discuţii în vederea unirii Bisericilor când însăşi Biserica Romei era dezbinată şi avea nevoie de unitate.

În cele din urmă, împăratul, influenţat de unii membri ai delegaţiei bizantine, pe care legatul papal Hristofor îi convinsese cu daruri şi promisiuni să aleagă Ferrara, a hotărât să meargă la sinod alături de papă.

X.5. Sinodul unionist de la Ferrara-Florența

Patriarhul Iosif, însoţit de mitropoliţii şi episcopii săi, între care mitropolitul Antonie al Heracleei şi Grigorie Mammas, duhovnicul împăratului, ca locţiitori ai patriarhului Alexandriei, mitropoliţii Marcu al Efesului şi Isidor al Rusiei, ca locțiitori ai patriarhului Antiohiei, Dionisie al Sardelor ca locțiitor al patriarhului Ierusalimului, Antonie al Trapezuntului, Mitrofan al Ciziciului, Visarion al Niceii, Macarie al Nicomidiei, Damian al Moldovei, cărora se adăugau mitropoliţii Târnovei, Monenvasiei, Lacedemoniei, Amasiei, Mitilenei, Stavropolei, Rhodosului, Meleniciului, Dramei, Ioanninei, Silistrei, Anhialei şi Georgiei, şi alţi episcopi, au pornit spre Ferrara la câteva zile după împărat.

Protocolul primirii bătrânului patriarh Iosif de către papa Eugeniu a stârnit şi primele nemulţumiri celui dintâi. În timp ce Iosif se gândea la o întâlnire frăţească, spunând că „dacă papa este mai bătrân decât mine îl voi considera ca pe un părinte, dacă este de aceeaşi vârstă, îl voi considera ca pe un frate iar dacă este mai tânăr, îl voi privi ca pe un fiu", papa a cerut ca patriarhul să respecte protocolul Curţii papale prosternându-se înaintea sa şi sărutându-i piciorul. Indignat de pretenţia papei, patriarhul a ameninţat că se va întoarce la Constantinopol dacă nu va fi primit cu o îmbrăţişare frăţească. Papa s-a văzut nevoit să renunţe la protocolul invocat, dar episodul în cauză evidenţiază o dată în plus auspiciile nefavorabile sub care a început sinodul.

Patriarhul Iosif a fost nemulţumit şi de modul în care au fost aşezate tronurile în catedrala Sfântul Gheorghe, cel al papei fiind mai înalt decât al patriarhului şi al împăratului, expresie a pretenţiei papei de a deţine şi a i se recunoaşte primatul în Biserică, motiv pentru care nu a participat la deschiderea solemnă a Sinodului de la 9 aprilie.

Împăratul bizantin, dorind ca la sinod să participe şi principii catolici sau delegaţi ai acestora, de la care spera să primească ajutor militar în urma realizării unirii, a impus papei amânarea cu patru luni a începerii discuţiilor asupra învăţăturilor ce separau cele două Biserici, timp în care acesta să-şi trimită emisarii la suveranii catolici pentru a-i invita la sinod. Se spera, totodată, ca în acest răstimp să vină la Ferrara şi sinodalii de la Basel.

În cele din urmă, în urma repetatelor cereri ale papei, împăratul a fost nevoit să accepte începerea discuţiilor în comisii, deşi nici sinodalii de la Basel nu au venit la Ferrara şi nici suveranii catolici nu şi-au trimis delegaţi la sinod, rămânând echidistanţi între Basel şi Ferrara. La 4 iunie 1438 au început discuţiile privind învăţătura despre Purgatoriu. Din comisii făceau parte câte zece membri ai fiecărei părţi, discuţiile fiind purtate însă prin reprezentanţi aleşi dintre cei zece. Ortodocşii erau reprezentaţi de mitropoliţii Marcu al Efesului şi Visarion al Niceii iar catolicii de episcopii Andrei Chrysoberghes al Rhodosului şi Ioan de Torquemada. În urma discuţiilor, ce au durat până în octombrie, nu s-a ajuns la nici un rezultat, fiecare parte argumentându-şi învăţătura şi respingând-o pe a celeilalte. Singura urmare a acestor discuţii a fost ostilitatea ce s-a născut între Visarion al Niceei şi Marcu al Efesului în urma hotărârii împăratului de a alege lucrarea celui de al doilea, care argumenta mai bine poziţia ortodoxă decât mitropolitul Niceei, ca bază a discuţiilor privitoare la Purgatoriu şi starea sufletelor după moarte. Ostilitatea celor doi a fost alimentată şi de intrigile lui Grigorie Mammas, care pe faţă îl lăuda pe Marcu iar în faţa împăratului şi a lui Visarion îl denigra, răzbunându-se astfel pentru faptul că Marcu îl socotea nevrednic de a fi locţiitor al patriarhului Alexandriei. La consfinţirea dezbinării dintre ei, care nu putea prevesti nimic bun pentru bizantini, a contribuit şi slăbiciunea patriarhului, care nu a intervenit pentru aplanarea

conflictului dintre cei doi, în ciuda insistenţelor unora din membrii delegaţiei bizantine.

Papa Eugeniu, îngrijorat de atitudinea regelui Carol al VII-lea al Franţei, care a interzis episcopilor săi să participe la sinodul de la Ferrara, şi în condiţiile în care nu existau semnale că ceilalţi principi catolici îşi vor trimite reprezentanţi la sinod, a insistat pe lângă împăratul bizantin să accepte începerea oficială a lucrărilor sinodului, amintindu-i că sunt de şapte luni în Italia şi nu s-a realizat încă nimic. Împăratul a hotărât, în urma întrevederilor particulare avute atât cu papa, cât şi cu patriarhul şi episcopii ortodocşi, şi în urma stabilirii modului de votare, ca sinodul să înceapă la 8 octombrie printr-o şedinţă solemnă. S-a mai stabilit, de asemenea, în urma consultării episcopilor ortodocşi, ca prima problemă abordată să fie cea a adaosului Filioque la Crez. Atât catolicii, cât şi ortodocşii şi-au desemnat reprezentanţii care să argumenteze în cadrul dezbaterilor învăţăturile pe care le susţineau. Ca şi în cazul discuţiilor asupra Purgatoriului, şi în cazul adaosului Filioque la Crez nu s-a ajuns la nici o finalitate, după două luni de dezbateri.

S-a ajuns, în schimb, din cauza mândriei, a ambiţiilor personale şi a rivalităţii unora dintre reprezentanţii delegaţiei ortodoxe, la divizarea acesteia în două tabere: pe de o parte apărătorii neclintiţi ai ortodoxiei, în frunte cu mitropoliţii Marcu al Efesului şi Antonie al Heracliei, reprezentând o minoritate, şi, pe de altă parte, cei înclinaţi spre a ceda în faţa presiunilor împăratului şi a accepta compromisuri doctrinare, în frunte cu Visarion al Niceei şi Isidor al Rusiei, reprezentând majoritatea. Dezbinarea şi tensiunea dintre cele două părţi s-a manifestat chiar şi în timpul dezbaterilor publice. La una dintre aceste conferinţe, în timp ce mitropolitul Marcu apăra învăţătura ortodoxă, Grigorie Mammas, duhovnicul împăratului, Amiroutzes şi alţi câţiva şi-au părăsit locurile şi s-au mutat „în spatele tuturor şi mai departe, dar în faţa episcopului Efesului ale cărui cuvinte le luau în derâdere, râzând printre dinţi şi batjocorindu-l”.

Atitudinea acestora, presiunile exercitate de împărat pentru a se trece mai uşor peste punctele controversate şi poziţia şovăielnică a patriarhului Iosif, coroborate cu convingerea că latinii nu vor renunţa niciodată la învăţăturile ce separau Bisericile pentru ca unirea să se realizeze întemeiată pe adevăr şi nu pe compromisuri din partea ortodocşilor, i-au determinat pe Antonie al Heracliei, pe Marcu al Efesului şi pe fratele acestuia să părăsească Ferrara, în încercarea de a se îmbarca la Veneţia pentru a ajunge la Constantinopol, încă înainte de începerea discuţiilor asupra adaosului Filioque la Crez.

La 7 februarie 1439, papa, de comun acord cu împăratul bizantin, dar împotriva voinţei marii majorităţi a membrilor delegaţiei bizantine, a mutat sinodul la Florenţa, invocând pericolul ciumei şi ajutorul financiar promis de florentini pentru întreţinerea sinodalilor. În acest mod erau evitate alte încercări de părăsire a

sinodului de către ortodocşi şi se putea exercita o mai mare presiune asupra acelora dintre ei care nu erau dispuşi să accepte realizarea unirii prin compromisuri.

La Florenţa s-a hotărât începerea discuţiilor dogmatice despre Filioque, cu toate că nu fusese rezolvată încă problema adaosului la Crez. Deşi, după cum reiese din relatarea lui Sylvestru Siropoulos, împăratul avea conştiinţa că trebuie să apere ortodoxia şi să nu cedeze în faţa cererilor latinilor, acceptând compromisuri pe seama credinţei ortodoxe, ameninţarea Constantinopolului de către turci în primăvara lui 1439 l-a determinat pe acesta să dea credit şi libertate de acţiune mitropoliţilor Visarion al Niceeei şi Isidor al Rusiei, deveniţi între timp partizani înfocaţi ai unirii şi ai credinţei catolice.

Discuţiile asupra Filioque au început la 26 februarie şi s-au încheiat la 8 iunie, când a fost citită, în greacă şi latină, o mărturisire de credinţă comună, semnată de bizantini şi de latini. Mărturisirea a fost o victorie pentru latini, căci şi-au impus punctul de vedere asupra poziţiei ortodocşilor care au fost forţaţi, pe diferite căi, să cedeze întotdeauna. Mijloacele de a-i constrânge pe episcopii care au votat în repetate rânduri împotriva Filioque şi căile pe care latinii înţelegeau să soluţioneze problema au variat, de la sofismele şi argumentele abil manevrate şi prezentate de Visarion şi Isidor, la mustrări din partea patriarhului şi moşii oferite în dar de împărat. Chiar şi în aceste condiţii, vicarii patriarhali Marcu al Efesului, Antonie al Heracleei şi Dosithei al Monemvasiei, împreună cu mitropolitul Sofronie al Antiohiei, au refuzat să semneze mărturisirea de la 8 iunie.

După numai două zile, la 10 iunie 1439, patriarhul Iosif al II-lea a murit pe neaşteptate, fără să vadă sinodul încheiat şi să semneze hotărârile acestuia. În camera sa a fost descoperit un document, considerat a fi testamentul său, în care Iosif afirma că mărturiseşte şi acceptă întreaga învăţătură propovăduită de Biserica Romei, primatul papal şi Purgatoriul. Autenticitatea acestui document continuă să fie însă, şi până astăzi, infirmată sau afirmată, suscitând numeroase controverse. În timp ce teologii catolici încearcă să argumenteze autenticitatea lui şi să acrediteze ideea că Iosif a acceptat, astfel, hotărârile sinodului chiar înainte ca acestea să fi fost redactate, cei ortodocşi o consideră o interpolare, o măsluire nereuşită ce a avut drept scop atragerea bizantinilor către acceptarea şi semnarea actelor unirii.

Moartea patriarhului a dat prilej mitropoliţilor Visarion al Niceei şi Isidor al Rusiei să-şi intensifice eforturile în vederea convingerii ortodocşilor de a accepta toate condiţiile impuse de pontiful roman pentru încheierea unirii. Împăratul însuşi, rămas după moartea patriarhului cel dintâi reprezentant şi susţinător al Bisericii Ortodoxe, s-a plâns de acţiunile celor doi, denumiţi avocaţi ai catolicismului şi ai papei.

În cele din urmă, la 6 iulie 1439, după îndelungi negocieri asupra soluţiilor găsite pentru punctele aflate în dispută şi a formulărilor care exprimau hotărârile adoptate, după ce bizantinii au cedat pas cu pas, acceptând soluţiile catolicilor atât

în ce priveşte Filioque cât şi Purgatoriul, Azima şi Primatul papal, unirea a fost proclamată în chip solemn în catedrala Santa Maria Novella din Florenţa.

X.6. Consecințele unirii; atitudinea bizantinilor față de unire; încercări de impunere a unirii

Din ziua imediat următoare s-a văzut că unirea, deşi proclamată în chip solemn, în realitate nu se înfăptuise. Papa a refuzat, într-un mod jignitor pentru bizantini, să slujească Sfânta Liturghie după ritualul ortodox. La 14 iulie, în virtutea primatului recunoscut de bizantini, suveranul pontif a pretins acestora să aleagă un nou patriarh înainte de întoarcerea la Constantinopol, sugerând să fie acceptat de ortodocşi patriarhul latin al Constantinopolului ca patriarh ecumenic şi a cerut ca mitropolitul Marcu al Efesului, care nu a semnat actul de unire, să fie predat pentru a fi judecat ca potrivnic al sinodului. Totodată, Eugeniu a refuzat cererea împăratului bizantin de revenire la ascultarea canonică de patriarhia de Constantinopol a acelor teritorii bizantine care după 1204 fuseseră ocupate de latini, în care episcopii ortodocşi au fost alungați şi înlocuiţi cu episcopi latini.

Pe drumul de întoarcere către Constantinopol bizantinii au şi luat cunoştinţă de primele efecte negative ale unirii acceptate la Florenţa în condiţiile impuse de latini. În insulele greceşti ocupate de latini preoţii ortodocşi se plângeau de faptul că preoţii catolici, invocând unirea, intrau în bisericile ortodoxe şi săvârşeau Sfânta Liturghie. „Până acum, spuneau ei, puteam să ne apărăm credinţa împotriva latinilor, dar acum trebuie să tăcem şi să ne supunem lor în toate”.

Proclamarea unirii de la Florenţa nu a adus nici un folos bizantinilor. Imediat după întoarcerea la Constantinopol o parte a celor ce semnaseră unirea s-a lepădat de ea spunând: „ne-am vândut credinţa, am schimbat legea cea bună cu cea rea, am trădat jertfa curată şi ne-am făcut azimiţi”. Poporul de rând a privit unirea ca pe o trădare a credinţei ortodoxe şi nu a acceptat-o niciodată. Membrii ierarhiei şi ai aristocraţiei erau împărţiti în susţinători ai unirii şi adversari ai acesteia. Cel mai înverşunat antiunionist a continuat să fie mitropolitul Marcu Eugenicul al Efesului, căruia i s-a alăturat şi fratele său Ioan. Este interesant faptul că, odată ajunşi în Constantinopol, împăratul Ioan i-a propus lui Marcu să devină patriarh al Constantinopolului. Să fi fost o încercare de atragere de partea susţinătorilor unirii, ştiut fiind faptul că Marcu a fost cel mai intransigent oponent al ei, sau să-şi fi dat seama împăratul că realizarea unei uniri reale era imposibilă şi atunci s-a hotărât să-l numească pe Marcu patriarh, fiind singurul care şi-a respectat convingerile până la final, în ciuda tuturor presiunilor? Este dificil de răspuns. Marcu a refuzat propunerea împăratului. La fel au procedat şi Antonie al Heracliei şi Dorothei al Trapezuntului care se lepădaseră de unire. În cele din urmă a fost ales patriarh mitropolitul Mitrofan al Cizicului(1440-1443), susţinător al unirii. Acesta şi-a

numit prietenii în eparhiile vacante pentru a fi cât mai mulţi susţinătorii ai unirii. Acţiunile lui Mitrofan au fost sancţionate atât în interiorul imperiului, de episcopii ortodocşi, care au refuzat să intre în comuniune cu noul patriarh, asemenea mitropoliţilor Marcu şi Antonie, care au părăsit Constantinopolul în taină, şi care s-au organizat într-un sinod în opoziţie cu cel condus de Mitrofan, cât şi în exterior de patriarhii de Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, care i-au lipsit pe toţi cei ce cugetă asemenea lui Mitrofan de „dreptul de a sluji şi de toate cinurile bisericeşti" până la cercetarea ortodoxiei credinţei lor.

Nici succesorul lui Mitrofan, Grigorie Mammas(1443-1453), n-a vut mai mult succes în încercarea de a impune unirea convenită la Florenţa. În august 1451 el a fost nevoit să plece în refugiu la Roma după ce a fost scos din scaun de un sinod întrunit în Sfânta Sofia în 1450-1451 la care au fost prezenţi, alături de ierarhii bizantini, şi patriarhii Filotei al Alexandriei, Dorothei al Antiohiei şi Theofan al Ierusalimului. Cu acest prilej cei trei patriarhi au respins semnăturile vicarilor lor de pe tomul unirii şi au ales un nou patriarh ortodox în persoana lui Atanasie.

O ultimă încercare de impunere a unirii a făcut-o împăratul Constantin Dragases(1449-1453) la sfârşitul anului 1452, când a sosit la Constantinopol, ca trimis al papei Nicolae al V-lea, fostul mitropolit al Kievului, Isidor. La 12 decembrie 1452 acesta a citit în Sfânta Sofia actul unirii, pomenindu-i pe papa Nicolae şi ex-patriarhul unionist Grigorie Mammas. Liturghia nu a produs decât tulburare şi dezbinare între bizantini, după cum consemnează în *Istoria turco-bizantină* istoricul Ducas. Antiunioniştii au mers la mânăstirea Pantocratorului, unde se afla Gheorghe Ghennadie Scholarul, pe care Marcu al Efesului îl câştigase de partea antiunioniştilor şi-l desemnase urmaşul său în fruntea partidei antiunioniste, pentru a-i cere sfatul. Acesta a condamnat unirea o dată în plus şi toţi cei prezenţi, „călugăriţele…, toate împreună cu egumenii şi duhovnicii şi cu ceilalţi preoţi şi laici au rostit cu glas mare afurisenia şi au afurisit hotărârea sinodului şi pe toţi cei ce au îmbrăţişat-o, o îmbrăţişează şi au s-o îmbrăţişeze".

Chiar şi unii din membrii marcanţi ai aristocraţiei, care priveau unirea mai puţin din perspectiva religioasă şi mai mult din cea politică şi a avantajelor ce ar fi putut decurge din ea pe această linie, au adoptat o atitudine potrivnică chiar şi atunci când turcii pregăteau asediul cetăţii. Marele duce Luca Notara a spus „mai bine e să ştiu domnind în mijlocul oraşului turbanul turcesc decât tiara latină". Cuvintele sale, profetice parcă, s-au adeverit la 29 mai 1453, când turcii au cucerit Constantinopolul.

Bibliografie :

DUCAS, *Istoria turco – bizantină (1341 – 1462)*, ediţie critică de Vasile Grecu, Ed. Academiei, 1958; Nicephori GREGORAE, *Byzantina Historia*, ed.Boivin în *Byzantinae historiae scriptores*, vol. XXI, Venetiis, 1729; PACHYMERES, *Histoire des empereurs Michel et Andronique*, traduit sur les originaux grec par Mr.Cousin în colecţia Histoire de Constantinople, vol.VI, Paris, 1673; SPHRANTZES, *Memorii (1401 – 1477)*, ediţie critică de Vasile Grecu, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966; SYROPOULUS, *Les memoires du grand ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople, Sylvestre Syropoulos, sur le concile de Florence*, traduction par V.Laurent, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1971; Sfântul MARCU EUGENICUL, *Testimonia*, în Patrologia Orientalis, t.XVII, fasc.2, Paris, 1923; Sfântul MARCU EUGENICUL, *Capita syllogistica adversus latinos de Spiritu Sancti ex solo Patre porcessione*, vol.cit.; Sfântul MARCU EUGENICUL, *Dialogus de additione ad symbolum a latinis facta*, vol.cit.; Sfântul MARCU EUGENICUL, *Argumenta decem adversus ignem Purgatorium*, vol.cit.; Sfântul MARCU EUGENICUL, *Libellus de consecratione eucharistica*, vol.cit.; HEFELE, Ch.-J., *Histoire des concile*, tome VI, première partie, Paris, 1914 ; tome VII, deuxième partie, Paris, 1916; GEANAKOPLOS, D.J., *Emperor Michael Paleologus and the West*, Harvard University Press, Cambridge, 1959; GILL, J., *The Council of Florence*, Cambridge, at the University Press, 1961; OSTRUMOV, Ivan, *Din istoria marii apostazii: Sinodul de la Ferrara-Florenţa*, traducere de Constantin Făgeţan, Ed. Scara, Bucureşti, 2002; PAPADAKIS, Aristeides, *Crisis in byzantium, the Filioque controversy in the patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, Fordham University Press, New York, 1986; TELEA, Marius, *Un patriarh apologet, Ghenadie al II-lea Scholarios*, Ed.Emia, Deva, 2004; TSIRPANLIS, Constantine, *Mark Eugenicus and the council of Florence, a historical reevaluation of his personality*, Thessalonik, 1974; VAST, Henri, *Le cardinal Visarion*, Paris, 1878; ALEXE, Pr.Ştefan, Sinodul de la Ferrara-Florenţa (1438-1439) şi participarea Bisericii Ortodoxe Române, în *Ortodoxia*, nr.4, 1989; FRANCHI, Antonino P., Il concilio II di Lione 1274, in *Studi e Testi Francescani*, Roma, 1965; GILL, J., Joseph II, Patriarch of Constantinople, în *Orientalia Christiana Periodica* , 21, 1955; GILL, J., The Church union of the Council of Lyons (1274) portrayed in Greek documents, in *Orientalia Christiana Periodica*, 40, 1974; GRUMEL, V., Les ambassades pontificales à Byzance apres

le II-e concile de Lyon (1274-1280), în *Échos d`Orient*, nr. 136, 1924; ICĂ, drd.Ioan I., Sinodul Constantinopolitan din 1285 şi învăţătura despre Sfântul Duh a patriarhul Grigorie II Cipriotul în contextul controversei asupra lui Filioque, în *Mitropolia Ardealului,* anul XXXII, nr.2, 1987, Sibiu; JUGIE, Martin, La question du Purgatoire au Concile de Ferrara-Florence, în *Échos d`Orient*, nr.123, 1921 ; MEYENDORFF, Jean, Projets de concile oecuménique en 1367: un dialoque inédit entre Jean Cantacuzéne et le legat Paul, în *Orientalia Christiana Periodica*, nr.14, 1960; PATACSI, Gabriel, *Joseph Bryennios et les discussions sur un concile d'union (1414-1431)*, în Κληρονομια, nr.5, Thesalonic,1973.